

Łodygowo, st. 2

Gmina Kisielice

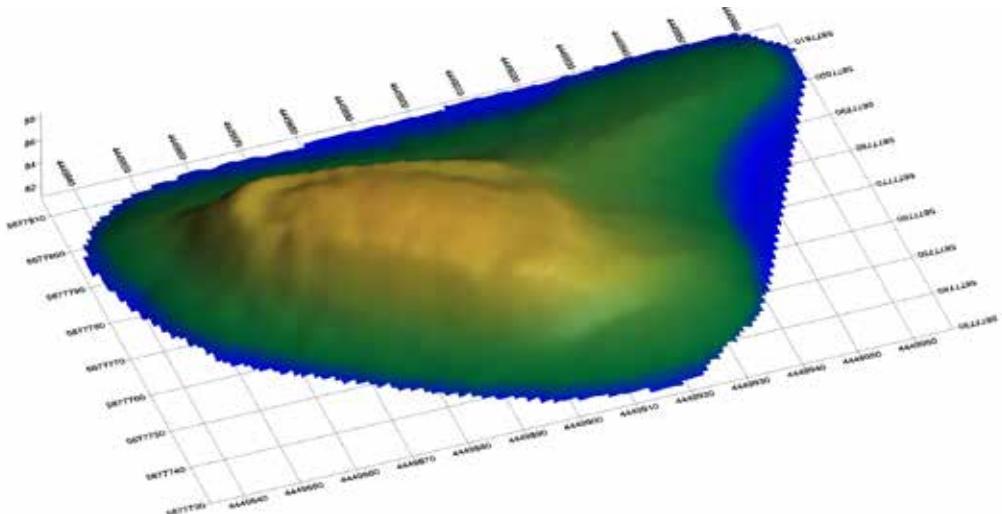
Powiat iławski

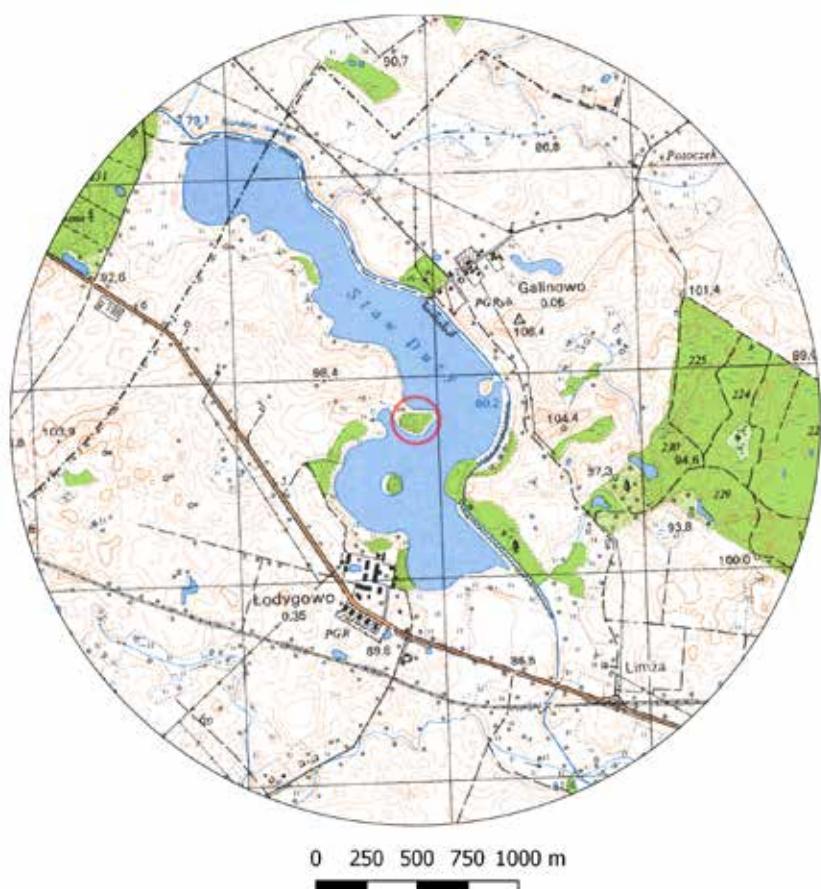
AZP 27-49/2

Współrzędne geograficzne:

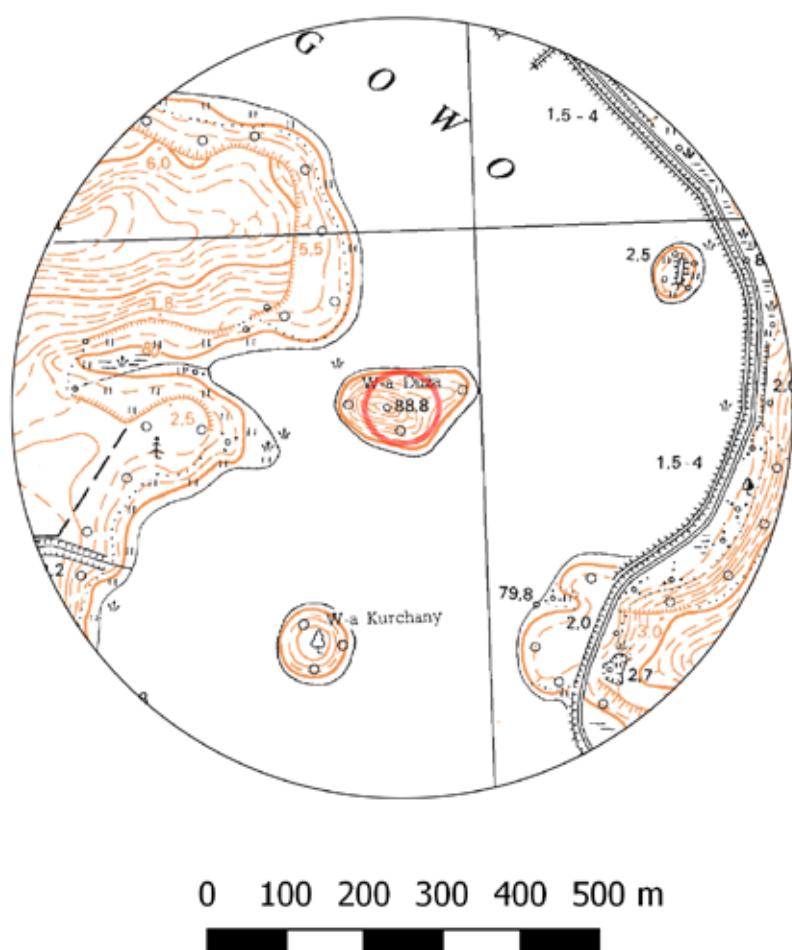
N $53^{\circ} 37' 27.93''$

E $19^{\circ} 11' 9.55''$

Ryc. 1. Grodzisko w Łodygowie, st. 2 na mapie w skali 1:25 000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 2. Grodzisko w Łodygowie, st. 2 na mapie w skali 1:10 000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

POŁOŻENIE GRODZISKA I JEGO FORMA

DARIUSZ WACH

Stanowisko 2 w Łodygowie usytuowane jest na największej z trzech wysp (zwanej Wyspą Dużą) jeziora Łodygowskiego (zwanego także Stawem Łodygowo) w pobliżu jego zachodniego brzegu (ryc. 1-2). Wyspa ta, o kształcie nieregularnego trójkąta, ma około 100 m długości i podobną szerokość (wliczając płaską, niewiele wystającą ponad linię wody część północno-wschodnią). Wyspę oddziela od brzegu jedynie wąski, kilkudziesięciometrowy przesmyk od strony północno-zachodniej (ryc. 3). Z tej strony grodzisko ma stromy, wysoki na około 6 m brzeg, zakończony słabo widocznym wałem oraz zagłębieniem na jego za pleczu. Ku centrum wyspy teren podnosi się, tworząc niewielką kulminację, która ku wschodowi przechodzi płynnie w lekko opadający w tymże kierunku teren płaski, zakończony wyraźnym, lecz niskim (około 1,5 m wysokości) zboczem (ryc. 4-5).

ŚRODOWISKO FIZYCZNO- GEOGRAFICZNE

JERZY NITYCHORUK I FABIAN WELC

Okolice zbiornika wodnego, w obrębie którego znajduje się grodzisko na wyspie, są zbudowane z gliny zwałowej. Na takim obszarze rozwinięły się gleby płowe głównie VI klasy. Miejsca towarzyszące bezpośrednio zbiornikowi oraz w obszarach stagnacji czy przepływu wód to obszar gleb bagiennych, jednak nie jest on ani dominujący ani istotny do analiz zróżnicowania gleb (ryc. 6).

Podstawę wyspy wyznacza poziomica 80 m n.p.m., a najwyższy punkt w jej obrębie ma wysokość 88,8 m n.p.m. Ma ona kształt owalnego pagórka o powierzchni płaskiej, która obniża się w stronę północną. Od południa wyspę ogranicza stroma krawędź. Najwyższa część pagórka wznosi się około 9 m od lustra wody w stawie. W wierceniu Ł-W-D - 3, do głębokości około 0,20 m występuje gleba piaszczysta z licznymi fragmentami polepy, barwy ciemnoszarej, poniżej, do 0,60 m nawiercono piaski z dużą ilością humusu, licznymi fragmentami polepy, barwy ciemnoszarej, a od 0,60 do 0,80 m glinę ilasto-piaszczystą, szaro-brązową – redeponowaną. Również w wierceniu Ł-W-D - 1, na głębokości 0,20–0,80 m udokumentowano piasek z dużą ilością humusu i fragmentami węgli drzewnych. Poniżej tych osadów nawiercono glinę zwałową piaszczystą, barwy brązowej, z licznymi wytraceniami węglanu wapnia, oraz piaski średnioziarniste i piaski gliniaste, które stanowią calec (ryc. 7-8).

Osady występujące do głębokości około 0,8 m, zawierające fragmenty polepy i pojedyncze węgle drzewne stanowią warstwę użytkowaną przez człowieka.

Ryc. 3. Łodygowo, st. 2. Widok wyspy, na której znajduje się grodzisko (fot. D. Wach)

BADANIA ARCHEOLOGICZNE

DARIUSZ WACH

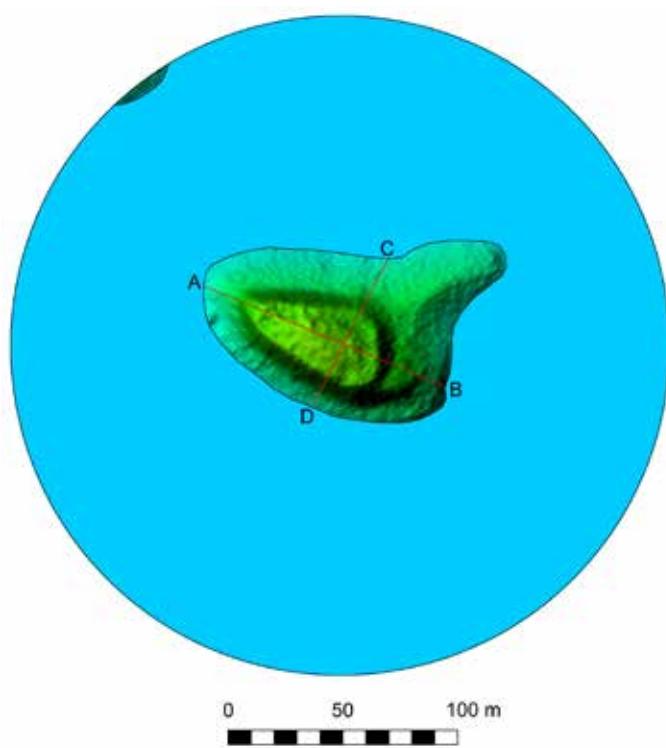
Przebieg badań terenowych

Grodzisko w Łodygowie, st. 2 było badane wykopaliskowo w roku 1985 przez dr. Jana Michalskiego z Uniwersytetu Warszawskiego. Otworzył on cztery wykopy sytuujące się w centrum i zachodniej, bardziej stromej części wyspy (ryc. 9). Wstępnie rozpoznał obszar krawędzi (wału) i wewnętrznej fosy (zagłębienia rowu przywałowego) oraz, częściowo, podwyższonego centrum¹. W roku 2014 r., w ramach realizacji projektu *Katalog grodzisk Warmii i Mazur* otworzono łącznie 5 wykopów, których numeracja jest kontynuacją numeracji wykopów z roku 1985.

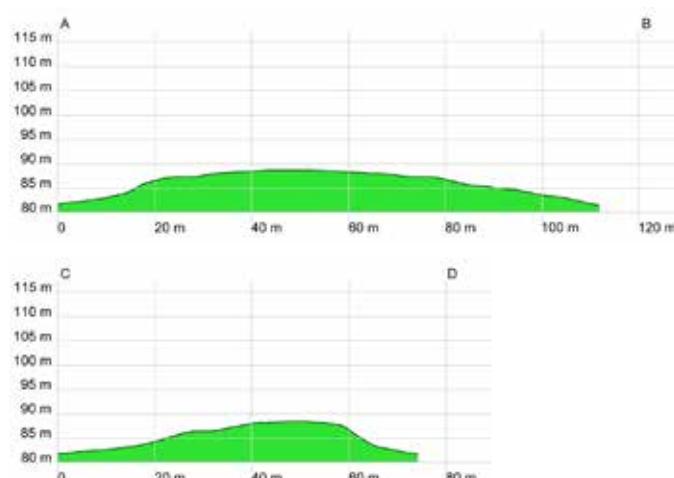
Wykop 5 (2 x 9 m), o powierzchni 18 m kw., dłuższą osią zorientowany po linii Wschód-Zachód, wytyczony został tak, by przecinał zachodnią krawędź grodziska i jednocześnie częściowo obejmował obszar dawnego Wykopu 4, co pozwoliłoby bardziej precyzyjnie określić położenie wykopów z roku 1985. Zamiarem badawczym było rozpoznanie nawarstwień i śladów ewentualnych konstrukcji na krawędzi grodziska wraz z częścią wewnętrznego obszaru bezpośrednio do niej przylegającego.

Wykop 6 (4 x 7,5 i 2 x 9 m) o powierzchni 48 m kw., znajdował się na obszarze płaskiej środkowo-wschodniej części grodziska i zorientowany był w osi Wschód-Zachód. Celem badawczym było w tym przypadku rozpoznanie charakteru nawarstwień tej, niebadanej wcześniej, części stanowiska .

¹ Niestety dokumentacja tych badań i materiał ceramiczny wówczas pozyskany, zaginęły na Uniwersytecie Warszawskim. Zachowały się natomiast zabytki wydzielone, udostępnione uprzejmie przez dr. Jana Michalskiego zespołu realizującemu projekt Katalog grodzisk Warmii i Mazur.

Ryc. 4. Grodzisko w Łodygowie, st. 2 na zobrazowaniu ALS (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 5. Przekroje grodziska w Łodygowie, st. 2 uzyskane z danych ALS (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Wykop 7 (2 x 6,5 m) o powierzchni 13 m kw. usy- tuowany był w północno zachodniej części grodziska, poprzecznie (w osi Północ-Południe) do pobliskiego Wykopu 5. Wytyczono go tak by przecinał istniejące tam zagłębienie, równolegle do przebiegu krawędzi grodziska.

Wykop 8 (3 x 5 m) o powierzchni 15 m kw. Otworzo n go w centralnej partii grodziska, w osi Północ-

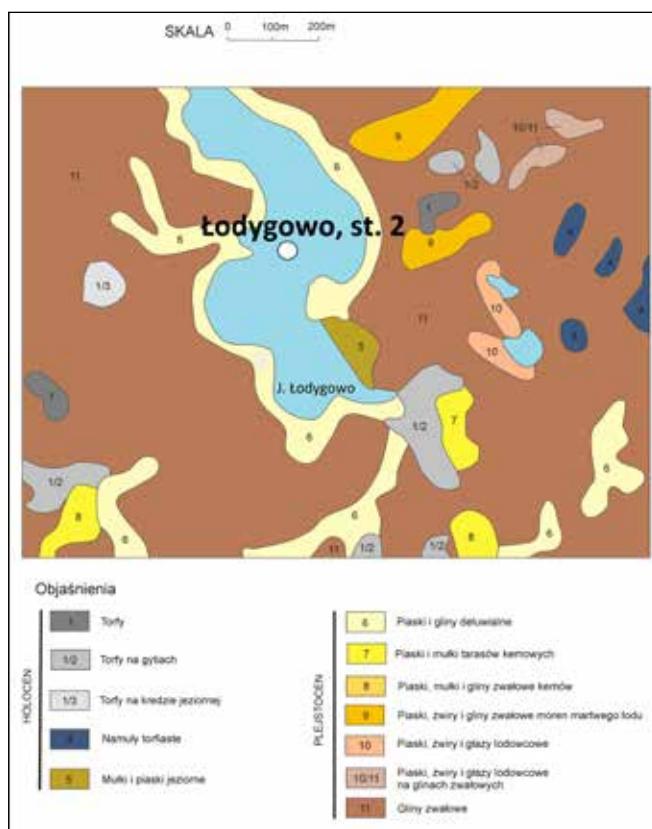
Południe, na przedłużeniu w kierunku północnym ściany W Wykopu 6, tak by uzyskać przekrój nawarstwień tej części stanowiska.

Wykop 9 (3 x 3,5 m) o powierzchni 10,5 m kw. Wytyczony został w północnej partii grodziska, w osi Północ- Południe, na przedłużeniu Wykopu 8, w miejscu gdzie na powierzchni, w obrębie krawędzi zbocza grodziska zaobserwowano obszar pokryty grudami polepy. Celem tego wykopu było rozpoznanie zasięgu i charakteru tego obszaru.

Stratygrafia stanowiska (tab. 1 i ryc. 10-15)

Rezultaty badań przeprowadzonych w roku 2014 pozwalały stwierdzić, że w różnych partiach stanowiska występowało wyraźne zróżnicowanie nawarstwień archeologicznych. W rejonie wschodniego stoku grodziska rozpoznano kilka pod faz działalności ludzkiej we wczesnej epoce żelaza. Obejmowały one - między innymi - istnienie pierwotnie jednej, a po jej spaleniu wybudowanie kolejnych dwóch konstrukcji drewnianych (ścian lub płotów), biegących mniej więcej w połowie wysokości ówczesnego stoku, równolegle do krawędzi grodziska. Pozostałościami tych konstrukcji były, równolegle do siebie biegnące (na różnych stratygraficznie poziomach), pasy popiołów (53, 71 i 93) widoczne na wspomnianym stoku.

W części północnej i zachodniej grodziska w późniejszym, wczesnośredniowiecznym okresie jego użytkowania najbardziej czytelnym śladem aktywności ludzkiej była wykopana tuż za krawędzią grodziska w tych obszarach fosa wewnętrzna (zagłębienie przywałowe), której odcinki w formie analogicznych lecz nie łączących się z sobą rowów zostały zbadane w wykopach 5, 7 i 9 i oznaczone odpowiednio numerami 64, 57 i 80. Także z tego okresu (choć jak się wydaje nieco późniejszą) formą charakterystyczną dla północnej części grodziska, z jej prostą, (w sposób oczywisty sztucznie ukształtowaną) długą linią krawędzi stoku, jest występowanie dwóch, różnych wielkościowo, ale podobnych w charakterze, zwartych obszarów z grudami polepy. Mniejszy z nich (o średnicy 2-3 m), w przybliżeniu kolistego kształtu, znajdował się w północno-zachodnim narożniku wyspy na krawędzi stoku wału grodziska, zaś większy, leżący również na krawędzi stoku grodziska, ale w jego partii północno-wschodniej, obejmował pas o długości około 10-15 m. W obu przypadkach obserwowane głównie na powierzchni polepy częściowo znajdowały się także na stoku i u podnóża zbocza grodziska lecz przyjąć należy, iż było to wynikiem procesów podestrukcyjnych, w wyniku których materiał ze szczytu zbocza zsunął się w dół. Charakter pozyskanych grud polepy, z których duża liczba posiada wyraźne odciski elementów drewnianych (zarówno cienkich jak też grubszych oraz powierzchni płaskich sugerujących obecność desek), wydaje się jednoznacznie sugerować istnienie na

Ryc. 6. Mapa geologiczna okolic grodziska w Łodygowie, st. 2 (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

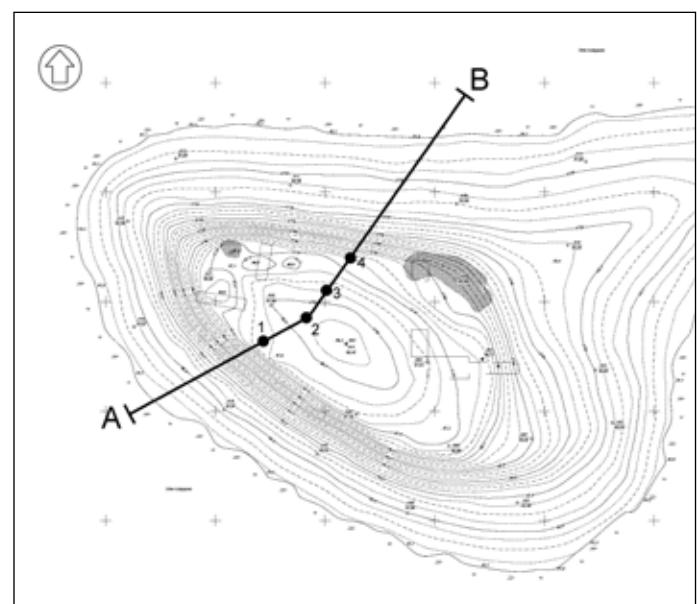
wspomnianej północnej krawędzi grodziska jakiegoś rodzaju konstrukcji drewnianych (oblepionych gliną), z których ta konstrukcja ta umiejscowiona w NW narożniku stanowiska miała charakter punktowy, co wskazywałoby na jakiś rodzaj wieży. Pozostałości zaś wspomnianego pasa grud polepy (29) to prawdopodobnie relikty znacznie większych rozmiarów budowli bądź ściany.

Patrząc na plan stanowiska nieodparcie odnosi się wrażenie, iż obie te konstrukcje zamkały od Wschodu i Zachodu północną, stromą, prostą ścianę grodziska. Mniejszy obszar z polepą został rozpoznany jedynie powierzchniowo, natomiast obszar większy (wycinowo) przebadany został wykopaliskowo w obrębie specjalnie w tym celu otworzonego Wykopu 9.

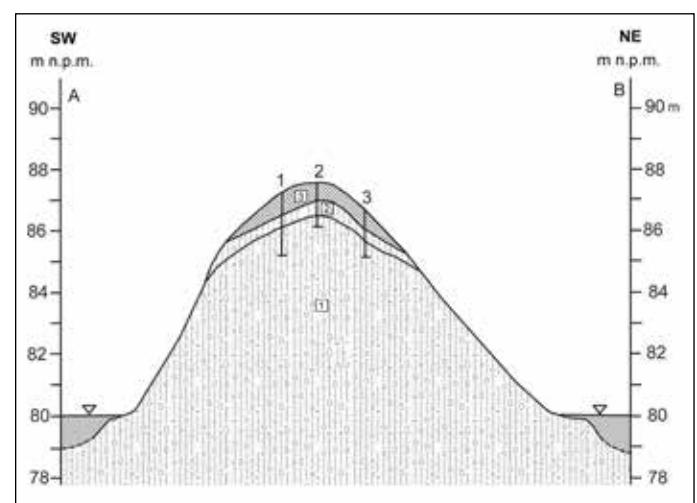
Po analizie przebadanych nawarstwień i obiektów znalezionych podczas prac wykopaliskowych wyróżniono cztery fazy aktywności ludzkiej, które pozostawiły ślady na grodzisku.

Faza 1 - wcześnie epoka żelaza

Faza ta związana była z aktywnością ludzką we wcześniej epoce żelaza - obejmuje najstarsze czytelne w stratygrafii stanowiska użytkowanie powierzchni wzgórza grodziskowego oraz jego krawędzi i obszaru

Ryc. 7. Łodygowo, st. 2. Plan warstwicowy grodziska (wyk. J. Błaszczyk) z zaznaczonymi miejscami wiercen geologicznych (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

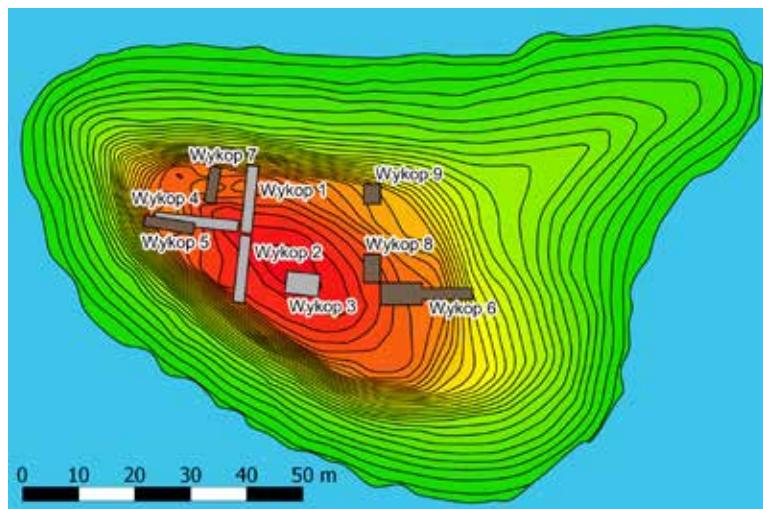

Ryc. 8. Przekrój geologiczny grodziska w Łodygowie, st. 2: 1 - glina zwałowa, 2 - gliny redeponowane, 3 - warstwa archeologiczna (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

wschodniego stoku. Najwięcej świadectw tej fazy zidentyfikowano we wschodniej części grodziska na obszarze Wykopu 6.

Faza 1A

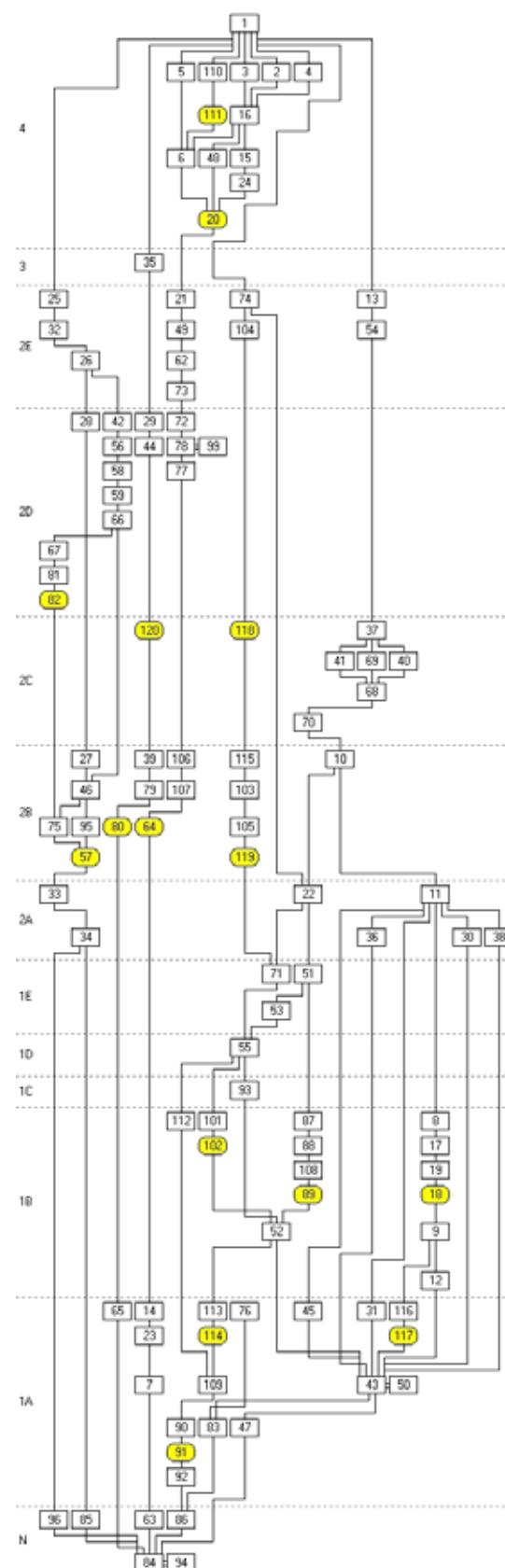
W fazie tej w obrębie Wykopu 5 w SW narożniku grodziska utworzyła gliniasta warstwa 7 z licznymi drobinami i grudkami polepy na stropie. Na jej stropie znaleziono skupisko płasko leżących, dużych fragmentów ceramiki starożytnej (23). Powyżej leżała brązowa, dość jednorodna ziemia piaszczysta 14 (w południow-

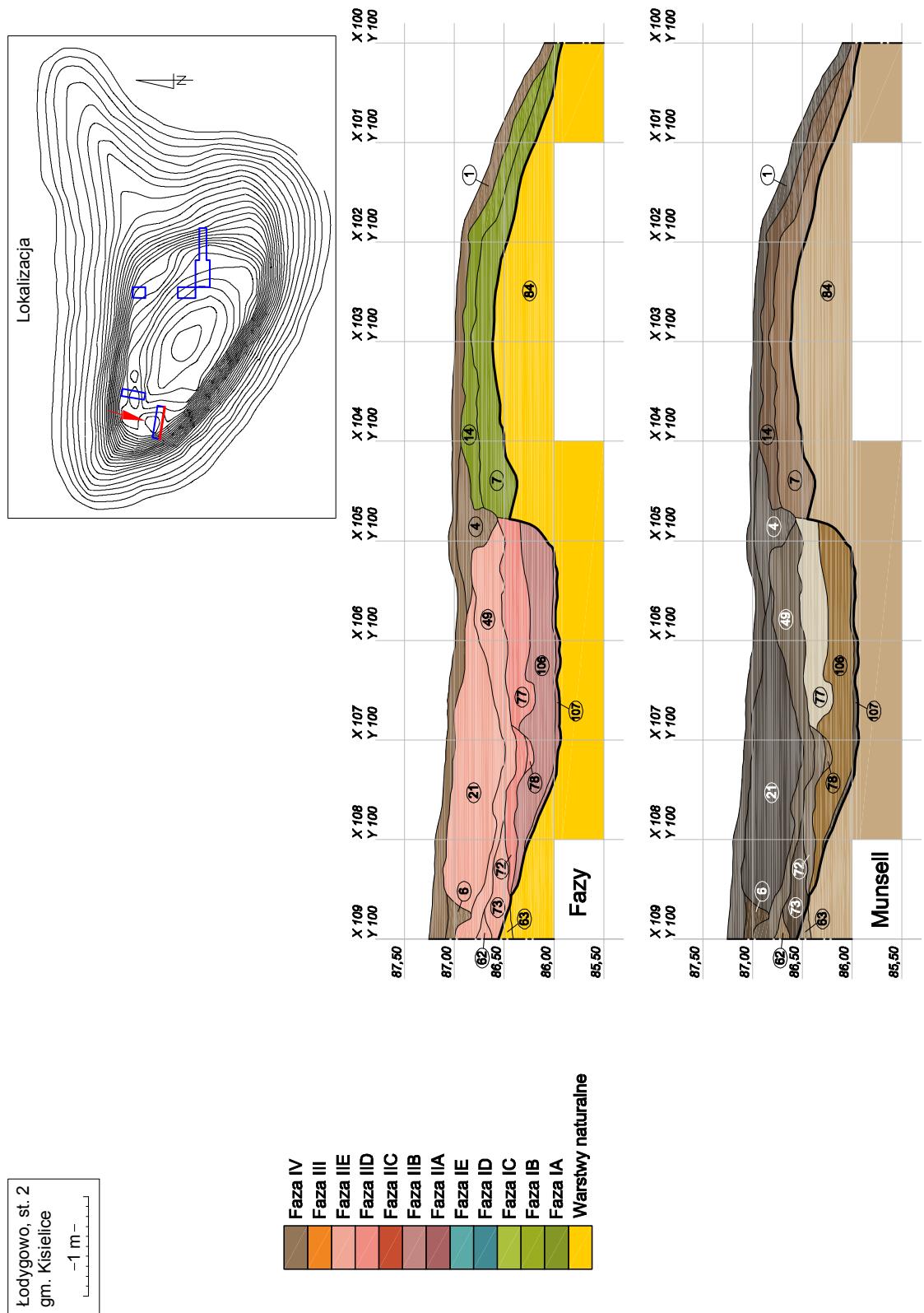
Ryc. 9. Plan sytuacyjno-wysokościowy grodziska w Łodygowie, st. 2 z rozmieszczeniem wykopów z roku 1989 i 2015 (na podstawie pomiarów J. Błaszczyka, oprac. R. Solecki)

wo-zachodniej części wykopu i na początku stoku grodziska). W fazie 1A w obrębie Wykopu 6 w strefie majdanu grodziska na gliniastym, jednorodnym calcu (86) leżała warstwa jasnej, jednorodnej, piaszczysto-ilastej ziemi 47, zawierającej pojedyncze fragmenty ceramiki starożytnej. Przykryta była ona warstwą bardziej ilastej, jednorodnej ziemi 43 (utożsamioną z warstwą 50 z Wykopu 8), o miąższości wynoszącej od 0,1 do 0,2 m, w obrębie której i na stropie której znajdowały się zarówno pojedyncze fragmenty ceramiki z wczesnej epoki żelaza, jak i ich skupisko 45, a także pojedyncze, rozrzucone kamienie 31. Warstwa ta ciągnęła się na odcinku 8 m niemal do kraju grodziska, w pobliżu którego lekko opadała w dół i zmniejszała swoją miąższość. W strop warstwy 43 w narożniku NW wykopu wkopany był duży dół posłupowy 117 z piaszczystym wypełniskiem 116. W strefie krawędzi grodziska i jego wschodniego stoku w Fazie 1A na jasnym piaszczysto-wapiennym calcu 84 leżała jednorodna piaszczysto-gliniasta jasnobrązowa zemia 92, tworząca na stoku równoległy do krawędzi grodziska pas o szerokości około 2,5 m i miąższości do 0,2 m. W warstwę tę oraz częściowo w strop calca poniżej wkopany był (zapewne podłużny – wykraczający poza N ścianę wykopu) płytka obiekt 91 z jednorodnym piaszczystym wypełniskiem 90. Wypełnisko to płynnie przechodziło w leżącą powyżej jasnoszarą i jasnobrązowo-szarną, piaszczysto-ilastą, miękką ziemię 109 (z jasnymi drobinami węglanu wapnia), w którą wkopany był (wykraczający poza N ścianę wykopu) nieckowaty obiekt 114 z piaszczystym wypełniskiem 113. Obiekt ten widoczny był na odcinku 0,95 m i osiągał głębokość do 0,3 m.

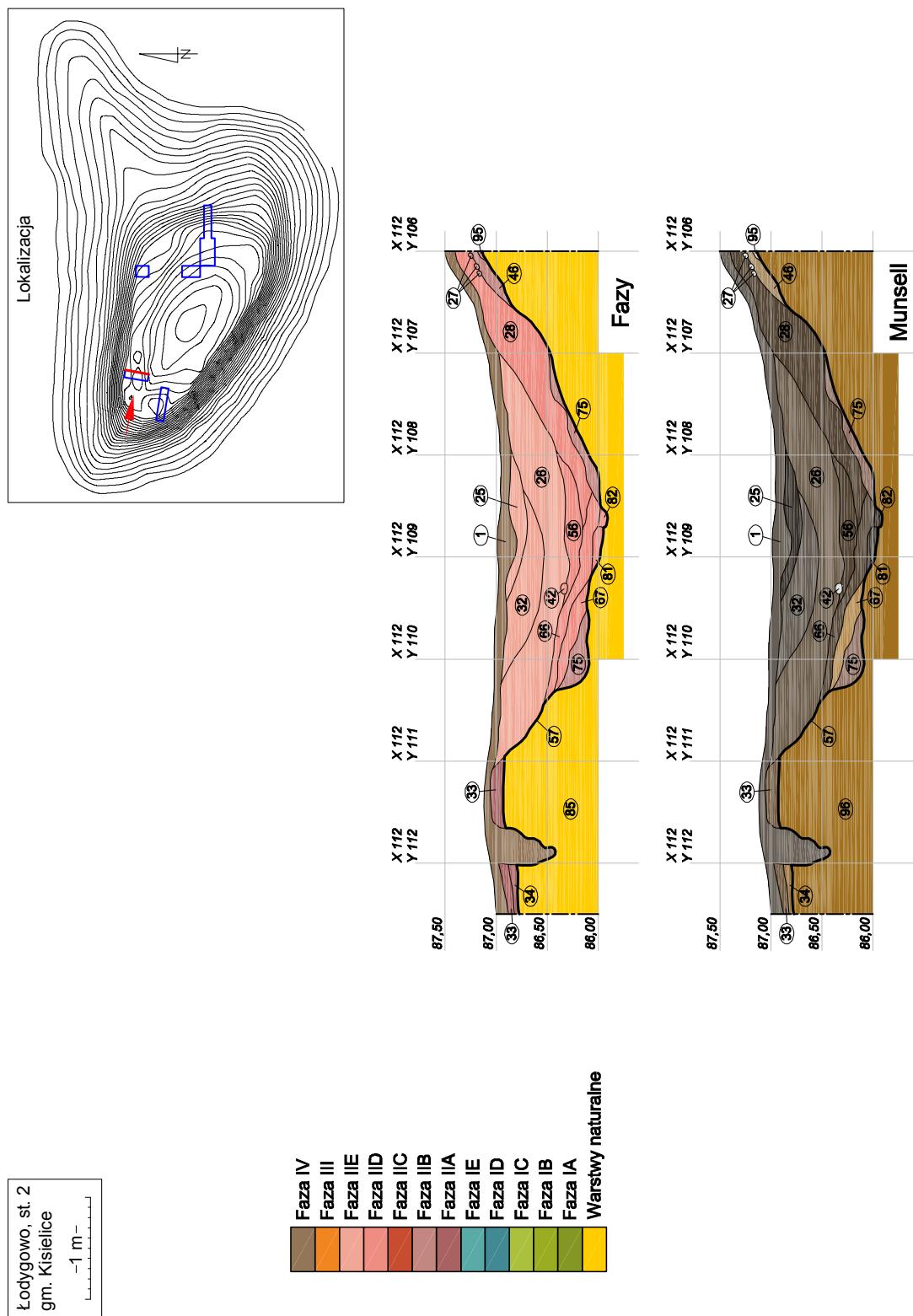
W fazie 1A w obrębie Wykopu 8, w obszarze środkowo-wschodniej partii majdanu grodziska, na gliniastym calcu 86 leżało małe skupisko frag-

Ryc. 10. Łodygowo, st. 2. Diagram relacji stratygraficznych grodziska (oprac. D. Wach)

Ryc. 11. Łodygowo, st. 2. Stratygrafia grodziska widoczna w ścianie potudniowej Wykopu 5 (oprac. D. Wach i R. Solecki)

Ryc. 15. Łodygowo, st. 2. Stratygrafia grodziska widoczna w ścianie wschodniej Wykopu 7 (oprac. D. Wach i R. Solecki)

Tabela 1. Katalog warstw z opisem poszczególnych jednostek stratygraficznych grodziska w Łodygowie, st. 2 (oprac. D. Wach)

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X(E), Y(N)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
1		5, 6, 7, 8, 9	na całą długości i szerokości wykopów	Faza 4. Warstwa humusu zalegająca na całym stanowisku	10YR 4/1		2-120
2		5	X=100,80-101,80; Y=100,18-101,1	Faza 4. Ślad po wkopie lub drzewie; ciemna ziemia piaszczysta leżąca w zagłębieniach stropów warstw niższych	10YR 4/3	1	16
3		5	X=101,54-103,5; Y=101,18-102	Faza 4. Ślad po wkopie lub drzewie; ciemna ziemia piaszczysta leżąca w zagłębieniach stropów warstw niższych	10YR 4/3	1	16
4		5	X=103,8-106,4; Y=100-101,2	Faza 4. Ślad po wkopie lub drzewie; ciemna ziemia piaszczysta leżąca w zagłębieniach stropów warstw niższych	10YR 4/1	1	16
5		5	X=106,7-107,2; Y=100,6-101,3	Faza 4. Ślad po wkopie lub drzewie; ciemna ziemia piaszczysta leżąca w zagłębieniach stropów warstw niższych	10YR 4/2	1	6
6		5	X=105,2-108,5; Y=100-102	Faza 4. Pas sypkiej, pylastej ziemi z drobinami polepy i drobinami jasno szarego popiołu; część zasypy Wykopu 4 z 1985 r. (oznaczonego jako obiekt 20 podczas badań prowadzonych w roku 2014)	10YR 3/3 (80%); 10 YR 6/9 (10%); 10 YR 8/4 (10%)	1, 2, 3, 4, 5	20, 21
7		5	X=101,1-104; Y=100-100,8	Faza 1A. Gliniasta ziemia; stanowiła warstwę krawędziową grodziska w jego SW narożniku; zawierała liczne fragmenty polepy; miała średnią miąższość ok. 0,3 m	7,5YR 5/4; 10YR 5/4	6, 15	63
8	18	6	X=145,2-146,8; Y=92-93,02	Faza 1B. Wypełnisko obiektu 18; ciemna, lekko mazista ziemia, piaszczysto-ilasta, jednorodna	10YR 2/2	11	17, 19, 18
9	26-28	6	X=143,3-146,2; Y=92,3-94	Faza 1B. Nieregularny pas o szer. 1,5-2 m i orientacji NW-SE ziemi piaszczystej w W części wykopu (obszar majdanu)	10YR 3/2	18, 11	12
10		6	X=146,4-150,5; Y=91-95	Faza 2B. Gruba (miąższości do 0,4 m) warstwa ciemnej, lekko mazistej, zwartej ziemi leżącej w przykrawędziowej partii wschodniej części grodziska; widoczna w centrum wykopu; wypełniała rozległe, lagodne zagłębie; widoczna na odcinku ponad 4 m	7,5YR 3/1	70, 1	22,11, 12
11		6,8	X=140-149,2; Y=92-94	Faza 2A. Rozległa warstwa ilastej, ciemnej ziemi z majdanu grodziska; widoczna w W części Wykopu 6, gdzie zanikała pod młodszymi nawarstwieniami, oraz na większości obszaru Wykopu 8; widoczna na odcinku co najmniej 9 m w osi W-E oraz 9 m w osi N-S; miąższość ok. 0,2 m	10YR 4/2	10, 1	8, 45, 116, 31, 50, 30, 36, 38
12		6	X=145,6-148; Y=92,75-94	Faza 1B. Nieregularnie ovalny w planie stropu płat zbitej, ilastej ziemi z ciemniejszymi przepaleniami, z obszaru majdanu grodziska	10YR 4/1	9	43
13		6	X=150,2-155; Y=92-94	Faza 2E. Lokalna warstwa ze wschodniej krawędzi grodziska; ciemna, piaszczysta ziemia zawierająca jasne drobiny kredowe lub popiołowe; widoczna była na odcinku około 3,5 m; miąższość do 0,2 m; warstwa ostatecznie niwelująca zagłębienie terenu utworzone wokół wcześniej funkcjonującej prażnicy 37	10YR 3/2	1	54, 22
14		5	X=100-101,5; Y=100-102	Faza 1A. Dość jednorodna ziemia piaszczysta z południowo-zachodniej części wykopu i początku stoku grodziska w jego SW narożniku; miąższość ok. 0,2 m; zanikała na zboczu; w jej strop wkopana była fosa wewnętrzna 64	7,5YR 4/3	64, 1	23
15		5	X=101,2-103; Y=101,5-102	Faza 4. Przemieszana, sypka, piaszczysta ziemia z grudkami popiołu i polepy; część zasypy Wykopu 4 z 1985 r. (oznaczonego jako obiekt 20 podczas badań prowadzonych w roku 2014)	10YR 4/2	1, 16	24, 20
16		5	X=103-106; Y=100,5-102	Faza 4. Ciemna, piaszczysta ziemia z licznymi grudkami polepy; część zasypy Wykopu 4 z 1985 r. (oznaczonego jako obiekt 20 podczas badań prowadzonych w roku 2014)	7,5YR 3/2	1, 6	21
17		6	X=145,1-146,8; Y=92-93,02	Faza 1B. Skupisko kamieni; wypełnisko niższe (drugie od góry) jamy 18; kilkanaście kamieni otoczakowych		8	19
18	18	6	X=145,1-146,8; Y=92-93,02	Faza 1B. Duża (śr. co najmniej 1,75 m i gł. do 0,25 m), prawdopodobnie ovalna (wykraczała poza S ścianę wykopu 6) jama z wypełniskami: piaszczystym 19, kamieniami 17 i stropowym piaszczystym 8		19	9
19	18	6	X=145,1-146,8; Y=92-93,02	Faza 1B. Przydenne wypełnisko jamy 18; dość jednorodna, piaszczysto-ilasta ziemia	10YR 3/4	17, 8	18
20	20	5	X=101,5-103,4; Y=100,5-102	Faza 4. Wkop prostokątny w wewnętrznym stoku krawędzi grodziska; w N części wykopu; wykraczał poza jego obszar; miał niemal identyczną orientację dłuższego boku (N-S) i zajmował niemal połowę jego powierzchni; część Wykopu 4 z 1985 r.; wypełniskiem były warstwy zasypy 6, 15, 24 i 48		24, 6, 15	21, 64

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X(E), Y(N)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
21		5	X=104-108,5; Y=100,8-102	Faza 2E. Gruba (do 0,5 m miąższości) warstwa ciemnej ziemi piaszczystej, z niewielkimi drobinami polepy i popiołowymi wtrętami; leżała nad zapelniskami fosy wewnętrznej 64; przykrywała i niemal niwelowała wyznaczającą ją zagłębienie przy zachodnim skraju grodziska	10YR 3/1	20, 6	16, 7, 62, 63
22		6	X=152,7-159,2; Y=92-94	Faza 2A. Rozległa warstwa ciemnej piaszczystej ziemi z domieszką jasnego popiołu; znajdowała się w obszarze krawędzi i części wschodniego stoku grodziska; rozciągała się na obszarze ok. 6 m; miąższość do 0,4 m; miejscami leżała bezpośrednio pod humusem lecz od strony majdanu jej strop obniżał się (był przycięty?) i przykryty był przez młodsze nawarstwienia	10YR 3/3 (70%); 10YR 7/2 (30%)	74, 10, 13	51, 71, 52, 53, 55
23	20	5	X=101,55; Y=100,9	Faza 1A. Skupisko płasko leżących fragmentów ceramiki starożytnej; na krawędzi południowo-zachodniego narożnika grodziska		14	7, 24
24	20	5	X=101,4-103,8; Y=100,5-101,6	Faza 4. Jasna, popiołowa ziemia - część zasypu Wykopu 4 z 1985 r. (podczas badań prowadzonych w roku 2014 oznaczonego jako obiekt 20)	10YR 7/2	15	20
25	57	7	X=110-112; Y=108-109,7	Faza 2E. Warstwa podestrukcyjna - wypełnisko stropowe fosy 57; piaszczysta ziemia o miąższości około 0,2 m, tworząca ciemny pas biegący równolegle do osi dłuższej fosy	10YR 2/1	1	32
26	57	7	X=110-112; Y=109,4-112,5	Faza 2E. Ciemna, piaszczysto-ilasta ziemia z drobinami polepy, tworząca zasadnicze wypełnisko podestrukcyjne w fosie wewnętrznej 57; wypełniała niemal całą jej szerokość na odcinku 4,8 m; miąższość do 0,45 m	10YR 4/2	32, 1	42, 33, 67
27		7	X=110,6-111,6; Y=106-106,6	Faza 2B. Nieregularny pas - skupisko różnej wielkości (śr. od 0,1 do 0,3 m) kamieni na krawędzi i częściowo na stoku południowym fosy wewnętrznej 57		28	46
28		7	X=110-112; Y=106-108	Faza 2D. Warstwa na krawędzi i w górnej części stoku południowego fosy wewnętrznej 57; ciemna, piaszczysta ziemia z licznymi biało-szarymi wtrętami; w jej objętości (głównie spągu) leżało skupisko kamieni 27	10YR 3/2	26,	1 27, 46
29		9	X=140-143; Y=110-112,5	Faza 2D. Duży depozyt rozkruszonych i rozrzuconych na krawędzi N stoku grodziska grud (z odciskami różnorakich elementów drewnianych) i drobin czerwonej polepy; widoczny głównie w N partii wykopu; miąższość do 0,4 m; stanowił zapewne jedynie mały fragment większego obszaru pokrytego śladami spalonej konstrukcji drewnianej wylepianej gliną; ciągnął się na krawędzi grodziska oraz na jego stokach i u ich podnóża na odcinku około 15 m, aż do NE narożnika grodziska	2,5YR 5/8	35	44
30		8	X=141-143; Y=96,8-98,85	Faza 2A. Duże lokalne skupisko (luźny bruk) z reguły małych (śr. 5-15 cm) kamieni ostrokanciastych, leżących przy i wykraczających nieco poza E ścianę wykopu; znajdowało się w spągu warstwy 11; miało w przybliżeniu okrągły kształt i miejscami kilkuwarstwowy charakter; śr. nieco ponad 2 m, miąższość do 0,2 m		11	50
31		6	X=144,5-145,2; Y=94,4-95,2	Faza 1A. Skupisko kilku dużych kamieni na stropie warstwy 43 (przykrytych częściowo przez warstwę 11), w strefie majdanu grodziska		11	43
32	57	7	X=110-112; Y=107,6-109,5	Faza 2E. Jedna z warstw stropowego wypełniska podestrukcyjnego fosy wewnętrznej 57; twarda, zbita, ciemna, piaszczysto-ilasta ziemia z małą domieszką drobin węgla drzewnego i polepy; tworzyła pas o szer. ok. 2 m; cieniała ku N i S, wchodząca na stoki niższych wypełników fosy	10YR 4/1	25	26, 28, 56
33		7	X=110-112; Y=110,6-112	Faza 2A. Niejednorodna kolorystycznie, gliniasta ziemia na krawędzi zewnętrznej grodziska w jego NW części; w nią od S wkopana była fosa wewnętrzna 57	10YR 4/3; 10YR 6/2; 2,5YR 5/8	57,	1 34
34		7	X=110-112; Y=112-112,5	Faza 2A. Jednorodna, miękka, piaszczysta ziemia nadcalcowa na krawędzi zewnętrznej grodziska w jego NW części; zawierała (w małej ilości) drobiny polepy	10YR 5/6	33	calec 85
35		9	X=140-143; Y=109-110,6	Faza 3. Warstwa zbitej, twardzej, ciemnej, piaszczystej ziemi podhumusowej z całego obszaru wykopu; na stropie i w całej swej objętości zawierała drobiny pomarańczowej polepy	5YR 3/1	1	39,65
36		8	X=140-140,3; Y=95,5-96,4	Faza 2A. Skupisko (fragment kręgosłupa z odcinkami kręgów i żebrami) kości zwierzęcych leżących przy i wykraczających poza W ścianę wykopu; odlegle nieco ponad 1 metr od podobnego skupiska kości 38		11	50

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X(E), Y(N)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
37		6	X=150,9-152,05; Y=92,7-94	Faza 2C. Prażnica; pozostałości masywnej, bardzo dużej, spekanej prażnicy glinianej znalezionej w obszarze krawędzi wschodniej części grodziska; leżała na skupiskach (pierwotnie ją podpierających) kamieni 40, 41 i 69		54, 13	40, 41, 69, 68, 70 22
38		8	X=140-140,4; Y=97,4-97,9	Faza 2A. Skupisko (fragmenty czaszki z żuchwą) kości zwierzęcych znalezionych przy i wykraczających poza W ścianę wykopu; były odległe o nieco ponad 1 m na N od podobnego skupiska kości 36 - kontynuacja tego samego szkieletu		11	50
39		9	X=140-143; Y=109-111	Faza 2B. Warstwa twardej, ilastej ziemi (z domieszką drobin polepy) z obszaru N krawędzi grodziska; miąższość od kilkunastu cm do 0,45 m; w nią wkopane było wcięcie 120 wypełnione polepą 29; jednocześnie warstwa ta mogła być górnym wypełniskiem lub niwelacją nad wypełniskami prawdopodobnej fosy wewnętrznej 80 usytuowanej między wykopami 9 i 8; jej dolne partie przechodziły płynnie w ciemniejszą warstwę 79	10YR 4/4	120, 29, 35	79
40		6	X=150,9-151,5; Y=92-92,64	Faza 2C. Skupisko średniej wielkości, częściowo przepalonych kamieni, tworzących linię o orientacji N-S; leżały pod W częścią i w SW narożnika prażnicy 37; tworzyły podstawę prażnicy zapewniającą prześwit między jej dnem a powierzchnią na której stały		37, 13	68, 22
41		6	X=151,8-152,1; Y=93,8-94	Faza 2C. Rząd średniej wielkości, częściowo przepalonych kamieni kamieni tworzących linię o orientacji N-S; leżały pod E częścią i w NE narożnika prażnicy 37; tworzyły podstawę prażnicy dającą prześwit między jej dnem a powierzchnią na której stały		37	68, 22
42		7	X=109-109,6; Y=110-111,8	Faza 2D. Dwa średniej wielkości kamienie znajdujące się w spągu ciemnej warstwy 26		26, 32	56
43 = 50		6	X=143-150; Y=91-95	Faza 1A. Jasna, ścisła ziemia ilasta podobna do wyższych warstw 11 i 12; na jej stropie leżały kamienie 31, a także wkopany był ewentualny dół posłupowy 117; identyfikowana z warstwą 50 z Wykopu 8	10YR 7/6	52, 31, 45, 117, 11,12	47
44		9	X=140-143; Y=110,5-112,5	Faza 2D. Poziom spoistej, piaszczystej, przepalonej na różne kolory ziemi, widoczny w obszarze przy N krawędzi stoku zewnętrznego grodziska; występował bezpośrednio pod pokładem grud polepy 29 - w centrum i północnej części wykopu. Warstwa miała niejednorodny charakter - w górnych partiach zawierała jasne popioły, w spągu ciemniała i zawierała więcej drobin węgli drzewnych; wypełniała zagłębienia w stropie warstwy 65	5YR 7/1; 7,5YR 3/1	29	65
45		6	X=150-151; Y=93-94	Faza 1A. Skupisko kilku fragmentów ceramiki tuż na NW od W brzegu prażnicy 37	10YR 5/3	11	43
46		7	X=110-112; Y=106=106,7	Faza 2B. Warstwa na krawędzi (częściowo zsuwowa) i stoku południowym fosy wewnętrznej 57 jednorodna, piaszczysto-ilasta ziemia widoczna w pasie stoku o szer. do 2,3 m; miąższość do 0,2 m; na jej stropie leżały kamienie 27	10YR 6/4	66, 28	27, 75
47		6	X=142,1-150,5; Y=91-95	Faza 1A. Warstwa nadcalcowa występująca we wschodniej części grodziska; jasna, jednorodna, piaszczysto-ilasta ziemia występująca w W partii wykopu	10YR 5/2 (80%); 10YR 7/3 (20%)	43	86 glinia-stycalec
48	48	5	X=105,2-107; Y=100-101	Faza 4. Warstwa ciemnej ziemi: część zasypu Wykopu 4 z 1985 r. (podczas badań prowadzonych w roku 2014 oznaczonego jako obiekt 20)	10YR 4/2	16	20
49		5	X=103,5-107,8; Y=100-101	Faza 2E. Wypełnisko fosy wewnętrznej 64; niższe, podestruktywne wypełnisko zagłębienia w warstwach popożarowych; warstwa przemieszana, ilasto gliniastej, ciemnej ziemi z nielicznymi drobinami węgli drzewnych i drobinami czerwonej polepy; miąższość do 0,3 m; widoczna była na odcinku 4 m	10YR 4/2	21	62
50=43		6	X=140-143; Y=95-100	Faza 1A. Warstwa ziemi bardzo podobnej do wyżej leżącej warstwy 11; widoczna w obrębie centrum i południowej części wykopu; miąższość do 0,25 m; w kierunku północnych zboczy grodziska cieniała i zanikała pod nachodzącą na nią od tej strony warstwą 76; na jej stropie leżał klastер kamieni 30 oraz skupiska kości zwierzęcych 36 i 38; identyfikowana z warstwą 43 z wykopu 6	10YR 4/2	76, 30, 11	83, 86

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X(E), Y(N)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
51		6	X=152,5-153,2; Y=92-94	Faza 1E. Pas niejednorodnie przemieszanej, miękkiej, piaszczystej ziemi, w strefie wschodniej krawędzi grodziska; wypełnisko płytkego, rynnowatego zagłębienia biegącego równolegle do krawędzi zbocza	2,5YR 4/4	22	53, 87, 74
52		6	X=151,9-152,6; Y=92-94	Faza 1B. Pas niejednorodnej piaszczystej ziemi z białymi, wapiennymi wtrętami; leżał w przykrawędziowej, wschodniej części grodziska; od E ograniczona ciemnym pasem 51 od W ziemią 54.	10YR 4/3	89, 93, 102, 22	113, 43
53		6	X=153,3-155,2; Y=92-94	Faza 1E. Depozyt ziemi popiołowej z górnej partii wschodniego stoku grodziska; miał postać równoległego do jego krawędzi, nieregularnie szerokiego (od 1,6 do 2,5 m) pasa; tworzyła go niejednorodnie przemieszana ziemia piaszczysta z dużą ilością śladów popiołu i białych kredowych drobin; miąższość: do 0,3 m	2,5YR 6/3; 2,5YR 6/2; 2,5YR 7/2	51, 22	55
54		6	X=150,7-151,9; Y=92-94	Faza 2E. Depozyt ciemnej, piaszczysto-ilastej ziemi z przykrawędziowego obszaru wschodniej części grodziska; leżał (w formie nieregularnego pasa o szer. do 1 m i miąższości ok. 0,2 m) ponad zagłębiением, w którym stała zniszczona prażnica 37	10YR 3/2	13	37
55		6	X=150,45-156,20; Y=92-94	Faza 1D. Rozległy (szer. niemal 5 m) i gruby (miąższości do 0,4 m) depozyt niejednorodnej jasnej piaszczysto-ilastej ziemi z białymi, wapiennymi wytrąceniami, która w formie równoległego do krawędzi grodziska pasa znajdowała się w górnej partii jego wschodniego stoku	2,5YR 5/3	53,71, 22	93, 101
56	57	7	X=110-112; Y=107,2-109,8	Faza 2D. Wypełnisko fosy wewnętrznej 57 z NW części grodziska; niejednorodna, zbita, piaszczysto-ilasta ciemna ziemia (zmieszana z drobinami polepy i białymi wytrąceniami kredowymi); tworzyła pas o szer. do 1,8 m i orientacji W-E, w zagłębiieniu utworzonym przez niższe wypełniska fosy	10YR 3/2	42, 32	58, 59 66
57	57	7	X=110-112; Y=107,2-109,8	Faza 2B. Fosa wewnętrzna w NW (przykrawędziowej) części grodziska. Miała łagodny U-kształtny przekrój z niemal płaskim dnem o szer. 1,5-2 m przy całkowitej szerokości sięgającej 5,2 m; jej głębokość w stosunku do poziomu gruntu z czasu jej wykopania (od strony majdanu grodziska) wynosiła 1,2 m		75	
58	57	7	X=111-112; Y=108,5-109,1	Faza 2D. Kamienie w dolnej części wypełniska fosy wewnętrznej 57; kilka niezbyt dużych (śr. do 0,25 m), ostrokrawędziowych kamieni, tworzących skupisko na obszarze ok. 0,6 x 1m		56	66,59
59	57	7	X=111,4-111,6; Y=108,6-108,9	Faza 2D. Skupisko kilku dużych (śr. do 0, 2 m) fragmentów ceramiki przy, między i pod kamieniami 58, w dolnej części wypełniska fosy wewnętrznej 57	10YR 5/3	58	66
62		5	X=106-108; Y=100-102	Faza 2E. Jednorodna, zwarta ilasto-gliniasta ziemia nadcalcowa; niższe, podestrukturyjne wypełnisko stokowe fosy wewnętrznej 64; miało dł. 0,8 m i do 0,25 m miąższości	10YR 5/4	49, 21, 73,	73, 63
63 calec		5	X=108,1-109; Y=100-102	Gлина (calcowa) tworząca W stok fosy wewnętrznej 64	10YR 6/3	62,21	
64	64	5	X=104,6-109; Y=100-102	Faza 2B. Fosa wewnętrzna w przykrawędziowej części SW narożnika grodziska; obiekt zidentyfikowany był w obrębie Wykopu 5 jedynie w małym zakresie i miał ukośny w stosunku do osi wykopu przebieg; jego wymiary, jak się wydaje były podobne (ok. 4 m szer. i 0,9 m głęb.) do wymiarów rowów 57 i 80 z innych wykopów		107, 62	14
65		9	X=140-143; Y=109-112,5	Faza 1A. Warstwa jasnej twardzej sypkiej ziemi (z licznymi grudkami polepy) z obszaru N krawędzi grodziska; miała pofałdowany strop i miąższość od kilkunastu cm do 0,3 m; w nią prawdopodobnie wkopana była (S skraj wykopu) fosa wewnętrzna 80.; od strony krawędzi grodziska jej strop naruszony był przez wcięcie 120	2,5YR 5/4	80, 120 39	calec 84
66	57	7	X=110-112; Y=108,3-109,1	Faza 2D. Wypełnisko dolne fosy wewnętrznej 57; pas ilasto-piaszczystej ziemi, przemieszanej z drobinami węgli drzewnych i drobinami polepy, o szer. do 2 m i miąższości do kilkunastu cm; leżał na dnie i częściowo na zboczach niższych wypełnisk fosy; na jego stropie znajdowało się skupisko frag. ceramiki 59 i kamienie 58	10YR 3/2	59, 58	46,67

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X(E), Y(N)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
67	57	7	X=110-112; Y=108,3-109,1	Faza 2D. Podestrukcyjna warstwa na N zboczu przydennych partii fosy wewnętrznej 57; jasna ziemia ilasta z drobinami i miejscami węglami drzewnymi oraz kilkoma fragmentami spalonych drewnie; prawdopodobnie wynik wymieszanania warstwy zsuwowej z niższą pożarową 81; tworzyła niregularny pas o szer. do 1,7 m i miąższości do 0,2 m	10YR 6/6; 2,5YR 5/4	66, 56	81, 82, 75
68		6	X=151,6-151,7; Y=93,6-94	Faza 2C. Skupisko fragmentów polepy w N części wykopu znajdującej się bezpośrednio pod praźnicą 37	10YR 5/8	40, 41, 69, 37	70
69		6	X=150,9-151; Y=93,5-94	Faza 2C. Skupisko kamieni - pozostałości W rzędu kamieni pierwotnie podtrzymujących praźnicę 37		37	68
70		6	X=151-151,8; Y=92,6-93	Faza 2C. Obszar nieregularnie przeplamionej piaskowej ziemi z jaśniejszymi wtrątami, w zagłębienniu stropu warstwy 10; usytuowany w obszarze wschodniej krawędzi grodziska; widoczny w obrębie pasa ograniczonego od W i E przez pozostałości dwóch rzędów kamieni (41,69) pod praźnicą 37; prawdopodobnie dno poziomu niwelacyjnego pod konstrukcją praźnicy	10YR 4/3	68, 37	10, 22
71		6	X=155,85-157,5; Y=92-94	Faza 1E. Pas ziemi z dużą ilością jasnych drobin popiołu oraz drobiny wapienne (węglany wapnia?); nieregularna szer. (do nieco ponad 1m); miąższość do 0,1 m; znajdował się w połowie wschodniego stoku skarpy grodziska, nieco poniżej od podobnego lecz masywniejszego depozytu ziemi popiołowej 53; prawdopodobnie pozostałość po pożarze konstrukcji drewnianej (ściany lub płotu)	2,5YR 4/2	22, 119	55
72	64	5	X=104-107,8; Y=100-101	Faza 2D. Dolne wypełnisko fosy wewnętrznej 64; warstwa ziemi piaskowo-ilastej, z dużymi płytami rozłożonej czerwonej polepy oraz (na obrzeżach) ciemnymi przepaleniami, a także z drobinami i płytami jasnego popiołu	10 YR 5/2; 2,5 YR 5/6; 10YR 7/1	73	78, 79
73	64	5	X=106,2- 108,3; Y=100-101	Faza 2E. Prawdopodobnie warstwa zsuwowa - jedno z dolnych wypełników fosy wewnętrznej 64; przemieszana, ciemna ziemia piaskowa z drobinami polep i nielicznych węgielków drzewnych	10YR 3/1	62	64
74		6	X=156,5-159,5; Y=92-94	Faza 2E. Jasna piaskowo-ilasta ziemia, widoczna na ostatnich 3 m dolnej części stoku w E części grodziska; warstwa zsuwowa - niwelowała i łagodziła przebieg dolnej parti stoku; miąższość do 0,5 m	2,5Y 5/2; 2,5Y 5/3	1, 71	104, 22
75		7	X=110-112; Y= 108,3-109,9	Faza 2B. Warstwa zsuwowa z dna i częściowo z obu stoków dennej partii fosy wewnętrznej 57; jasna ilasto-gliniasta ziemia o zróżnicowanej miąższości (do 0,2 m w zagłębiach stoku fosy), tworząca pas o szer. do 3 m	2,5YR 5/3	82, 46	57
76		8	X=141,1-143; Y=97,3-100	Faza 1A. Warstwa ilastej ziemi z nielicznymi drobinkami węglą i polepy z obszaru NE ćwiartki wykopu; zwiększała grubość ku NE do niemal 0,3 m; w ścianie E wykopu widoczna na odcinku niemal 3 m	10YR 5/2	30, 11	50, 86
77		5	X=104,3-105,7; Y=100-101	Faza 2D. Destrukty pożarowe (głównie popiołowe) w fosie wewnętrznej 64; obszar ziemi z różnorodowymi popielami na wewnętrznym stoku fosy; miała miąższość do 0,25 m i widoczna była (w profilu S) na odcinku 2 m	2,5YR 8/2 (50%); 2,5YR 5/3 (50%)	78	106
78=99		5	X=105,6-106,8; Y=100,3-100,65	Faza 2D. Mały płat cienkiej warstwy przepalonej ziemi i węgli drzewnych (pozostałość spalonych elementów drewnianych) widoczny w dolnej części wypełnika fosy wewnętrznej 64; od W i NW otoczony dookolnym "pierścieniem" przeprążonej ziemi i (bardziej na zewnętrz) obszarem z popielami 77	10YR 5/4 (45%); 10YR 2/1 (45%); 10YR 4/3 (10%)	72	77
79		9	X= 140-143; Y=109-109,9	Faza 2B. Górnego wypełnika fosy wewnętrznej 80 usytuowanej między wykopami 9 i 8; przechodziło płynnie w jaśniejszą warstwę 39; widoczne w S części wykopu; niejednorodna, ilasta i piaskowo-ilasta ziemia z grudkami polepy i drobinami węglanu wapnia oraz nielicznymi drobinami węgla drzewnego; płynnie przechodziło w wyżej leżącą warstwę 39	10YR 5/2	39	80
80	80	9	x=140-142,8; Y=109-109,23	Faza 2B. Fosa wewnętrzna z północnej, przykrawędziowej partii grodziska; widoczna jako słabo czytelne krawędzie i fragmenty stoku w jej N części; jej istnienie sugerowały wykonane między wykopami 9 i 8 odwerty oraz morfologia terenu w tym obszarze; wypełniskami były warstwy 79 i 39; miała ok. 4 m szer. i ok. 1, 3 m głęb.; była odpowiednikiem fosy 57 z Wykopu 7 i fosy 64 z Wykopu 5		79	65

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X(E), Y(N)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
81		7	X=110-112; Y=108,3- 111,5	Faza 2D. Przydenne, pożarowe wypełnisko fosy wewnętrznej 57; nieregularny obszar przemieszanej, różnokolorowej ziemi z przepaleniami pożarowymi, miejscami wysycionej drobinami węgli drzewnych oraz drobinami i grudkami polepy; usytuowany w przestrzeni dna fosy gdzie tworzył nieregularny pas o szer. niemal 2 m i miąższości do kilkunastu cm	10YR 2/1; 10YR 4/4; 2,5Y 3/2; 2,5Y 4/3; 5YR 4/6	67	82
82	82	7	X=100,65-101,15; Y=109,48-109,82	Faza 2D. Prawdopodobnie pozostałość spalonego słupa (stempla) zachowanego w postaci wypełniska bardzo płytkiego (do kilku cm), nieregularnie okrągłego zagłębenia w warstwie pożarowej 81 ze środkowej, dennej partii fosy wewnętrznej 57; wyróżniało się jako nieco ciemniejsza od otoczenia, przepalone i wysyciona drobinami węgli drzewnych ziemia; widoczne już w warstwie 67, ale stratygraficznie leżące na stropie niższej warstwy 75, na którym to stropie widać było podobne zaciemnienie przy W ścianie wykopu; być może ślad jednego z dwóch słupów z dna fosy	10YR 2/1	81	75
83		8	X=142,2; Y=97	Faza 1A. Małe skupisko fragmentów ceramiki starożytnej w E partii wykopu; widoczne w spągu warstwy 50	7,5YR 5/3	50	86
84 =94 calec		9	X=140-143; Y=109-112,5	Bbardzo jasny, miejscami biały calec, występujący na całym stanowisku; tworzył grubą warstwę z żyłami węglanu wapnia; miejscami był zmieszany lub przechodził w równie jasny piasek; zwykle leżał pod również całkowitymi warstwami gliniastymi	10YR 7/4; 10YR 8/1	65, 63, 92	
85 calec		7	X=110-112; Y=110,98-112,5	Calec gliniasty na krawędzi grodziska (w jego NW części)		34, 33, 57	calec 94
86 calec		8	X=140-143; Y=95-100	Calec gliniasty		50,76	
87		6	X=152,44-152,66; Y=92,32-92,50	Faza 1B. Skupisko kości zwierzęcych - fragment żuchwy dzika; leżało na i częściowo w obrębie wypełniska 88 w jamie 89		51	88
88	89	6	X=152,2-152,9; Y=92-92,7	Faza 1B. Główne wypełnisko obiektu 89 - mocno przemieszana, piaszczysta ziemia z wytrąceniami wapiennymi; w stropie i centrum znajdowało się skupisko kości zwierzęcych 87, w dolnej partii jamy zaś kilka kamieni 108	10YR 3/3; 10YR 6/3	87	108, 89
89	89	6	X=X=152,2-152,9; Y=92-92,7	Faza 1B. Jama (z wypełniskami: kośćmi zwierzęcymi 87, ziemią 88 i kamieniami 108); podłużny obiekt o orientacji N-S, równoległy do krawędzi grodziska, odległy od niej (ku E) o ok. 1,5 m; szer. do 0,7 m , dl. co najmniej 0,75 m (wykrazał poza S ścianę wykopu), gł. do 0,5 m; ściany strome, dno nieregularnie wklęsłe		108, 88, 87	52
90	91	6	x=155-157,3; Y=93,78-94	Faza 1A. Wypełnisko obiektu 91 z wschodniego stoku grodziska; bardzo luźna shumusowana, niejednorodna jasna, piaszczysta ziemia	10YR 5/4	109	91
91	91	6	x=155-157,2; Y=93,78-94	Faza 1A. Podłużny obiekt (z wypełniskiem 90) na E stoku grodziska (wykrazał poza N ścianę Wykopu 6); poprzeczny do krawędzi grodziska; dl. ok. 2 m, gł. do kilkunastu cm; wypełniał zagłębienia w stropie calca		90	84 calec kredo-wy
92		6	X=148-155,8; Y=92-94	Faza 1A. Jednorodna, piaszczysto-gliniasta, jasna ziemia znajdująca się na krawędzi i w górnej części stoku E grodziska; tworzyła na nim równoległy do jego krawędzi pas o szer. ok. 2,5 m i miąższości do 0,2 m	10YR 4/6	91, 52, 55	86
93		6	X=154,6-157; Y=92-94	Faza 1C. Depozyt popiołów na E stoku grodziska; warstwa ziemi ilastej z wyraźną domieszką grudek i drobin popiołu; widoczna w formie nieregularnie szerokiego (do niemal 3 m) i grubego (do 0,2 m) pasa o przebiegu S-N z lekkim odchyleniem ku NW	10YR 8/2; 10YR 5/3	55	52, 92
94 =84		5,6,7,9		Biały calec wapienny	10YR 7/4; 10YR 8/1	85	
95		7	X=110-112; Y=106-106,5	Faza 2B. Warstwa na krawędzi i w górnej części stoku południowego fosy wewnętrznej 57; małe płaty, plamki i drobiny jasnego popiołu; leżały bezpośrednio na gliniastym calcu; mogły być pozostałościami spalonej roślinności porastającej brzeg i stok fosy po jej wykopaniu lub reliktami innych spalonych elementów drewnianych z jej krawędzi	10YR 8/2	46	calec 96

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X(E), Y(N)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
calec 96		7	X=110-112; Y=106-108	Jednorodny, gliniasto-ilasty calec	10YR 5/8	46, 95	
97	98	7	X=110,05-111,9; Y=109,6-110,2	Zespół nieregularnie rozmiieszczonych okrągłych i owalnych plam widocznych w pasie połowy N stoku fosy wewnętrznej 57; stanowiły wypełniska grupy dolków 98	10YR 4/2	81	98
98		7	X=110,05-111,9; Y=109,6-110,2	Grupa małych, nieregularnie rozmiieszczonych dolków i zagłębień w pasie połowy N stoku fosy wewnętrznej 57; można sądzić, że są prawdopodobnie śladami norek zwierzęcych		97	75
99=78	100	5	X=105-105,1; Y=100,8-100,9	Faza 2D. Dość regularna plama przepaleń - część warstwy przepaleń 78, w dolnych wypełniskach fosy wewnętrznej 64	10YR 2/1 (10%); 10YR 5/6 (10%); 10YR 7/2 (80%)	72	100
101	102	6	X=153-154,7; Y=92,45-93,6	Faza 1B. Wypełnisko obiektu 102; ziemia mocno przemieszana i niejednorodna w pionie (w swych środkowych i dolnych partiach pylasto-ilasta zasą w głębokich gliniastą - z kamieniami na stropie)	10YR 4/3	55	102
102		6	X=153-154,7; Y=92,45-93,6	Faza 1B. Duży (1,1 x 1,8 m) owalno-prostokątny obiekt (z wypełniskiem 101) ze wschodniego stoku grodziska; gł. do 0,6 m (w W partii)		101, 55	52
103		6	X=157,4-159,5; Y=92-94	Faza 2B. Warstwa stokowa -wypełnisko (prawdopodobnie zsuw naturalny) ze zboczy wcięcia 119, w dolnej partii wschodniego stoku grodziska; piaszczysto-ilasta ziemia z licznymi jasnymi wtrętami kredowymi	10YR 5/2; 10YR 5/3	115	105
104		6	X=159-159,5; Y=92-92,9	Faza 2E. Wypełnisko niezbyt głębokiej fosy zewnętrznej wykopanej od strony płaskiego podejścia do wschodnich zboczy grodziska (lub kolejnego ustrojenia dolnej części jego stoku); ciemna, lekko mazista ziemia piaszczysto ilasta, z drobinami polepy i jasnymi wtrętami; miąższość do 0,4 m	10YR 4/2	74	118, 115
105		6	X=157,5-159,5; Y=92-94	Faza 2B. Warstwa stokowa -wypełnisko (prawdopodobnie zsuw naturalny) ze zboczy wcięcia 119, w dolnej partii wschodniego stoku grodziska; jasna, piaszczysto-ilasta ziemia, z licznymi jasnymi, wapiennymi wtrętami; miąższość do 0,25 m	10YR 7/4	103	119
106		5	X=105-108,5; Y=100-101	Faza 2B. Przydenne wypełnisko fosy wewnętrznej 64; warstwa mocno przemieszanej, sypkiej, piaszczystej ziemi, z jasnymi i nieco ciemniejszymi plamami; miąższość do 0,3 m - widoczna była na odcinku 2,8 m	10YR 5/6 (90%); 10YR 4/2 (10%)	77	107
107		5	X=105,2-108,5; Y=100-101	Faza 2B. Spągowe wypełnisko fosy wewnętrznej 64; cienka (miąższość do kilku cm) warstwa ciemnej, twardzej, piaszczystej ziemi z jaśniejszymi przebarwieniami	10YR 4/2; 10YR 5/4	106	64
108	89	6	X=152,5; Y=92,3	Faza 1B. Dolne wypełnisko jamy 89; rzad czterech, leżących na sobie kamieni; przekraczał S granicę wykopu		88	89
109		6	X=154,3-156; Y=92-94	Faza 1A. Warstwa z górnej części E stoku grodziska; jasna, piaszczysto-ilasta, miękka ziemia z białymi drobinami węglanu wapnia	10YR 7/1 (50%); 10YR 6/2 (50%)	52, 112, 114	90, 84 calec kredowy
110	111	5	X=108-109; Y=100,6-101,84	Faza 4. Wypełnisko obiektu 111 ; pas piaszczystej ziemi o dł. co najmniej 1,4 m i szer. do 1,1 m, wykraczający poza N granicę wykopu	10YR 4/1	1	111
111		5	X=108-109; Y=100,6-101,84	Faza 4. Jama lub pozostałość po drzewie (wypełnisko 110); nieregularny, podłużny obiekt; dł. co najmniej 1,4 m (wykraczająca poza E ścianę wykopu), szer. do 1,1 m, gł. do 0,35 m; w przekroju manifestował się jako dwa zagłębienia ze stromymi ścianami bocznymi i nieckowatymi dnami		110	6, 21
112		6	X=156,1-157,3; Y=92,5-94	Faza 1B. Płat sypkiej, piaszczystej warstwy akumulacji lub celowego nadsypania wschodniego zbocza grodziska (ewentualnie efekt zsuwów i niwelacji warstw w obszarze wyżej położonego); w ścianie N widoczny był na odcinku 1,2 m, miąższość: do 0,2 m	10YR 5/2	55	109
113	114	6	X=153,25-154,2; Y=93,75-94	Faza 1A. Wypełnisko obiektu 114; niejednorodna, pylasto-piaszczysta ziemia o miąższości do 0,3 m	2,5Y 6/4; 10YR 6/6	114	52
114		6	X=153,25-154,2; Y=93,75-94	Faza 1A. Jama (wypełnisko 113) lub zagłębienie stropu niższej warstwy 92 i 109 - na wschodnim zboczu grodziska; wykraczało poza N ścianę wykopu; nieckowaty przekrój; widoczne na odcinku 0,95 m; gł. do 0,3 m		113	109

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X(E), Y(N)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
115		6	X=157,1-159,4; Y=92-94	Faza 2B. Warstwa stokowa - prawdopodobnie zsuw naturalny ze zboczy wcięcia 119 - w dolnej partii wschodniego stoku grodziska; jasna, piaszczysto-ilasta ziemia z licznymi białymi wtrętami; miąższość do ok. 0,35 m	2,5Y 5/3	118	103
116		6	X=143,2-143,78; Y=94,7-95	Faza 1A. Wypełnisko dolu posłupowego 117; niejednorodna, piaszczysta ziemia z wtrętami z warstw sąsiednich	10YR 5/6	9, 11	117
117		6	X=143,2-143,78; Y=94,7-95	Faza 1A. Ewentualny dół posłupowy (wypełnisko 116) z obszaru majdanu grodziska; obiekt rozpoznany jedynie w ścianie N wykopu; widoczny na odcinku do 0,55 m, niemal pionowe ściany i V-kształtne dno; obserwowalna gł. do 0,5 m		116	43
118		6	X=158,9-159,5; Y=92-94	Faza 2C. Wkopal lub kolejne ustromienie dolnej części wschodniego stoku grodziska; być może pozostałość niezbyt głębokiej fosy zewnętrznej wykopanej od strony płaskiego podejścia do zbocza grodziska; widoczny był na odcinku ostatniego pół metra we wschodnim końcu wykopu.; ściana W stroma, przechodząca łagodnie w niemal płaskie dno; obserwowalna w profilach głęb. obiektu wynosiła od 0,4 do 0,6 m; wypełniony był warstwą 104 i, wyżej, rozleglejszą niż obiekt, warstwą zsuwową 74		104	115
119		6	X=157-159,5; Y=92-94	Faza 2B. Obciecje (w obszarze dolnej części wschodniego zbocza grodziska) zakumulowanych wcześniej warstw ze starszych faz jego istnienia; istotna modyfikacja kształtu i stromizny stoku poprzez rozległe (widoczne w profilach wykopu nr 6 na odcinku co najmniej 3 m) jego obciecje (ustromienie)		105	71
120		9	X=140-143; Y=110-112,5	Faza 2C. Obiekt. Wcięcie w N krawędzi zbocza grodziska w jego północno-wschodniej partii; stanowiło zapewne wkopal pod budowę drewnianej konstrukcji (sciany?), której relikty były depozyt polepy 29; widoczne w N części wykopu; w zachodnim profilu wykopu widać, iż miało, przynajmniej miejscami, pionową (od strony majdanu) ścianę o głębokości wcięcia 0,5 m oraz płaskie dno; wypełnisko stanowiła warstwa spalenizn i popiołów 44 oraz, wyżej, wspomniany depozyt polepy 29		44, 29	39, 65

mentów ceramiki starożytnej 83. Przykrywała je, zidentyfikowana z warstwą 43 z Wykopu 6, warstwa 50 o miąższości do 0,25 m, która stawała się cieńsza ku N, gdzie nachodziła na nią warstwa ziemi szaro-brązowej 76 (z drobinkami węgla i pomarańczowych polepów oraz niewielkimi fragmentami ceramiki), zwiększąca swą miąższość ku NE do niemal 0,3 m. W fazie tej, w obrębie Wykopu 9 z obszaru N krawędzi grodziska, ponad jasnym calcem wapiennym piaszczystym 84=94, utworzyła się warstwa jasnej, twardej sypkiej ziemi 65. W jej stropie widoczne były liczne drobiny polepy. Miała ona miąższość od kilkunastu cm do 0,3 m.

Faza 1B

Nawarstwienia tej podfazy obserwowalne były jedynie w obszarze Wykopu 6, co sugeruje, że w starożytności albo tylko wschodnia część grodziska była intensywnie i wieloetapowo użytkowana lub, że w późniejszych okresach powierzchnia wzgórza grodziskowego została tak mocno przekształcona, iż ślady wcześniejszych nawarstwień zostały całkowicie zniwelowane, przemieszczone lub usunięte.

W strefie krawędzi grodziska i jego wschodniego stoku nastąpiła naturalna akumulacja, zsuw bądź (co najbardziej prawdopodobne) celowe usypanie grubego do 0,4 m warstwy ziemi 52 (szaro-brązowej z białymi, wapiennymi wtrętami), która tworzyła szeroki na ponad 6 m, równoległy do krawędzi grodziska pas oraz, nieco niżej na stoku, podobny lecz cieńszy i węższy pas ziemi 112. W strop warstwy 52, na wschodnim stoku grodziska, wkopany był duży (o wymiarach stropu 1,1 x 1,8 m i głębokości do 0,6 m) ovalny obiekt 102 (z wypełniskiem 101). W jego pobliżu wykopana została także jama 89 (z wypełniskami: kośćmi zwierzętymi 87, ziemią 88 i kamieniami 108).

W strefie majdanu grodziska w Fazie 1B na stropie warstwy 43 uformował się lekko wypukły, lokalny płat zbitej, ilastej ziemi 12. Przykrywał go częściowo od SW pas ciemniejszej ziemi piaszczystej 9. W strop tej ziemi wkopana była prawdopodobnie ovalna (wykrazała poza S ścianę wykopu) płytka, duża (o średnicy co najmniej 1,75 m) jama 18 z piaszczystym wypełniskiem dennym 119, kamieniami 17 i piaszczystym wypełniskiem stropowym 8.

Faza 1C

Ślad pożaru. Na E stoku grodziska (Wykop 6) utworzył się depozyt warstwy popiołowej 93 (warstwy ziemi ilastej z wyraźną domieszką grudek i drobin popiołu) zaledgającej w formie nieregularnie szerokiego (do niemal 3 m i grubego do 0,2 m) pasa o równoległej do krawędzi grodziska orientacji S-N (z lekkim odchyleniem ku NW). Był może jest to ślad spalonych konstrukcji drewnianych (ściany/ płotu?) przegradzających stok grodziska w jego środkowej części.

Faza 1D

W fazie tej, na opisanej wcześniej warstwie popiołów nr 93 powstaje rozległy (niemal 5 metrowej szerokości) i gruby (miąższości do 0,4 m) depozyt (nr 55), niejednorodnej, jasno-szarej ziemi z białymi, wapiennymi wytrąceniami, który w formie równoległego do krawędzi grodziska pasa znajdował się w górnej partii jego wschodniego stoku (Wykop 6). Mógł być śladem po niwelacji/ nadsypaniu i wyrównaniu powierzchni zbocza grodziska po pożarze z fazy poprzedniej.

Faza 1E

W fazie tej na uprzednio uformowanej przez warstwę 55 powierzchni wschodniego stoku grodziska (Wykop 6) powstają dwa pasowe w kształcie stropu depozyty popiołowe, co sugeruje ponowny pożar, ale tym razem pożar konstrukcji dwóch, odległych od siebie o 1,2-2,5 m ewentualnych ścian lub płotów drewnianych. Umiejscowione były one w środkowej i górnej partii stoku, przy czym depozyt (53) wyżej leżący był zdecydowanie bardziej masywny i rozleglszy natomiast depozyt (71) leżący niżej na stoku - cieńszy i węższy. Obydwa miały znaną z wcześniejszych pod faz postać pasów, o przebiegu z lekka tylko regularnym, równoległym do krawędzi grodziska. Depozyt popiołów 53 miał postać nieregularnie szerokiego (od 1,6 do 2, 5 m) pasa. Tworzyła go niejednorodna, przemieszana ziemia (o miąższości do 0,3 m), z dużą ilością popiołu i białych kredowych drobin. Depozyt popiołów 71 tworzony był przez ziemię z dużą ilością jasnoszaro-białych drobin popiołu oraz drobinek wapiennych. Miał postać pasa o nieregularnej szerokości, sięgającej do nieco ponad 1m i miąższości nawarstwienia do 0,1 m. Znajdował się w połowie wschodniego stoku skarpy grodziska nieco poniżej podobnego lecz masywniejszego depozytu ziemi popiołowej 53.

Na depozyt ziemi popiołowej 53 od strony krawędzi grodziska zachodził lekko kolejny cienki depozyt (51) w formie pasa niejednorodnie przemieszanej, miękkiej, piaszczystej ziemi czerwono-brązowej. Mógł być on ewentualnym wypełniskiem płytowego zagłębienia rynnowatego, biegającego równolegle do krawędzi zbocza grodziska, tuż za wspomnianą wcześniej domniemaną spaloną ścianą 53.

Faza 2 - wczesne średniowieczne

W tej fazie, po długim hiatusie osadniczym, grodzisko ponownie staje się miejscem aktywności ludzkiej

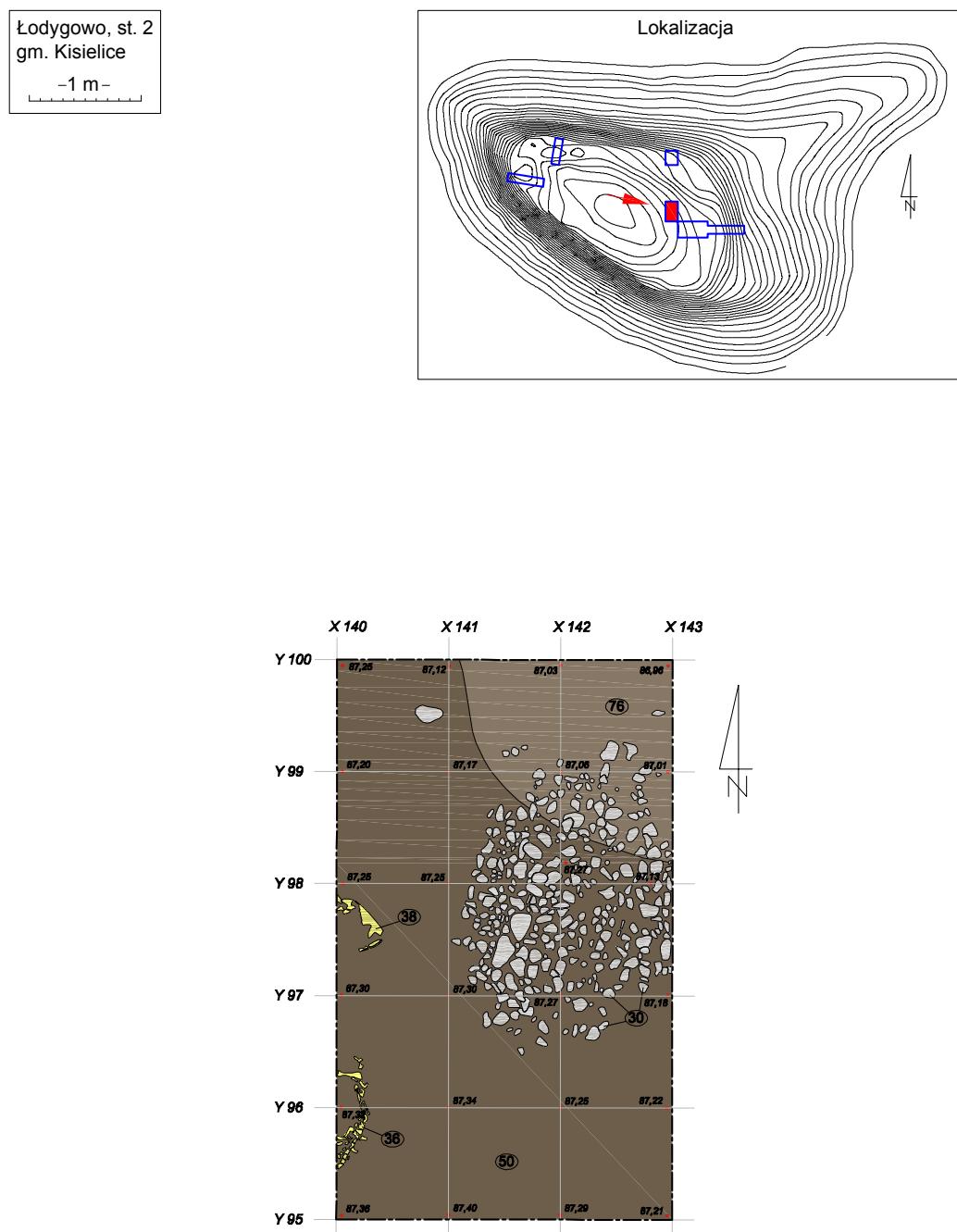
Faza 2A

Ponad destruktami fazy poprzedniej w przykrawędziowej strefie majdanu, krawędzi i wschodniego stoku grodziska (Wykop 6) zakumulowała się lub (co bardziej prawdopodobne) została celowo usypana w celach niwelacyjnych, rozległa warstwa ciemnobrązowej ziemi 22, zawierającej wyraźną domieszkę (wkręty z warstw niższych) jasnoszarego popiołu. Rozciągała się ona na dystansie około 6 m i miała miąższość do 0,4 m. Miejscami (na stoku) leżała bezpośrednio pod humusem lecz od strony majdanu jej strop obniżał się (był przycięty?) i przykryty przez młodsze (z Fazy 2B) nawarstwienia 10, które oddzielały ją od leżącej już w strefie majdanu grodziska, także rozległej (obecnej również na całym obszarze Wykopu 8) warstwy 11. Tę ostatnią warstwę tworzyła ilasta, ciemnoszaro-brązowa ziemia o miąższości około 0,2 m.

W obszarze majdanu grodziska (Wykop 8) na stropie warstwy 50 (z Fazy 1A) leżały (w niedalekiej od siebie odległości) dwa skupiska kości zwierzęcych: 36 i 38 (fragmenty kręgosłupa z odcinkami kręgów i żebrami oraz żuchwy i czaszki dzika). W jednym horyzoncie z tymi skupiskami leżał także, okrągły w planie stropu, lekko wypukły, kilkuwarstwowy depozyt małych (5-15 cm średnicy), ostrokrawędziowych kamieni 30 (ryc. 16-17). Całość przykrywała wspomniana wcześniej warstwa 11.

Ryc. 16. Łodygowo, st. 2. Depozyt kamieni we wschodniej części grodziska (fot. D. Wach)

Ryc. 17. Łodygowo, st. 2. Depozyt kamieni we wschodniej części grodziska (oprac. D. Wach i R. Solecki)

Faza 2B – faza modyfikacji kształtu zboczy grodziska oraz wykopania fos wewnętrznych (zagłębień przywałowych) w partiach przykrawędnych części zachodniej i północnej grodziska

W fazie tej w południowo-zachodniej części grodziska (Wykop 5) wykopano wewnętrzną fosę 64. Ponieważ obiekt ten miał ukośny w stosunku do osi wykopu przebieg, jedynie w przybliżeniu można ocenić jego rozmiary, które - jak się wydaje - były podobne (około 4 m szerokości i 0,9 m głębokości) do wymiarów rowów 57 i 80 rozpoznanych w innych wykopach. Wypełniskiem dennym tej fosy była bardzo cienka (miąższości do kilku cm) warstwa ciemnoszaro-brązowej, twardej, piaszczystej ziemi 107. Nad nią leżała gruba na 0,3 m i widoczna w całym (2,8 m) pasie dna fosy warstwa mocno przemieszanej, sypkiej, żółtawo-brązowej ziemi 106 – prawdopodobnie wynik naturalnego zapełniania się obiektu.

W fazie tej w obszarze krawędzi wschodniej grodziska (Wykop 6) powstała gruba (miąższości do 0,4 m), widoczna na odcinku ponad 4 m, warstwa bardzo ciemnej szarej, lekko mazistej, zwartej ziemi 10. Wypełniała ona rozległe, łagodne zagłębie, rozdzielaając warstwy 11 i 22 ze starszej Fazy 2A.

W obszarze dolnej części wschodniego zbocza grodziska dokonano w tej fazie istotnych modyfikacji kształtu i stromizny stoku poprzez rozległe (widoczne w ścianach Wykopu 6 na odcinku co najmniej 3 m) obcięcie (119) zakumulowanych wcześniej warstw. Na stoku i dnie tak powstałego przeglębenia, tworząc jego denne wypełnisko, zalegała jasna, bladobrązowa ziemia 105 z licznymi białymi, wapiennymi wtrętami, o miąższości do 0,25 m (prawdopodobnie zsuw naturalny). Nad nią zalegała zapewne podobnego pochodzenia warstwa 103 -szarobrązowa i brązowa ziemia z licznymi białymi wtrętami (także prawdopodobnie zsuw naturalny) - kolejne wypełnisko wcięcia 119, na E stoku grodziska. Ponad nim leżał kolejny zsuw ze zboczy wcięcia 119 –jasnooliwkowo-brązowa ziemia 115 z licznymi wapiennymi wtrętami. Miała miąższość do około 0,35 m.

W fazie tej w obszarze przykrawędnej w północno zachodniej części grodziska (Wykop 7) wykopano fosę wewnętrzną 57 (analogiczną do fosy 64 z Wykopu 5 i fosy 80 z Wykopu 9). Obiekt ten miał łagodnie kolebkowaty przekrój z niemal płaskim dnem o szerokości 1,5-2 m, przy całkowitej szerokości sięgającej 5,2 m. Jego głębokość w stosunku do poziomu gruntu z czasu jego wykopania (od strony majdanu grodziska) wynosiła 1,2 m. Jej wypełniskiem dennym była warstwa (75) jasnej oliwkowo-brązowej ziemi ilasto-gliniastej o różnej miąższości (do 0,2 m w zagłębiach stoku fosy), tworząca pas o szerokości do 3 m.

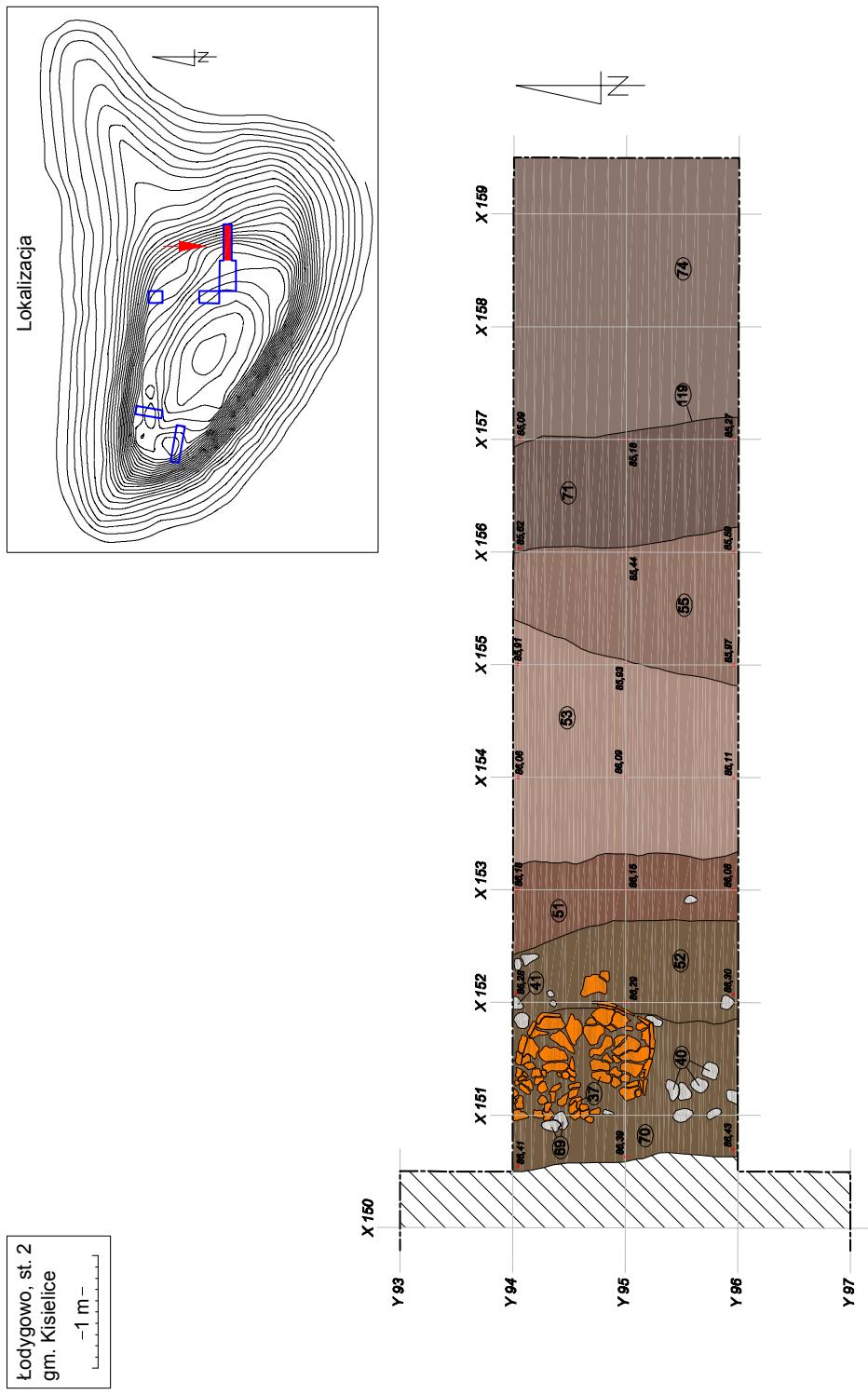
Ryc. 18. Łodygowo, st. 2. Prażnica gliniana *in situ* we wschodniej części grodziska (fot. D. Wach)

W fazie tej w obszarze przykrawędnej w północnej części grodziska (Wykop 9) wykopano fosę wewnętrzną 80 (analogiczną do fosy 64 z Wykopu 5 i fosy 57 z Wykopu 7). Jej istnienie sugerowały również wykonane między wykopami 9 i 8 odwierty oraz morfologia terenu w tym obszarze. Fosa ta miała około 4 m szerokości i około 1,3 m głębokości.

Wypełniskami tej fosy były warstwa 79 (szaro-brązowa ziemia z grudkami polepy i drobinami węglanu wapnia oraz nielicznymi drobinami węgla drzewnego) i ewentualnie warstwa 39. (warstwa ciemnożółtawo-brązowej, twardej, ilastej ziemi o miąższości od kilkunastu cm do 0,45 m), która mogła być górnym wypełniskiem lub niwelacją nad wypełniskami omawianej fosy.

Faza 2C – faza kolejnych modyfikacji stoku grodziska w jego wschodniej części, aktywności i nawarstwień w obszarze jego wschodniej krawędzi oraz budowy konstrukcji drewnianych oblepianych gliną w północnej części krawędzi grodziska na krawędzi fosy wewnętrznych

W fazie tej w dolnej części wschodniego stoku grodziska (Wykop 6) wykopano niezbyt głęboką fosę zewnętrzną (od strony płaskiego podejścia do zbocza grodziska) lub dokonano kolejnego ustrojenie jego

Ryc. 19. Łodygowo, st. 2. Prażnica gliniana *in situ* oraz nawarstwienia wschodniego stoku grodziska (oprac. D. Wach i R. Solecki)

zbocza. Obiekt ten (118) widoczny był na odcinku ostatniego pół metra we wschodnim końcu Wykopu 6. Miał stromą ścianę, przechodzącą łagodnie w niemal płaskie dno i głębokość od 0,4 do 0,6 m. Przecinał nawarstwienia starsze (115).

W obszarze wschodniej krawędzi grodziska w zagębiu stropu wschodniej części wcześniejszej warstwy 10, usypana została lokalna warstwa 70. Miała ona postać pasa nieregularnie przeplamionej ziemi brązowej, której granice wyznaczały linie leżących wyżej dwóch rzędów kamieni (41 i 69). Na stropie warstwy 70, a bezpośrednio pod zachowaną in situ niemal w całości prażnicą leżało skupisko fragmentów polepy 68, zaś po obu stronach wspomnianej warstwy znajdowały się skupiska kamieni tworzące wyraźne linie; zachodnią (kamienie 40 i 69) oraz wschodnią (kamienie 41). Kamienie te, średniej wielkości, częściowo przepalone, tworzyły dwa rzędy o orientacji N-S. Leżały pod E i W częściami i w narożnikach prażnicy, stanowiąc jej podstawę dającą prześwit między jej dnem a warstwą 70, na której stały. Prześwit ten niezbędny był do podkładania materiału palnego i utrzymywania ognia pod dnem prażnicy.

Sama prażnica 37 (ryc. 18-19) miała postać popękanej, masywnej, bardzo dużej (o wymiarach boków: 0,77 x 0,9 m i wysokości ścianek bocznych około 0,15 m) glinianej konstrukcji czworokątnej z zaokrąglonymi narożnikami.

W fazie tej w północnej krawędziowej części grodziska (Wykop 9), w zewnętrzną krawędź wypełnisk (39) fosy wewnętrznej 80, wkopane zostało (fundamentowe?) wcięcie 120, o z grubsza płaskim dnie i - miejscowo bardzo czytelnej - niemal pionowej ścianie od strony wnętrza grodziska. Stanowiło podstawę pod konstrukcję drewniane – zapewne ścianę lub płot drewniany oblepiony gliną, których destrukty (warstwa spalenizny 44 i rumosz grud polepowych 29) wyznaczyły horyzont kolejnej fazy (Faza 2D) wydarzeń na grodzisku. Wcięcie 120 miało zachowaną szerokość do 2,5 m, głębokość do 0,5 m i ciągnęło się zapewne daleko poza obszar Wykopu 9 (jego domniemana długość wynosi do kilkunastu metrów).

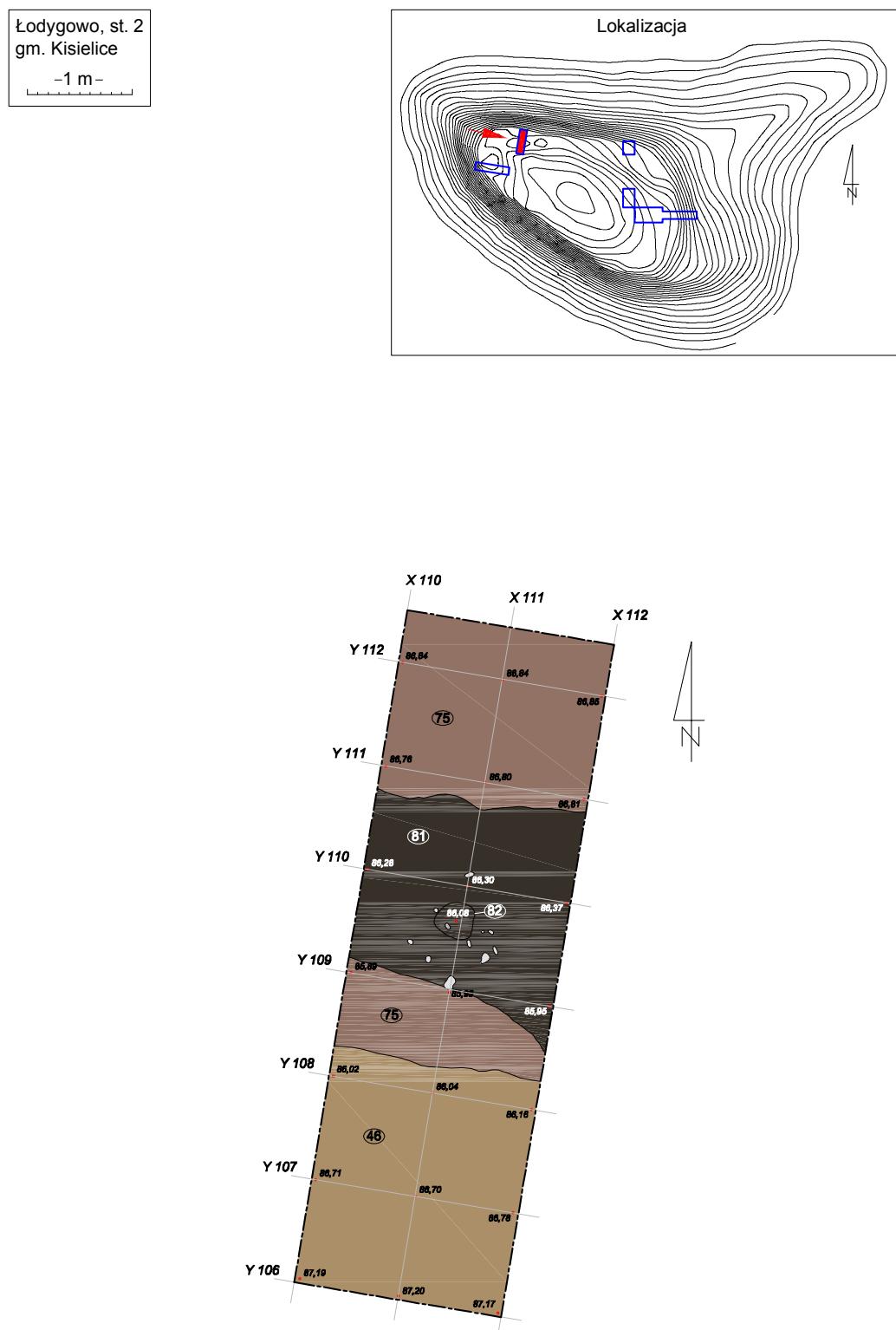
Faza 2D – faza destrukcji, pożarów i nawarstwień (osuwisk) destrukcyjnych w obszarach konstrukcji krawędzi grodziska i fos wewnętrznych

W fosie wewnętrznej 64 z południowo zachodniego narożnika grodziska (Wykop 5) wskutek pożaru konstrukcji z krawędzi grodziska utworzyły się nawarstwienia pożarowiskowe 77 (głównie popiołowe). Tworzyły one depozyt ziemi z różowo-białymi i czerwono-brązowymi popiołami na wewnętrznym stoku fosy. Miał on miąższość do 0,25 m i widoczny był (w ścianie S) na odcinku 2 m. Na jego wschodni skraj

nakładała się - w formie nieregularnego pasa - cienka warstwa przepalonej ziemi i węgli drzewnych 78=90 (pozostałość spalonych elementów drewnianych). Na obu wspomnianych warstwach leżała warstwa niejednolicie szaro-brązowej ziemi piaszczysto-ilastej 72, z dużymi płatami rozłożonej czerwonej polepy oraz szaro-czarnymi przepaleniami i drobinami i płatami jasnoszarego popiołu.

W analogicznej do fosy 64 z Wykopu 5 fosie wewnętrznej 57 (Wykop 7), na jej dnie, znaleziono ślady pożaru i zniszczenia konstrukcji północnej krawędzi grodziska i fosy. Najniżej leżącym śladem pożaru była pozostałość spalonego słupa 82 (prawdopodobnie stempla) zachowanego w postaci wypełniska bardzo płaskiego, nieregularnie okrągłego zagębszenia w warstwie pożarowej 81 w środkowej partii fosy (ryc. 20). Miał ono postać nieregularnie okrągłej plamy o średnicy do 0,4 m. Plama ta znajdowała się na stropie starszej warstwy 75, na którym to stropie widać było podobne zacieśnienie przy W ścianie wykopu. Być może zatem byłyby to ślady dwóch słupów z dna fosy. Ponad nim leżała warstwa 81, tworząca nieregularny obszar przemieszanej ziemi różnokolorowej, z przepaleniami pożarowymi, miejscami wysyconej drobinami węgli drzewnych oraz drobinami i grudkami żółtawo-czerwonej polepy. Tworzyła ona nieregularny pas o szerokości niemal 2 m i miąższości do kilkunastu cm. Powyżej leżała ziemia ilasto-piaszczysta (67), ciemna, przemieszana z drobinami pomarańczowej polepy i miejscami węglami drzewnymi. Prawdopodobnie stanowiła ona wynik wymieszania warstwy zsuwowej z niższą warstwą pożarowiska 81. Tworzyła ona nieregularny pas o szerokości do 1,7 m i miąższości do 0,2 m. Obszar dna fosy pokrywał pas szaro-brązowej ziemi 66, ilasto-piaszczystej, przemieszanej z drobinami węgli drzewnych i pomarańczowymi drobinami polepy, o szerokości do 2 m i miąższości do kilkunastu cm, na którego stropie znajdowało się skupisko fragmentów ceramiki 59 i kilka dużych kamieni 58. Powyżej tego pasa leżała zbita ziemia (56), piaszczysto-ilasta (zmieszana z pomarańczowymi drobinami polepy i białymi wytrąceniami kredowymi). Tworzyła ona pas o szerokości do 1,8 m i miąższości do 0,2 m. Na jego stropie leżały dwa średniej wielkości kamienie 42. Od strony wnętrza grodziska na krawędzi i częściowo na stoku fosy leżała, stopniowo na tym stoku zanikając, warstwa ciemnoszaro-brązowej, piaszczystej ziemi 28 o miąższości wynoszącej do kilkunastu cm.

W rejonie północnej krawędzi grodziska (Wykop 9) w tej fazie nastąpił pożar konstrukcji drewnianych (zapewne ściany lub płotu oblepionego gliną), czego pozostałością są: warstwa spalenizny 44 i rumosz grud polepowych 29 (ryc. 21-22). Na dnie fundamentowego wcięcia 120 leżała warstwa 44 przepalonej na różne kolory ziemi o miąższości do 0,3 m. Zawierała ona jasnoszare popioły, w spągu ciemniała i zawierała więcej drobin węgli drzewnych. Jest to ślad dna spa-

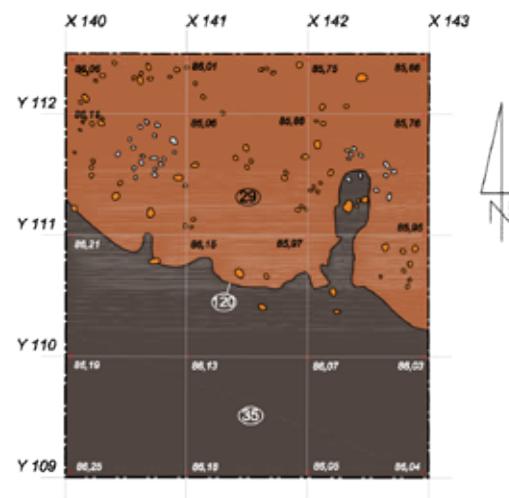
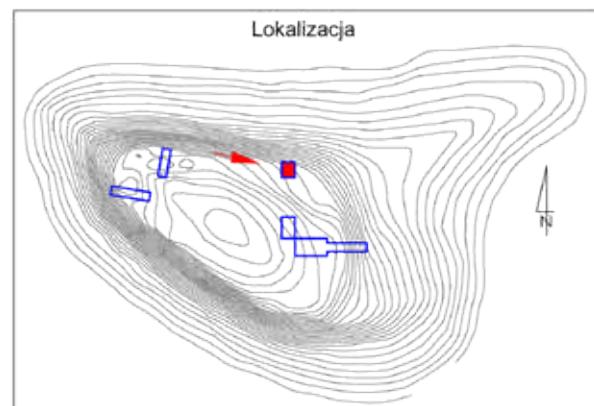

Ryc. 20. Łodygowo, st. 2. Wypełniska fosy 57 z Fazy 2D (oprac. D. Wach i R. Solecki)

Ryc. 21. Łodygowo, st. 2. Obszar pokryty bryłami polepy w północnej części grodziska (fot. D. Wach)

Łodygowo, st. 2
gm. Kisielice
—1 m—

Ryc. 22. Łodygowo, st. 2. Obszar pokryty bryłami polepy w północnej części grodziska (oprac. D. Wach i R. Solecki)

lonych konstrukcji drewnianych. Bezpośrednio na niej leżał masywny pokład polepy 29 - grud, drobin i pyłu pochodzących z czerwonej polepy. Depozyt ten (o miąższości do 0,4 m) w granicach wykopu stanowił zapewne jedynie mały fragment większego obszaru pokrytego śladami spalonej konstrukcji wylepiejanej gliną. W grudach polepy zachowały się różnorakie odciski elementów drewnianych. Rozsypisko fragmentów polepy ciągnęło się na krawędzi grodziska oraz na jego stokach i u ich podnóża na odcinku około 15 m, aż do NE narożnika zboczy grodziska.

Faza 2E - faza podestrukcyjnych procesów erozyjno-niwelacyjnych w fosach wewnętrznych, fosie zewnętrznej (?) u podnóża wschodniego stoku grodziska oraz zagłębiania na jego wschodniej krawędzi

Na SW stoku fosy wewnętrznej 64 (Wykop 5) osunęła się warstwa 73, którą tworzyła przemieszana, bardzo ciemna szara ziemia piaszczysta, z drobinami polep i nielicznych węgielków drzewnych. Ponad nią (od W) leżał zsuw ilasto-gliniastej ziemi calowej 62 o miąższości do 0,25 m. Powyżej, na całej niezniszczonej wykopem z 1985 r. powierzchni Wykopu 5 leżała warstwa przemieszanej, ilasto-gliniastej ciemnoszaro-brązowej ziemi 49, z nielicznymi drobinami węgli drzewnych i drobinami czerwonej polepy, o miąższości do 0,3 m. Całość zagłębiania nad wcześniejszymi zapełniskami fosy przykrywała gruba (do 0,5 m miąższości), niwelująca niemal to zagłębienie, warstwa (21) bardzo ciemnej szarej ziemi piaszczystej, z nielicznymi drobinkami polepy i popiołowymi wtrętami.

W obszarze krawędzi wschodniej grodziska (Wykop 6) ponad zagłębieniem utworzonym wokół wcześniej funkcjonującej prażnicy 37 zakumulował się lub został celowo nasypyany (niwelacja?) depozyt ziemi bardzo ciemnej szaro-brązowej 54, leżący w formie nieregularnego pasa o szerokości do 1 m i miąższości około 0,2 m. Ponad nim, wypełniając i niwelując ostatecznie opisywane zagłębienie, zalegała warstwa (13), ciemnej, piaszczystej ziemi z jasnymi drobinami kredowymi. Widoczna była ona na odcinku około 3,5 m i osiągała miąższość do 0,2 m. U podnóża wschodniego stoku grodziska w obrębie ustromienia zbocza (fosie zewnętrznej ?) 118 z Fazy 2C, zakumulowało się wypełnisko w postaci grubej do 0,4 m warstwy ciemnoszaro-brązowej, lekko mazistej ziemi 104 z drobinami polepy i jasnych kredowych wtrętów. Na niej z kolei, nakładając się równocześnie na wschodnią partię starszej warstwy 22, leżała gruba (do 0,5 m miąższości) szaro-brązowa i jasnonoliwkowo-brązowa ziemia piaszczysto-ilasta

74, widoczna na ostatnich 3 m dolnej części stoku. Warstwa ta niwelowała i łagodziła przebieg dolnej partii stoku grodziska

W fosie wewnętrznej 57 z NW części grodziska (Wykop 7) warstwy niwelujące i podestrukcyjne reprezentowały:

- ciemnoszaro-brązowa, piaszczysto-ilasta ziemia 26 z drobinami polepy, tworząca zasadnicze wypełnisko podestrukcyjne w fosie; warstwa ta wypełniała niemal całą szerokość fosy (na odcinku 4,8 m) i miała miąższość do 0,45 m;
- powyżej, w zagłębiu jej stropu, leżała kolejna warstwa (32) stropowego wypełniska fosy; tworzyła ją twarda, zbita, ciemnoszara ziemia z małą ilością drobnych węgielków drzewnych i niewielkich grudek polepy; miała miąższość do 0,2 m i występowała w pasie o szerokości około 2 m;
- najwyższym stropowym wypełniskiem zapełniającym zagłębienie dawnej fosy była warstwa czarnej, piaszczystej ziemi 25, tworząca ciemny pas zgodny z linią fosy; miała do 0,2 m miąższości.

Faza 3 - epizodyczna aktywności w okresie późnego średniowiecza

W północnej krawędziowej partii grodziska (Wykop 9) ponad wcześniejszymi destruktami spalonej konstrukcji (depozyt grud polepy 29 z Fazy 2D), a bezpośrednio pod humusem 1, zalegała dość cienka (grubości do 0,1 m) bardzo ciemna szara, piaszczysta warstwa zbitej, twardej ziemi 35, częściowo zmieszanej ze wspomnianymi wcześniejszymi grudami polepy.

Faza 4 - współczesna aktywność ludzka

W północnej części Wykopu 5, bezpośrednio pod humusem, wykopany został obiekt 111 - mała jamka (lub dół posłupowy?), prawdopodobnie ovalna lub okrągła, o średnicy do 0,7 m i głębokości do 0,35 m, przekroju ze stromymi ścianami bocznymi i nieckowatym dnem; wypełniona była ciemnoszara, piaszczystą ziemią 110. W zachodniej, przykrawędziowej części grodziska został wykonany w 1985 r. wykop archeologiczny (Wykop 4), zarejestrowany w czasie badań w roku 2014 jako obiekt 20. Wypełniskami tego obiektu były warstwy zasypu, oznaczone jako warstwy 6, 15, 16, 24 i 48. Zniwelowały one w znacznym stopniu zagłębienie wyznaczające przebieg dawnej fosy oraz zakłócily kierowność badawczą w początkowym okresie prowadzonych w Wykopie 6 prac. Ponad wspomnianymi warstwami zasypu zalegały i częściowo je naruszały ciemne depozyty ziemi piaszczystej, przechniczej tworzące duże ovalne plamy na powierzchni wykopu. Oznaczono je numerami 2, 3, 4 i 5 i uznano za ślady po korzeniach drzew lub (co jest mniej prawdopodobne) płytke wkopy rabunkowe.

ZNALEZISKA

URSZULA KOBYLIŃSKA

Ceramika

W czasie badań grodziska w Łodygowie, st. 2 w roku 2014 znaleziono 1238 fragmentów ceramiki zabytkowej, w tym 140 fragmentów naczyń z zachowanym wylewem, które pochodzą z co najmniej 126 różnych naczyń i stanowią odpowiednik 741% SEN; 10 ułamków szyjki naczyń; 886 śródkowych części naczyń; 152 części przydennych i 40 fragmentów den. Spośród wszystkich znalezionych 886 fragmentów brzuściów zaledwie 6 fragmentów miało powierzchnię wyścieconą, 173 - wygładzoną i aż 369 - pokrytą chropowacением. Jedynie w czterech przypadkach krawędzie wylewów były ornamentowane wyraźnymi wgłębieniami, a spośród brzuściów - 175 fragmentów ozdobionych zostało różnymi motywami linii rytych i odciskami.

Jednostki stratygraficzne grodziska zawierały materiały głównie z wczesnej epoki żelaza - 950 fragmentów ceramiki, 214 - z wczesnego średniowiecza, 51 fragmentów późnośredniowiecznych oraz kilka fragmentów z późnej epoki neolitu / wczesnej epoki brązu. Niewielka część materiału ceramicznego ze względu na silne zniszczenie lub przepalenie uniemożliwia klasyfikację i nie została przypisana do żadnego okresu chronologicznego (tab. 2).

Materiał ceramiczny z grodziska w Łodygowie, st. 2 charakteryzuje się silnym rozdrobnieniem. Na 1238 znalezionych fragmentów ceramiki, połowa - bo 637 fragmentów - to niewielkie ułamki o wielkości 3 i 4 cm. Większych fragmentów, o wielkości 5 i 6 cm, jest tylko 390, a fragmentów większych niż 6 cm - 185 fragmentów (tab. 3). Ten stopień fragmentacji zespołu nastręcza trudności w analizie i ocenie typologii występujących form. Wyraźnie obserwowne jest także zniszczenie i wypłukanie powierzchni ścianek naczyń naczyń, a czasami ich całkowite wykruszenie czy częściowy brak, które utrudnia opis i określenie charakteru naczyń. Nie zniszczonych ułamków - kategorii O - jest w tym zespole jedynie 39, a chronologicznie należą one do ceramiki późnośredniowiecznej. Najwięcej znaleziono ceramiki II kategorii erozji, w liczbie 599 sztuk, które charakteryzują się zatartymi krawędziami na skutek procesów podepozycyjnych (tab. 3)².

Ceramika z epoki neolitu / brązu

Na złożu wtórnym w warstwie 54 z Fazy IIIE grodu znaleziono nieco spłukany jeden fragment szyjki naczynia z ornamentem odcisków sznura (tabl. 9:13). Jest to fragment analogiczny do ceramiki znalezionej w warstwach niwelacyjnych grodziska na wyspie Bu-

kowiec (Wieprz, st. 1)³. Podobne fragmenty ceramiki pradziejowej z ornamentem sznurowym pochodzą z badań podwodnych prowadzonych w jeziorze Gil Wielki⁴, a także z grodziska na sąsiedniej wyspie - Łodygowo, st. 1⁵. Ornament sznurowy, najbardziej charakterystyczny jest dla późnoneolitycznej kultury ceramiki sznurowej. Kultura ta rozwijała się na terenach zajmowanych wcześniej przez kulturę pucharów lejkowatych i kulturę amfor kulistycznych. Być może z tymi kulturami łączyć należy wystąpienie w materiale zabytkowym z Łodygowa, st. 2 fragmentu (mocno spłukanego), cienkościenneego, esowatego naczynia z ornamentem odcisków prostych i zygzakowatych i brzuśca z ornamentem rytych prostych odcisków o powierzchni gładkiej, barwy jasnobrązowo-kremowej (tabl. 1:20; 2:6). Należy jednak zauważać, że według najnowszych ustaleń badaczy epoki neolitu i brązu w rejonie warmińsko-mazurskim, tego rodzaju ceramika może być też wiązana z tzw. zespołami typu Ząbie-Szestno⁶. Wszystkie stanowiska związane z tym fenomenem kulturowym pochodzą z wysp jeziorowych, które prawdopodobnie w tym czasie ze względu na bezpieczeństwo i atrakcyjnego środowiska zasobnego w łatwo dostępne pożywienie związane ze środowiskiem wodnym stanowiły miejsce zamieszkania atrakcyjniejsze niż sytuowanie obozowisk na stałym lądzie. Tego rodzaju ceramika jest datowana na koniec epoki neolitu i początek epoki brązu.

Ceramika z wczesnej epoki żelaza

Naczynia o powierzchni gładkiej

W materiale zabytkowym z wczesnej epoki żelaza znaleziono fragmentarycznie zachowane części różnych form naczyń, między innymi: cztery fragmenty bliżej nie określonych form naczyń z otworami (tabl. 1:4-5; 2:8; 3:11; 6:5), a także dwa fragmenty płaskich talerzy (tabl. 2:18); oba fragmenty mają płaskie, gładkie powierzchnie z obu stron, dobrze wyrównane, bez wystających ziaren spod pokrywającej powierzchnię warstewki tłustej glinki. Podobnie gładkie i dobrze opracowane są powierzchnie czterech fragmentów uch (tabl. 1:17; 2:14; 11:8-9) oraz ślady po odłamanych uchach na ściankach różnych form naczyń gładkich i czarnych (tabl. 1:12; 2:9,15; 5:16; 7:5). Ucha były szerokie na 2-3 cm, z przegiębieniem, a także węższe, grube, małe i okrągłe. Ślady po otworach i resztki czopów wskazują na sposób montowania na czop przynajmniej z jednej strony.

³ Por. opracowanie wyników badań tego grodziska, w niniejszej publikacji; tam dalsza literatura.

⁴ Pydyn 2016: ryc. 15.

⁵ Por. opracowanie wyników badań tego grodziska, w niniejszym tomie.

⁶ Manasterski 2009; Waluś 2009-2010: ryc. 4:2.

Tabela 2. Zestawienie ilościowe fragmentów ceramiki z grodziska w Łodygowie, st. 2 (oprac. U. Kobylińska)

Faza	Nr inw.	Jednostka stratygraficzna	Wylewy												Brzuśce												Dna												Chronologia																
			Liczba różnych naczyń			Liczba fragmentów			SEN			Ornamentowane			Szyki			Liczba fr. ogółem			Rodzaj powierzchni			Nicokreślone			Przepalone			Ornamentowane			Ucha			Części przydenne			Liczba fragmentów			SEN			Wklesle			Rodzaj			Podsypta			Fragmenty przepalone	
															Chropowacze			Gładkie			Wyświecane			Szorskie																															
1A	7	5							3	2							1																					5																	
1A	142	14	2						2	1							1																					1	2																
1A	112	23	39						13	13																												39																	
1A	43=50	104	9	12	48	3	80	41	20	1	14	4					16	1	7	1	1														1	103																			
1A	157	45	5						4	4																												5																	
1A	47	9							9	4	4						1		2																		1	9																	
1A	65	14	2	3	11				11	8	3									1																2	12																		
1A	76	19							16	3	2						11																			14	19																		
1A	216	83	9						9	3	6																											6	9																
1A	218	90	1	1	1	7																																1																	
1A	92	6	1	1	2				5	3	1		1																								6																		
1A	227	109	1						1		1																											1																	
1B	25	8	6						6	6																													6																
1B	9	22	2	2	11				17	6	6	1	1	3																							22																		
1B	12	40	4	8	46				22	10	6	3	3				1	1	9	1	6														3	40																			
1B	95	19	10	1	1	3			7	5	2																										2	10																	
1B	52	52	8	8	27	1			36	20	12		5				4	2	4	2	26	1	1												11	1	51																		
1B	217	88	3						2	2																													3																
1B	219	101	25	1	1	6			21	10	1	1	9																								10	25																	
1B	32	9	5						4	4																													5																
1C	226	93	7	1	1	7			6	5	1																												6	7															
1D	183	55	1						1		1																												1	1															
1E	171	51	1						1	1																													1																
1E	53	11	3	3	10				8	5	1		1	2																							2	11																	
1E	211	71	1						1	1																														1															
2A	11	204	15	17	117				142	65	18	44	13	1	40		34	12	136	7	2	1	6	7	4	16										124	80																		
2A	22	63	12	12	57	1	2	43	14	9	8	12		6		5	1																		7	56	7																		
2A	30	13	4	4	24			3	1		1	1		2		6																				1	7	6																	
2B	10	99	12	12	68	1	4	67	21	13	1	16	15	1	8		11	4	111	1	3	2	2	1	6										82	17																			
2B	39	10						10	3	5		2		2																								2	10																
2B	220	103	1	1	1	8																																		1															
2C	136	37	1						8	4	1	1	2				1																					1																	
2C	143	41	9																																					8	1														
2C	210	70	3	1	1	3	1																																3																
2D	28	3	2	3	16	1																																	3																
2D	29	14	3	3	11				11	4	6						1	1																				11	2																
2D	44	21	2	2	7				19	6	6	2	4		2																						1	3	21																
2D	184	56	25	2	3	38			22			22			18																								25																
2D	185	59	22						20			20			20		2																					22																	
2D	207	66	7	1	1	7			6			6			4																							7																	
2D	67	8	1	2	10			5			5			4		1																						8																	
2D	215	77	2	1	1	20																																	2																
2E	13	53	5	5	16				41	11	7	1	4	18		2	4	2	32	1	1		1		16										46	7																			
2E	96	21	2	1	1	5			1	1																												1	1																
2E	26	4	1	1	16				3		3						2																				1	1	2																
2E	129	32	2						2		1		1				1																					1	1																
2E	54	69	7	8	45				54	24	14	4</td																																											

Tabela 2. Ciąg dalszy

Faza	Nr inw.	Jednostka stratygraficzna	Liczba fragmentów łącznie	Liczba różnych naczyń	Liczba fragmentów	Liczba fragmentów łącznie	Wylewy		Szyjki		Brzuśce					Dna					Chronologia									
							SEN		Ornamentowane		Rodzaj powierzchni					SEN		Rodzaj		Dna										
											Chropowacne		Gładkie		Wysiewane		Szorskie		Nieokreślone											
2E	221	104	3	1	1	3			2	1				1									1	2						
3		35	25	3	3	15			15	2	4		7	2		3	5	2	40	1			4	3	18					
4		1	161	18	20	88	1		121	53	19		23	21	5	24	2	11	3	5	1	1	1	4	18					
4		15	4						2	2								2					4							
4	113	24	11															11					11							
Suma		1238	127	143	755	5	10	882	369	173	6	185	139	8	176	6	153	40	581	15	16	2	11	14	12	140	3	950	213	51

Tabela 3. Fragmentacja i erozja fragmentów ceramiki z grodziska w Łodygowie, st. 2 (oprac. U. Kobylińska)

FAZA	Jedn. strat.	Kategorie wielkościowe [cm]															Stopień erozji				Suma
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	0	I	II	III	
1A	7			1	2	1			1									2	3	5	
1A	14			1					1								1		1	2	
1A	23			9	2	8	2	6	3	2	3		1	1	1	1	39			39	
1A	43=50	1	2	19	29	24	10	11	5	3		1					35	55	15	104	
1A	45			2	2	1												5	5		
1A	47			3	4	1	1										1	2	6	9	
1A	65			4	3	4	2			1							10	4	14		
1A	76		1	7	9	1	1										7	12	19		
1A	83			3		1	3	2									3	3	3	9	
1A	90							1									1			1	
1A	92				1	3	1		1								6		6		
1A	109				1													1	1		
1B	8		4		2												6		6		
1B	9		2	6	10	3	3	1	1		1						3	21	3	27	
1B	12		1	10	6	4	9	3	3	3	1						6	30	4	40	
1B	19			5	2		2	1									1	9		10	
1B	52		1	12	18	10	7	3	1								16	29	7	52	
1B	88			1			2										1	2		3	
1B	101		1	6	8	3	6	1									3	11	11	25	
1C	93			1	3	1	1	1									6	1	7		
1D	55				1													1		1	
1E	51					1												1		1	
1E	53			3	4	3						1					5	3	3	11	
1E	71				1												1		1		
2A	11		8	48	37	40	34	16	13	4	2	1					63	117	23	204	
2A	22		1	16	18	13	5	3	4	1	1	1					5	20	23	15	63
2A	30			3		1	2	3	2	2							8	4	1	13	
2B	10			20	27	20	13	8	6	4	1						17	63	19	99	
2B	39			4	2	2	2										1	6	3	10	
2B	103						1										1			1	
2C	37							1									1			1	
2C	41			1	4		1	2			1						2	7		9	
2C	70				1				2								1	1	1	3	
2D	28			1		1		1									2		1	3	
2D	29				4	5	5										1	2	8	3	14
2D	44		1	8	3	5	3		1								3	13	5	21	
2D	56				6	5	5	3	3		2		1				25			25	
2D	59			1	5	2	7	3	1		1		1	1			22			22	

Tabela 3. Ciąg dalszy

FAZA	Jedn. strat.	Kategorie wielkościowe [cm]															Stopień erozji				Suma
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	0	I	II	III	
2D	66		1		2		3		1								7				7
2D	67				4	2	1	1									8				8
2D	77							1	1								2				2
2E	13		3	18	16	10	5		1								11	30	12	53	
2E	21				2												1		1	2	
2E	26			1	1	1		1									3	1			4
2E	32			2													1	1			2
2E	54			15	24	12	10	3	2	2	1						11	41	17	69	
2E	73							1										1			1
2E	104				1	2											2	1			3
3	35			8	5	6	3	3									16	4	1	4	25
4	1		4	50	55	33	12	3			2		1	1			9	35	70	47	161
4	15			2		1		1										3	1	4	
4	24		1	5	4	1													11	11	
Suma		1	27	309	328	233	155	86	47	26	14	3	4	3	1	1	39	364	592	243	1238

Nieliczne w zespole fragmentów ceramiki z wcześniej epoki żelaza z grodziska w Łodygowie, st. 2 były naczynia o powierzchni z obu stron wyściecone - czarnej lub brązowej i jasnobrązowej, z których znaleziono fragmenty przeważnie, choć nie zawsze, z zachowanym ornamentem rytych wgłębień, krótkich odcinków linii, nacięć, wgłębień lub kółeczek (tabl. 1:3, 6, 9, 11-12; 2:1-2, 6-7, 11-12; 3:19, 22, 25; 6:6-7, 9, 11-12, 19; 7:2; 9:10, 16). Ze względu na cienkościennosć i niewielkie rozmiary, jak też stopień uwypuklenia brzuśców, należy wnioskować, że były to naczynia niewielkich rozmiarów: małe dzbanuszki lub czarki, określane w literaturze przedmiotu jako naczynia stołowe.

W zespole ceramicznym z wcześniej epoki żelaza z Łodygowa, st. 2 występują także małe fragmenty o powierzchni barwy kremowej lub brązowej, gładkiej, dobrze wypolerowanej lecz matowej, niekiedy z ornamentem szerokich żłobień i nakłuc, pochodzące z ceramiki „stołowej”, być może z form takich, jak np. wazy, misy, dzbany, dzbanuszki, czarki czy miseczki (tabl. 1: 1, 5, 7-8, 11, 13; 2:3-4, 17-19, 23; 3:1, 3-4, 6, 8-9; 5:1, 3, 4; 6:1-2; 7:3, 5, 7-9; 9:1, 4, 9).

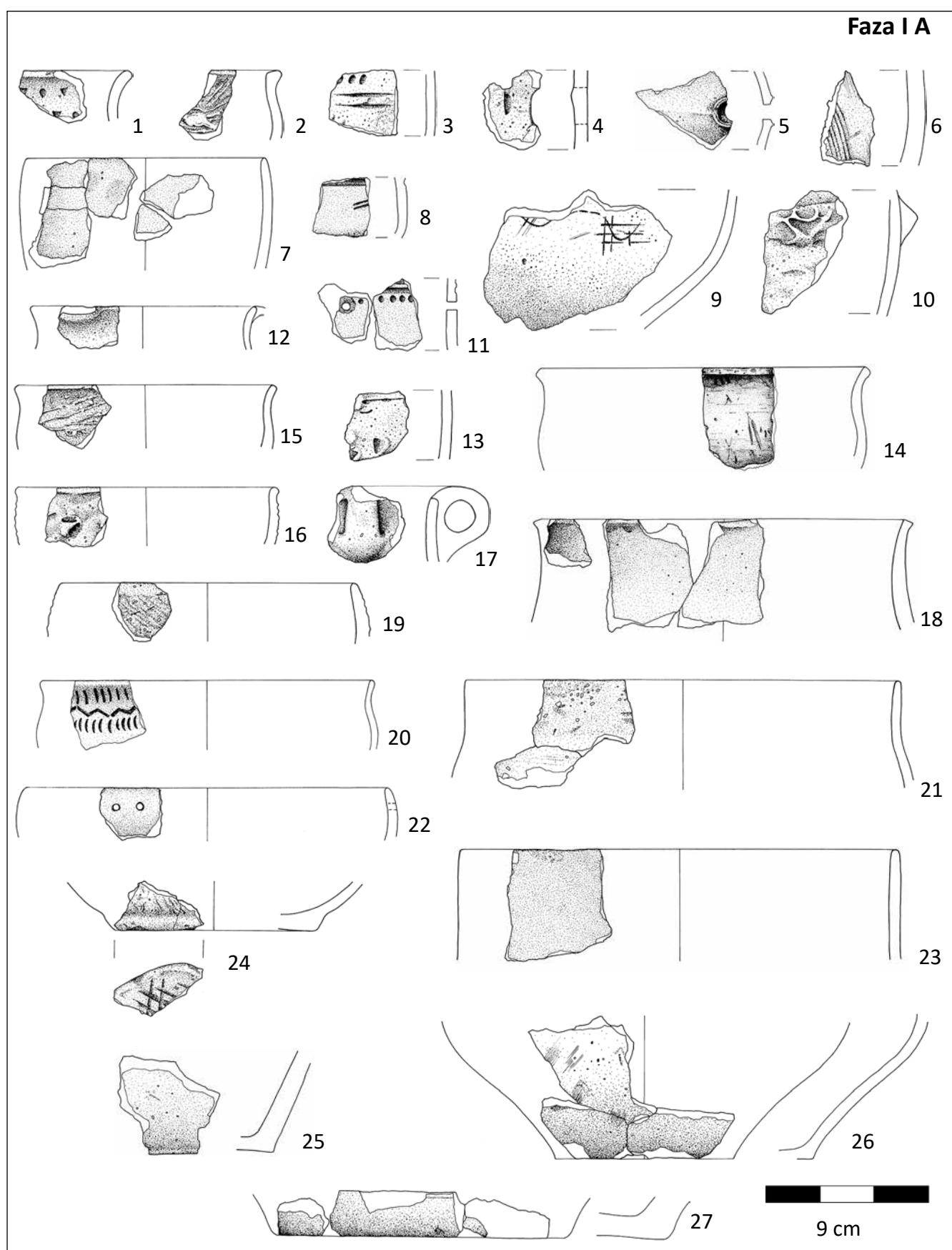
Naczynia z prostą, długą szyjką, o średnicy wylewu wynoszącej ok. 22-24 cm, z zaokrąglonym wylewem, możemy zaliczyć do typu naczyń wazowych. Odkryto kilka fragmentów tego rodzaju naczyń. Charakteryzowały się one zawsze polerowanymi jasnobrązowymi lub brązowymi ściankami, ze szczególnym uwzględnieniem wylewu i szyjki (tabl. 1:21, 23). Spłukiwanie lub zdarcie wierzchniej warstwy glinki odkrywa wnętrze kremowej masy ceramicznej, z której wykonano naczynie, z ziarnami domieszkami o zróżnicowanej granulacji, włącznie z grubymi ziarnami o średnicy do 0,2-0,3 cm. W zespole ceramicznym z Łodygowa, st. 2 wystąpiły także drobne fragmenty naczyń z prostą, krótką szyjką, pochodzące z niewielkich naczyń (tabl. 12:1) o powierzchni gładkiej, wypolerowanej,

barwy czarnej. Na granicy załomu brzuśca niektórych naczyń z wcześniej epoki żelaza widoczne są ulokowane leżkowate nacięcia (np. tabl. 2:3). Fragmenty te mogą również należeć do tego rodzaju stołowych naczyń wazowych. Charakteryzują się one wypolerowaną, czarno-brązową powierzchnią z obu stron ścianki.

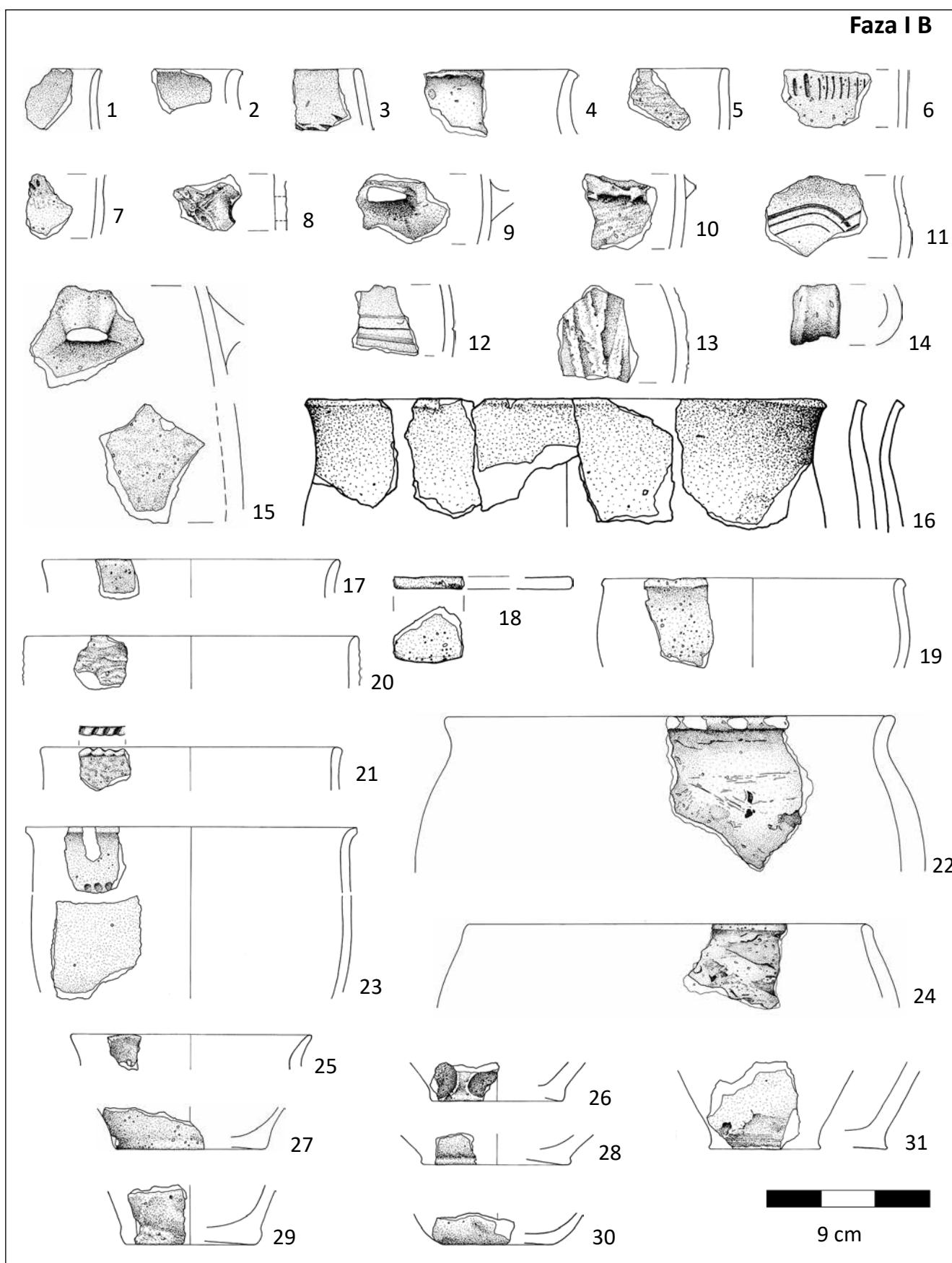
Naczynie z długą, łukową szyjką (tabl. 10:2), o lekko wychylonym, zaokrąglonym brzegu, o średnicy 20 cm, pochodzi z naczynia stołowego o powierzchni czarnej, wypolerowanej z obu stron ścianki. Na krawędziach części brzuśca widoczny jest fragment ornamentowania w postaci rytych linii. Ślady działań mających na celu wypolerowanie ścianek można zauważać od wewnętrznej strony ścianki w postaci poziomych, wąskich pasemek o szerokości 0,3-0,4 cm, delikatnie odciętych poprzez naciśkanie wąskim narzędziem na mokrą jeszcze glinę.

W materiale z Łodygowa zidentyfikowano także formę małych naczyń cienkościennych z łukową szyjką i wychylonym wylewem (tabl. 2:1). Naczynie to charakteryzuje się barwą czarną i gładką powierzchnią z obu stron. Tego rodzaju naczynia o powierzchni gładkiej formowane są z masy ceramicznej z małą ilością drobnej i bardzo drobnej domieszki i odznaczają się zwartym przełamem.

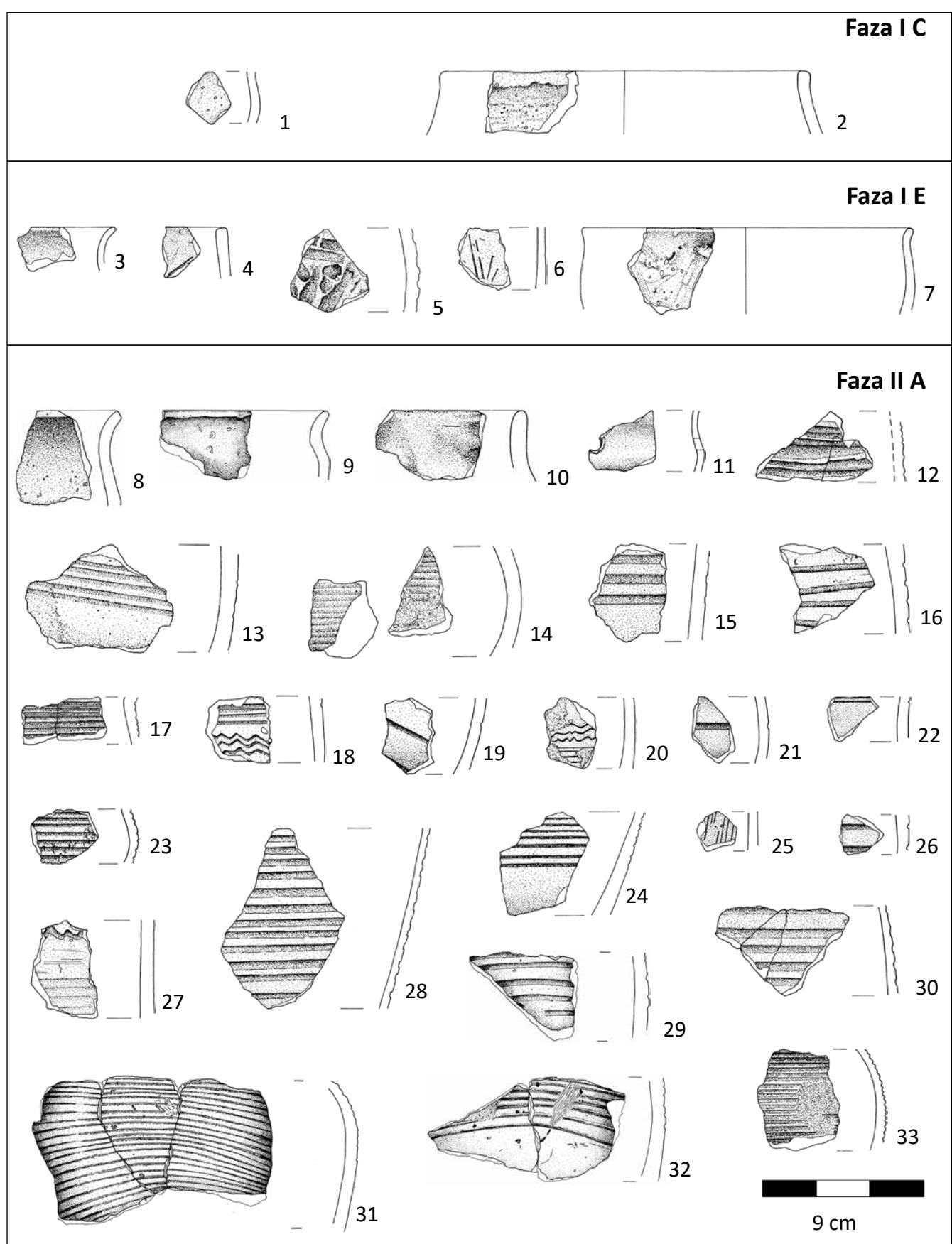
W grupie naczyń o powierzchni gładkiej zidentyfikowano kilka fragmentów o zachylonych, owalnych brzegach, baniastej formie i różnych odcieniach barw - czarnej, brunatnej i brązowej, czy beżowej, z ułamkiem ucha lub uchwytu, od wewnętrz wypolerowane (tabl. 5:16), niekiedy ze śladami płytowych odcisków palcowych (tabl. 1:7). Fragment z wywierconymi otworami pod wylewem (tabl. 1:22) pochodzi z garnka o zachylanym owalnym brzegu, o średnicy wylewu wynoszącej ok. 20 cm, o gładkiej, jasnej, beżowej powierzchni ścianki. Niewielkie otwory, o średnicy 0,3-0,4 cm, były wywiercone w równych odstępach w niewielkiej odległości od krawędzi brzegu.

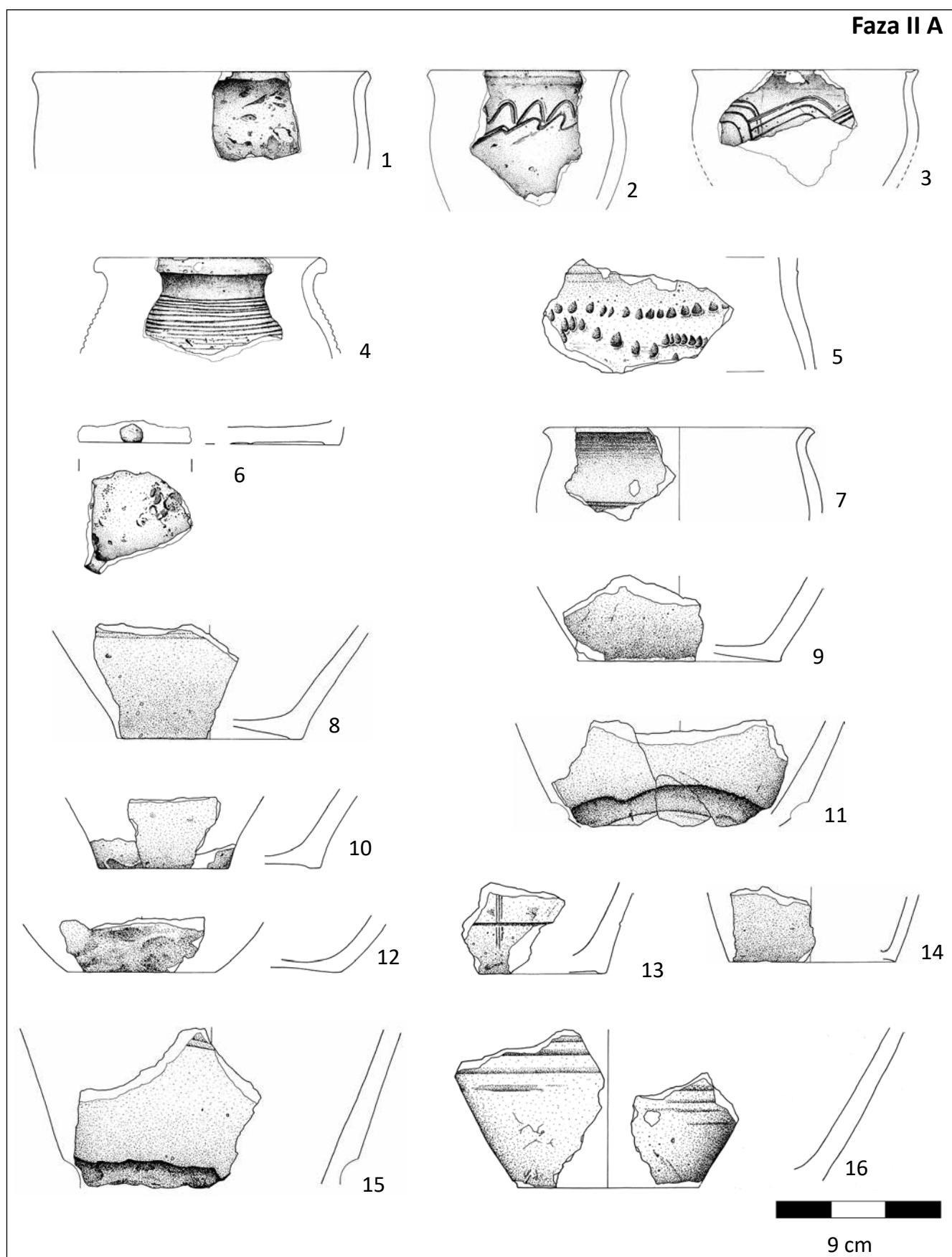
Tablica 1. Łodygowo, st. 2. Ceramika z Fazy 1A (rys. A. Kucharska-Wach)

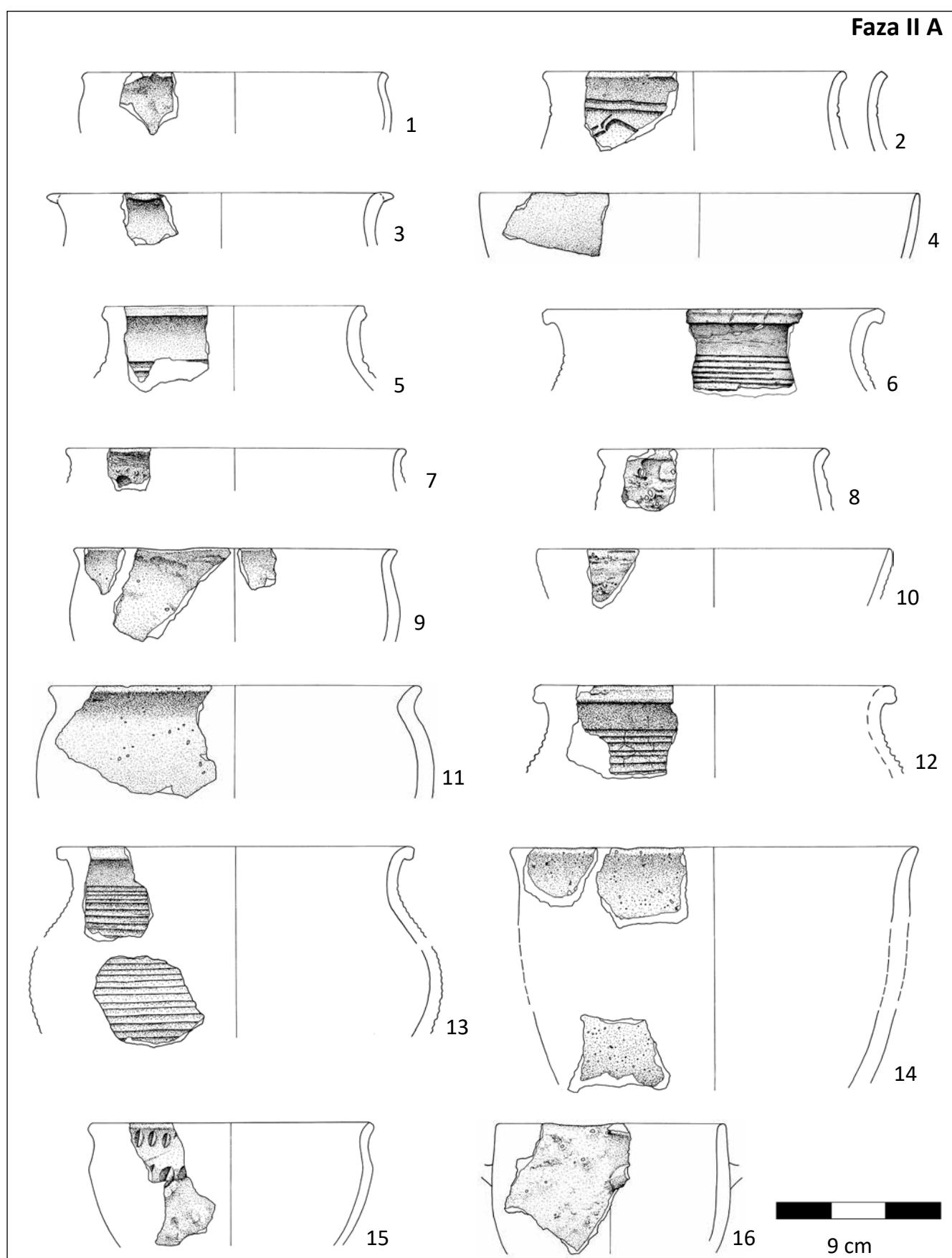
Tablica 2. Łodygowo, st. 2. Ceramika z Fazy 1B (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz i A. Kucharska-Wach)

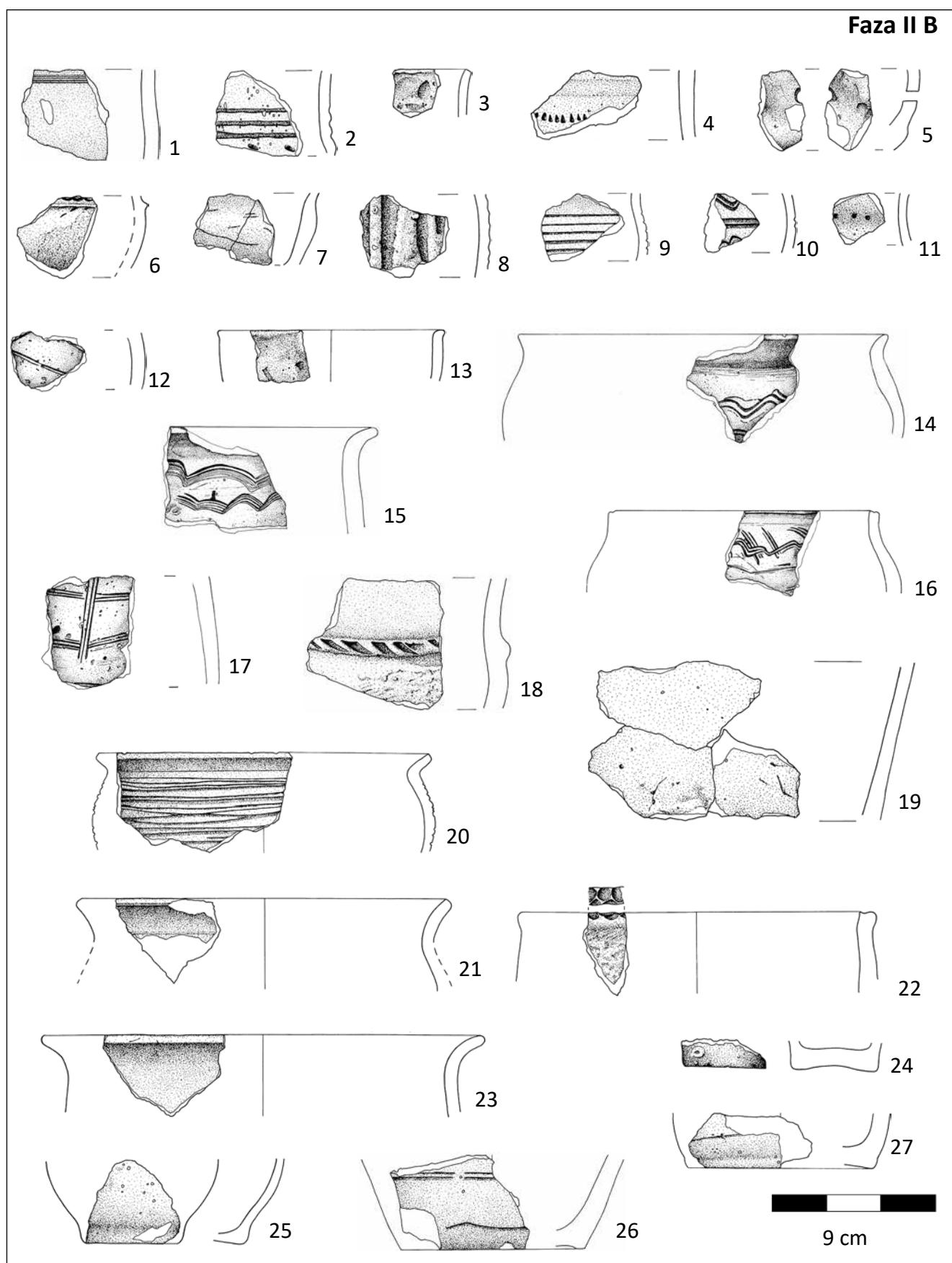
Tablica 3. Łodygowo, st. 2. Ceramika z Fazy 1C, 1E i 2A (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz i A. Kucharska-Wach)

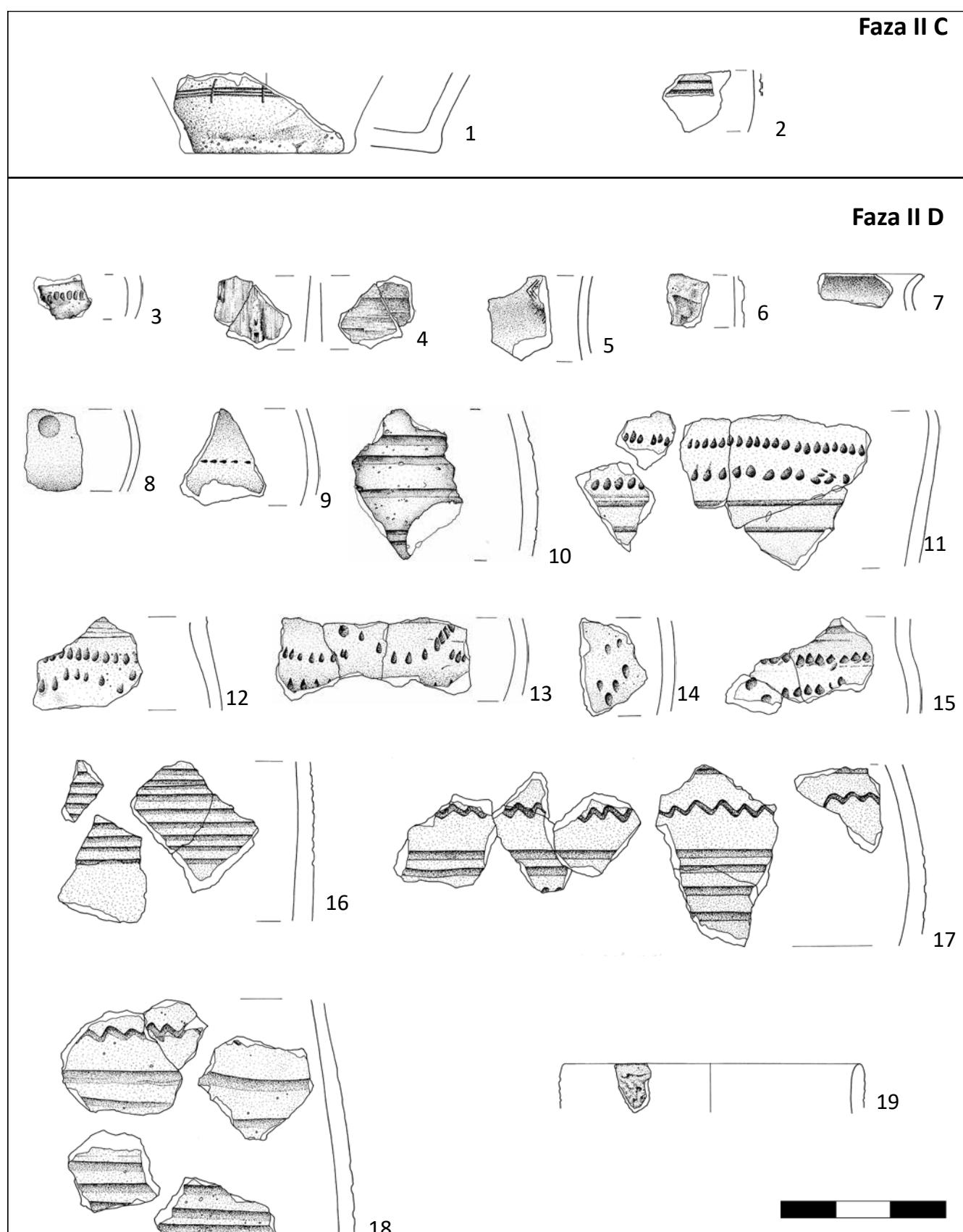
Tablica 4. Łodygowo, st. 2. Ceramika z Fazy 2A (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz i A. Kucharska-Wach)

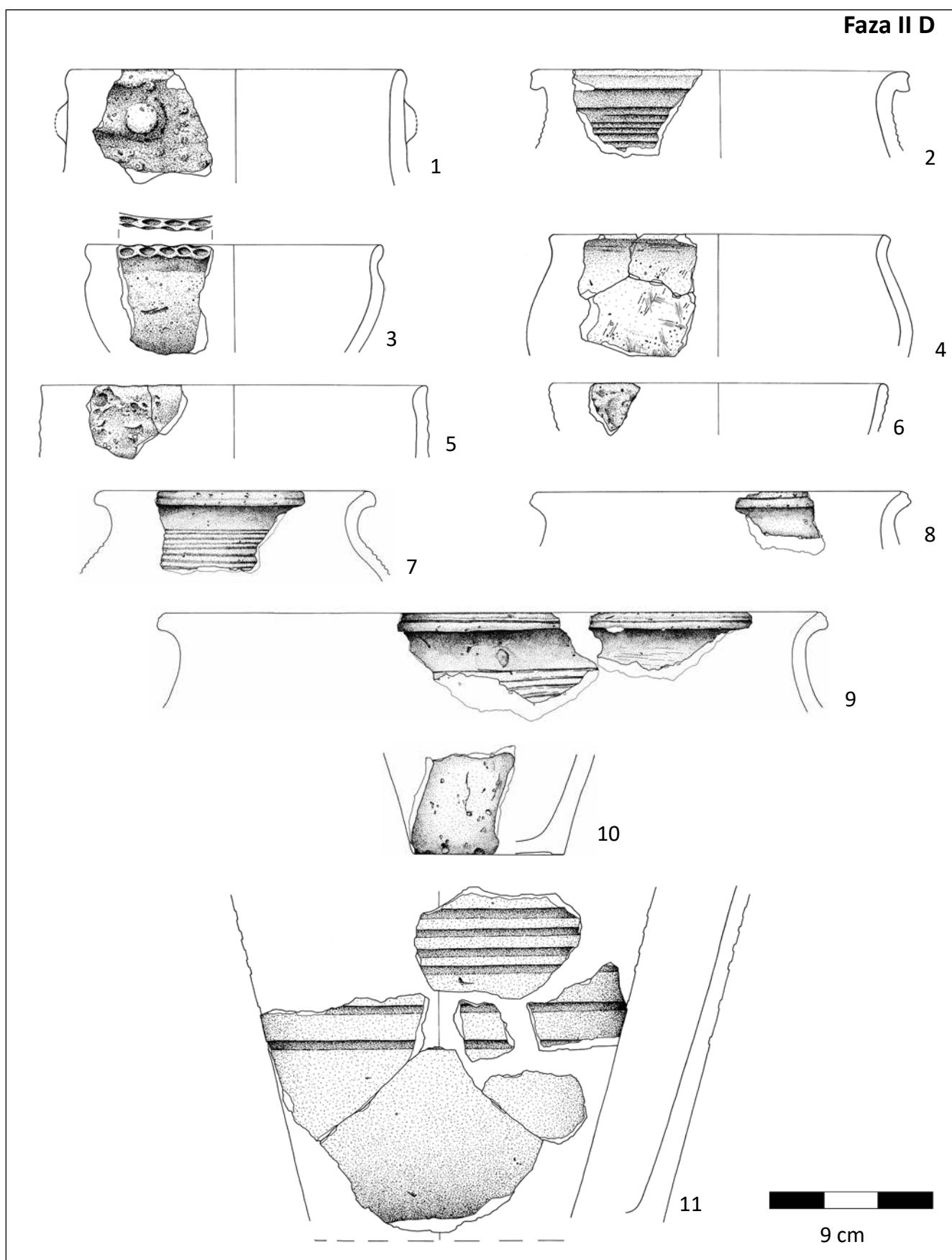
Tablica 5. Łodygowo, st. 2. Ceramika z Fazy 2A (rys. A. Kucharska-Wach)

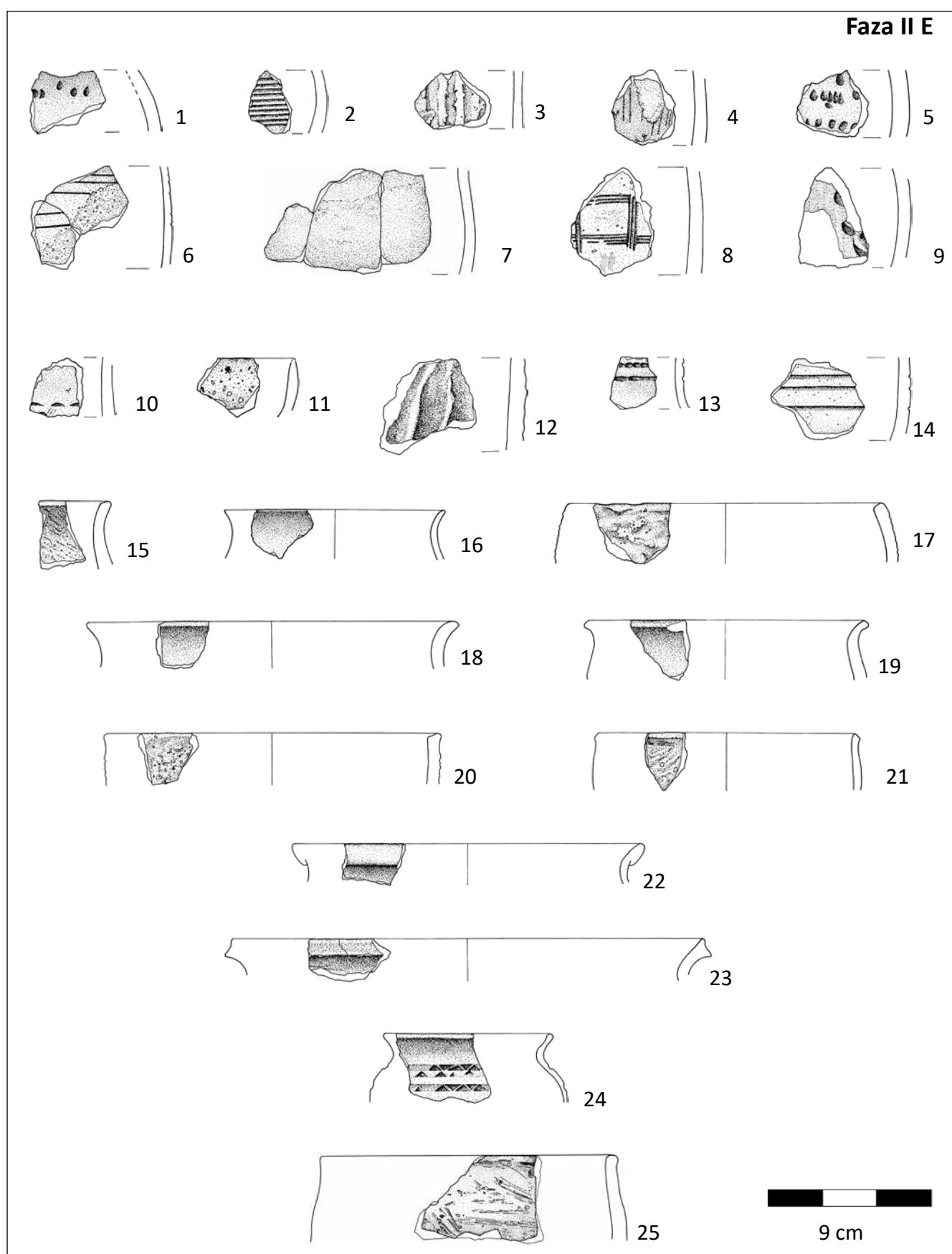
Tablica 6. Łodygowo, st. 2. Ceramika z Fazy 2B (rys. A. Kucharska-Wach)

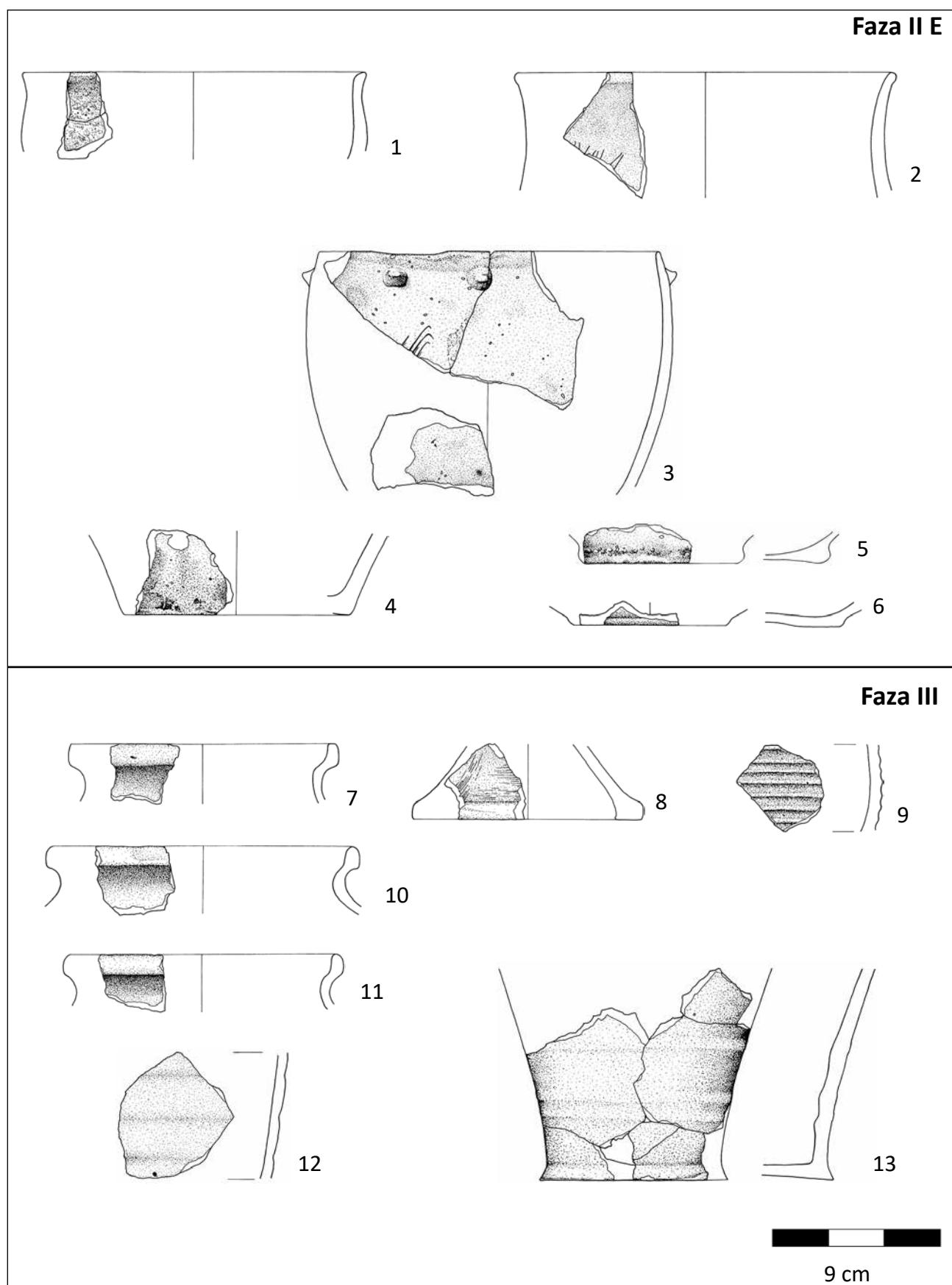
Tablica 7. Łodygowo, st. 2. Ceramika z Fazy 2C i 2D (rys. A. Kucharska-Wach)

Tablica 8. Łodygowo, st. 2. Ceramika z Fazy 2D (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz i A. Kucharska-Wach)

Tablica 9. Łodygowo, st. 2. Ceramika z Fazy 2E (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz i A. Kucharska-Wach)

Tablica 10. Łodygowo, st. 2. Ceramika z Fazy 2E i 3 (rys. A. Kucharska-Wach)

Wśród form naczyń o powierzchni gładkiej zidentyfikowano także formę garnka z plastycznymi guzkami (tabl. 10:3).

Przykładem dużego naczynia misowego o powierzchni gładkiej, szczególnie dobrze opracowanej i wypolerowanej od strony wewnętrznej, może być fragment esowej formy szerokootworowej, barwy brązowo-czarnej (tabl. 3:9). Naczynie to jest masywne, o nieco nierównym, zaokrąglonym wylewie. Masa ceramiczna zawiera drobne ziarna domieszki, mikę, a przełam jest jednobarwny, czarny. Przykładem innej formy mis z wczesnej epoki żelaza jest cienkościenna, duża, lekko rozchylona misa o gładkiej, wypolerowanej powierzchni z obu stron, barwy beżowej (tabl. 5:4).

Najwięcej fragmentów naczyń o powierzchni gładkiej, barwy brązowej lub czarnej, z zachowanym wylewem pochodzi z naczyń o profilu esowatym, z krótszą lub dłuższą wydzielającą się szyjką, łagodnie, łukowato wygiętą. Są to różnej wielkości naczynia, w większości średnich rozmiarów, dość cienkościenne, o grubości ścianek wynoszącej 0,4–0,5 cm. Średnice ich wylewów zawierają się pomiędzy 12 a 18 cm. Rzadziej występują naczynia o średnicy ok. 22–24 cm. Zarówno mniejsze, jak i większe naczynia mają ovalne, niekiedy zwężone wylewy (tabl. 1:1, 12, 14; 2:2, 4, 11, 19; 3:3, 8, 11; 5:1, 15; 7:7; 9:16; 12:8). Niewielki fragment naczynia o średnicy wylewu wynoszącej ok. 17 cm, barwy beżowej, charakteryzuje się plastyczną wypustką na wylewie (tabl. 5:3). Jedyny masywny, grubościenny garnek o średnicy wylewu wynoszącej ok. 24 cm, ma czarną nierówną, niezbyt mocno wygładzoną powierzchnię.

Naczynie o powierzchni pierwotnie gładkiej (tabl. 2:16) to forma duża, masywna, z wydzieloną szyjką i ściętym, gładkim brzegiem z wystającą krawędzią, o średnicy wylewu wynoszącej ok. 28–30 cm, lekko banista o powierzchni barwy szaro-brązowej (10R 5/1). Wnętrze naczynia ma czarną powierzchnię. Znaleziono także podobną formę ze ściętym brzegiem z okapem o mniejszej średnicy wylewu (ok. 20 cm) (tabl. 1:118; 2:4). Powierzchnie ścianek tych naczyń są barwy jasnobrązowej i mają plamy okopienia. Masa ceramiczna tych naczyń zawiera liczne ziarna domieszki różnej granulacji, także kanciaste i grube do 0,3 cm wielkości. Podobną w kształcie formę naczynia gładkiego znaleziono w osadzie w Orenicach, gm. Piątek, pow. Łęczycki⁷ wraz z polerowaną, esową, głęboką misą. Misy tego rodzaju znajdywano w inwentarzach kultury lużyckiej i są wiązane w grupie środkowopołudniowej z okresem halsztackim D⁸. W Orenicach znaleziono również typową wypolerowaną, czarną miseczkę z omfalosem, charakterystyczną głównie dla cmentarzyków osadnictwa kultury lużyckiej⁹. Formy takie występują od V okresu brązu po schyłek okresu

halsztackiego. Znalezienie na tym stanowisku także jajowatego garnka o karbowanej krawędzi świadczy o przynależności materiału zabytkowego zarówno do kultury lużyckiej z jej schyłkowej fazy, jak i wczesnych faz kultury grobów kloszowych lub pomorskiej. Analiza całego zestawu ceramiki odkrytej na tej osadzie skłoniła jej autorów do określenia chronologii na przełom okresu halsztackiego i lateńskiego. Podobny charakter zestawu ceramicznego (występowanie naczyń chropowaczych z pogrubionym, ozdobnym brzegiem oraz naczyń z otworkami przy krawędzi, den naczyń chropowaczych z wydzieloną stopką) w Łodygowie, st. 2, skłania też do podobnego datowania naczynia z wyodrębnioną szyjką i wychyloną krawędzią, jak na stanowisku w Orenicach, gm. Piątek, pow. Łęczycki.

Małe ułamki mocno uwypuklonych brzuśców oraz części przydenne o powierzchni wewnętrznej wygładzonej, najczęściej barwy czarnej, formowane ręcznie, pochodzą z naczyń miniaturowych (tabl. 6:7, 24; 7:3).

Fragmenty naczyń z wywierconymi otworkami (tabl. 1:4–5, 11; 2:8; 3:11; 6:5) to ułamki pochodzące z form niedużych rozmiarów, o powierzchni gładkiej, wyrównywanej, choć nie zawsze równej i starannie wykonanej. Otwory o średnicy ok. 0,5–0,8 cm wywiercane były z zewnątrz, o równych brzegach, czasem z odstającą krawędzią dookolną. Naczynia te są cienkościenne, o grubości ścianek wynoszącej od 0,5–0,6 cm. Wnętrza tych naczyń były równe i gładkie lub nawet bardzo dobrze wygładzone. Grupa ta obejmuje różne formy naczyń, których wspólną cechą są przewiercone otworki, najczęściej gęsto i równomiernie umieszczone na zagładzanych ściankach. Są one rozpowszechnione na dużych obszarach objętych głównie zasięgiem kultury lużyckiej, ale znane są też ze stanowisk kultur z młodszych okresów chronologicznych. Naczynia sitowane z terenów najbliższych grodzisku w Łodygowie, st. 2 znaleziono między innymi w Łosinie, st. 15, gm. Kobylnica, pow. słupski na Pomorzu Środkowym wśród materiału zabytkowego kultury pomorskiej¹⁰ a także na Pojezierzu Olsztyńskim i Iławskim, np. w Worytach, gm. Gietrzwałd, pow. olsztyński, czy Gościszewie, st. 4, gm. Sztum, pow. sztumski¹¹. Naczynia sitowane znaleziono w czasie realizacji projektu *Katalog grodzisk Warmii i Mazur* m.in. na terenie grodzisk w Tątławkach, st. 2 i Podągach, st. 2¹².

Naczynia o powierzchni chropowaczej

W materiale ceramicznym z wczesnej epoki żelaza z grodziska w Łodygowie, st. 2 istotną część zajmują fragmenty naczyń o powierzchni chropowaczej.

¹⁰ Piotrowska 2013: tabl. 68:1–4.

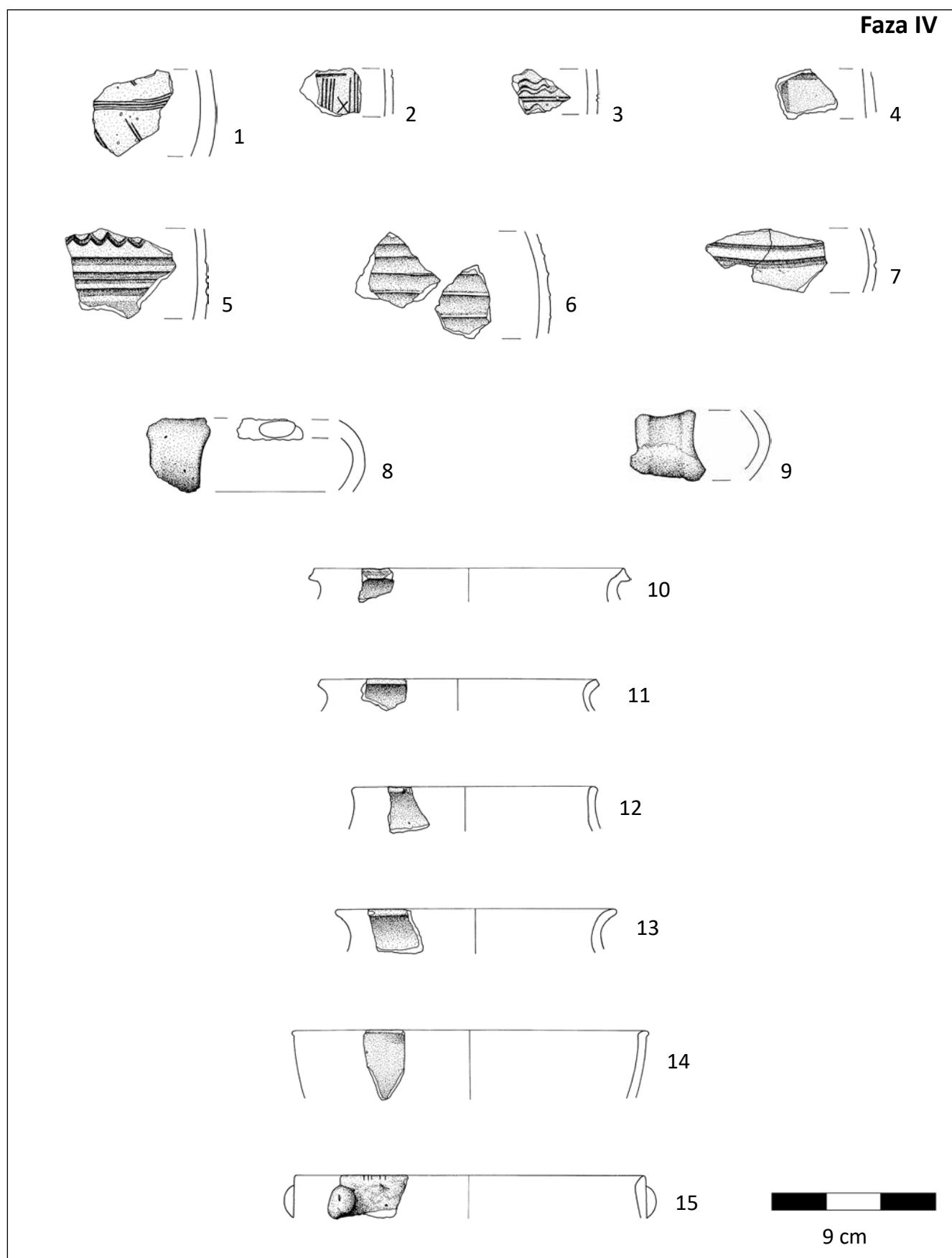
¹¹ Hoffmann 1999: tabl. 101:8, 11, 15; 144:5; 146:14–16.

¹² Por. opracowanie wyników badań tych grodzisk, w niniejszej publikacji.

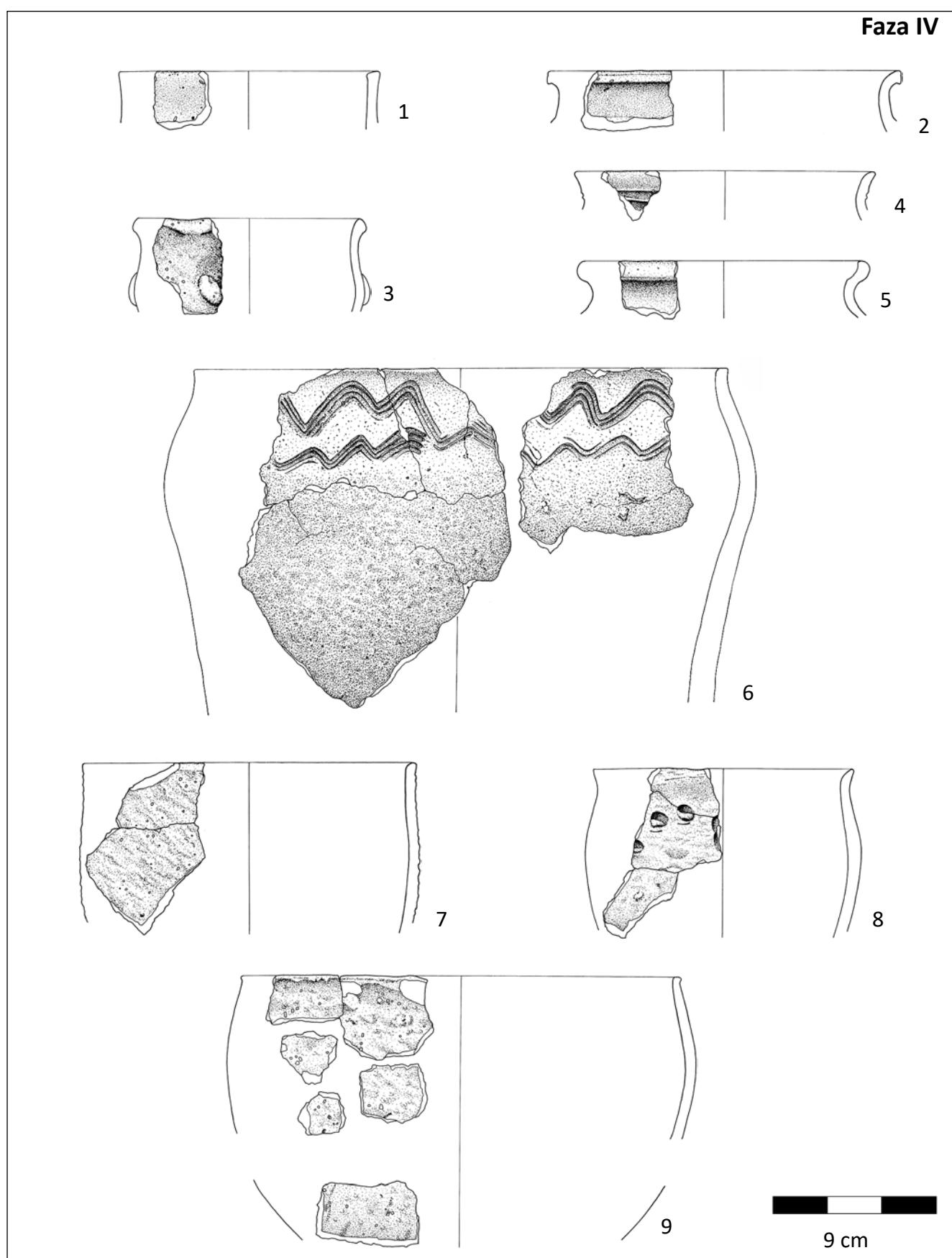
⁷ Dudak i Owczarek 2014: 26–27, ryc. 24:3.

⁸ Dudak i Owczarek 2014: ryc. 24:2.

⁹ Dudak i Owczarek 2014: ryc. 25:8.

Tablica 11. Łodygowo, st. 2. Ceramika z Fazy 4 (rys. A. Kucharska-Wach)

Tablica 12. Łodygowo, st. 2. Ceramika z Fazy 4 (rys. A. Kucharska-Wach)

Znaleziono 369 fragmentów brzuśców o różnym stopniu schropowacenia powierzchni, niekiedy z dużymi ziarnami i zgrubieniami gliny w postaci pionowych bruzd (tabl. 2:13; 3:5; 6:8; 7:6; 9:12). Wnętrza tych naczyni są mocno wygładzone i wyściecone. Zidentyfikowano 32 części górne z zachowanym brzegiem, w przeważającej większości pokryte cienką warstwą glinki chropowaczą z drobnymi ziarnami tworzącymi niewielkie zgrubienia i zmarszczenia gliny na powierzchni. Drobne chropowacenie pokrywało niemal całe naczynie od partii przydennych aż po szyjkę naczynia. Brzeg naczynia, przeważnie zaokrąglony, jest starannie gładzony wraz z całą powierzchnią wewnętrzną. Były to formy o róźnicowanej wielkości. Średnice ich wylewów wynosiły od 12 do 22 cm, a grubości ścianek od 0,5 do 1 cm. Zachowane części naczyni z wylewem są silnie rozdrobnione i stanowią łącznie odpowiednik jedynie 146% SEN. Były to naczynia zarówno esowe w kształcie (tabl. 1:2, 15; 3:7; 5:7-9; 6:3; 10:1), jak i o prostej lub zachylonej części górnej, jajowate, czy mocno baniaste (tabl. 1:16, 19; 2:5, 20, 24; 3:2; 6:22; 7:19; 8:1, 5; 9:17, 20-21; 12:7), a w kilku przypadkach lekko rozcylone, formy misowate, o średnicy wylewu wynoszącej 18-19 cm (tabl. 5:10; 8:6). Ścianki miały jasną barwę ceglastą, kremową lub jasnożółtą (10Y 7/6, 10Y 7/8) i rzadko pokryte były szarymi plamami okopienia. W trzech przypadkach naczynia o stosunkowo niedużej średnicy wylewu (16-19 cm) miały ozdobny, zaplatany brzeg (tabl. 2:21; 6:22). Najwięcej w tym zespole ceramiki wystąpiło naczynia esowatych o powierzchni z drobnym, rzadziej mocniejszym, chropowacением. Średnice wylewów tych naczyni zawierają się między 14 a 18 cm. Naczynia chropowacone z zachylonym brzegiem lub z krótką szyjką mają swe analogie w zestawie naczyni z grodziska w Starym Dzierzoniu, st. 1, pow. sztumski¹³.

Ornamentowanie powierzchni

Wzory motywów ornamentacyjnych rytых i nakłuwanych wykonywano na wygładzonych i wypolerowanych powierzchniach naczyni barwy brązowej lub czarnej. Powierzchnie brzuśców ornamentowane były techniką rytых żłobków poziomych, ukośnych i półokrągłych lub zygzakowatych (tabl. 1:3, 6, 8-9, 11; 2:11-12; 3:14-15, 19, 22; 6:1, 9, 12; 7:5; 10:2-3), głębokimi odciskami paznokciowymi poziomymi i pionowymi (tabl. 1:7, 13; 5:15; 9:9-10; 12:8), głębokimi odciskami trójkątnymi, ukośnymi łączkowatymi, okrągłymi lub kwadratowymi (tabl. 1:1, 3, 11; 2:3, 7; 6:2, 6, 11; 7:3, 9), a także dużymi, płaskimi, owalnymi odciskami palcowymi (tabl. 1:7; 2:23; 7:8). Najczęściej wystąpił ornament głębokich, dużych i małych odcisków i nacięć w górnej części brzuśca naczynia. Ornament nakłuć był łączony z liniami rytymi, które

podkreślały bądź ograniczały pole ornamentowane. Plastyczne listwy na garnkach występują rzadko, jako mocno wystające ovalne, gładkie lub ozdobione nacięciami (tabl. 1:10; 2:10; 6:18). Plastyczne listwy rozdzielały przestrzeń powierzchni gładkiej od chropowaczej na dużych naczyniach garnkowatych. Tego rodzaju naczynia chropowacone, zarówno małe, jak i duże, zaopatrzone były, choć sporadycznie, w brzegi zdobione wyraźnymi wgłębieniami palcowymi (tabl. 2:21; 6:22; 8:3). Na kilku garnkach widoczne są plastyczne, wypukłe guzy usytuowane pod wylewem na części gładkiej (tabl. 10:3) lub chropowaczej (tabl. 8:1; 11:15; 12:3).

Ucha

Jedynie zachowane w całości w zespole ceramiki z wczesnej epoki żelaza z Łodygowa, st. 2 ucho z fragmentem ścianki naczynia ma szerokość 1,8-1,9 cm, ok. 1 cm grubości, jest owalnego kształtu i tworzy okrągły prześwit przy gładkiej ściance. Góra część ucha wychodzi z krawędzi wylewu naczynia (tabl. 1:17). Pochodzi ono z naczynia masywnego, barwy jasnobrązowej (7,5YR 6/4), prawdopodobnie czerpaka. Podobnie umieszczone ucho przy samej krawędzi brzegowej (tu zachowane śladowo, szerokości ok. 2 cm), charakterystyczne dla cienkościennych form, o powierzchni beżowej lub czarnej, gładkiej można łączyć z dużym prawdopodobieństwem z małymi dzbanuszkami (tabl. 1:12; 6:13). Góra część naczynia jest łukowato wychylona i zakończona owalnym wylewem. Fragmentarycznie zachowane części odrwanych uch mają szerokość

ok. 2-3 cm (tabl. 2:9, 15; 11:8-9). Wszystkie ucha charakteryzują się powierzchnią może nie zawsze równą, ale o cechach wygładzania.

Dna

Dna naczyni z wczesnej epoki żelaza z Łodygowa, st. 2, są w przeważającej liczbie wklęsłe i lekko wklęsłe (tabl. 1:24-25, 27; 2:26-31). Jedynie dwa ułamki pochodzą z den prawie płaskich (tabl. 1:26). Najczęściej formowano dna lekko wklęsłe o średnicy 8-11 cm, z wystającą stopką. Wykazują one ślady podsypki i zagładzania powierzchni dla usunięcia zbędnych, większych ziaren i nierówności, które jednak czasem nie zostały usunięte całkowicie. Zaobserwować też można odciśnięte negatywy struktury podkładki (tabl. 1:24; 2:26-29; 10:5). Nawarstwienia gliny w przełamie części przydennych świadczą o doklejaniu do placka dna drugiego cienkiego placka gliny i wyciąganiu z niego bocznej ścianki naczynia, tworząc duże dno z rozłożystymi ściankami (tabl. 10:6). Z kolei część przydenna małego naczynka ma wyraźne wgłębienia palcowe przy dnie (tabl. 2:26). Dna cienkościennych naczyni o gładkich powierzchniach zarówno od strony zewnętrznej dna, jak i ścianki bocznej naczynia, mają

¹³ Gazda et al. 2013:rys. 28:g, h.

ścianki boczne łukowato rozchylone, rozłożyste, mocno rozchylone. Średnice tych den wynosiły ok. 8-9 cm (tabl. 1:26; 2:30; 4:12; 6:25; 10:6). Dna dużych naczyń zasobowych, chropowaconych, są grubościennie – ich grubość wynosi ok. 0,9-1 cm (tabl. 1:24; 2:29).

Podsumowanie

Ze względu na kształt naczyń i ornamentykę, ceramikę z tego stanowiska można łączyć z materiałem ceramicznym z okresu halsztackiego i wczesnego okresu lateńskiego ze stanowisk kultury kurhanów zachodniobałtyjskich z II fazy tej kultury, takich, jak np. Romejki, gm. Ełk, pow. ełcki, Stary Dzierzgoń, pow. sztumski, Starzykowo Małe, gm. Iława, pow. iławski, czy Kretowiny, gm. Morąg, pow. ostródzki¹⁴.

Ceramika z okresu wczesnego średniowiecza

W nawarstwieniach Fazy 2A w Łodygowie, st. 2 znaleziono grubościennie, baniaste naczynie wykonane ręcznie, o zagładzanej górną, szorstkiej powierzchni zewnętrznej i nierównej, czarnej wewnętrznej ściance. To masywne naczynie ma wychylony wylew o średnicy ok. 20 cm (tabl. 5:11). Masa ceramiczna zawiera ziarna o zróżnicowanej granulacji, grubości do 0,2 cm, oraz mikę. W nawarstwieniach z Fazy 2D znaleziono naczynie baniaste, górną obtaczane, o zacieranej, lecz kostropatej brunatnej powierzchni. Wydzielony brzeg wychylony na zewnątrz ma świętą krawędź, a średnica wylewu wynosi ok. 18 cm (tabl. 8:4). Makroskopowa obserwacja zachowanych fragmentów wskazuje, że naczynia są albo górną obtaczane jak w przypadku niektórych naczyń z odgiętym wylewem (tabl. 4:7; 8:4); albo całkowicie obtaczane. Obecność fragmentów tego rodzaju ceramiki może świadczyć o krótkotrwałym zasiedleniu tego terenu przed wybudowaniem grodu w starszych fazach wczesnego średniowiecza, zapewne w VIII-IX w.

Z rozwiniętych faz wczesnego średniowiecza pochodzi 214 fragmentów ceramiki z Łodygowa, st. 2, w tym 17 fragmentów z zachowanym wylewem, co stanowi odpowiednik 203% SEN. Ceramika ta charakteryzuje się szorstką powierzchnią, zagładzaną w części wylewu i szyjki, barwy jasnobrażowo-ceglastej (7,5YR 6/4), a od wewnętrz najczęściej okopcone (7,5YR 6/2). Zachowane fragmenty z wylewami pochodzą z różnego rodzaju naczyń, zarówno dużych i najczęściej masywnych o grubych ściankach, o średnicy wylewu wynoszącej ok. 20-26 cm, jak i mniejszych, o średnicach wylewów wynoszących 12-19 cm. Są to garnki esowe, z wydzieloną szyjką, lekko baniaste i baniaste, z wyraźnie wydzielonym brzegiem, niekiedy o lekko profilowanych brzegach. Ze względu na fakt zachowania głównie samych części brzegowych i za-

uważalne znaczne różnice w ukształtowaniu wylewu, zachowane fragmenty można podzielić na kilka grup:

- z ovalnym i zwężonym wylewem (tabl. 6:14, 21, 23; 12:4);
- z profilowanym brzegiem od góry (tabl. 4:3; 6:16);
- z łagodnie, łukowato wychylonym, prosto ściętym wylewem na długiej szyjce (tabl. 5:2);
- z wylewem silnie odgiętym i prosto ściętym brzegiem (tabl. 6:20);
- z prosto ustawioną częścią górną i płasko ściętym brzegiem (tabl. 12:6);
- z masywnym, wychylonym i pogrubionym wylewem, o zaokrąglonych krawędziach (tabl. 4:4; 5:5-6, 13; 8:7-9; 12:2);
- z łagodnie łukowato wychylonym wylewem, mocno profilowanym od zewnątrz (tabl. 5:12; 8:2).

Zdecydowaną większość górnych części naczyń pokrywa ornament. Przeważają poziome żłobienia dookolne, sięgające do partii przydennych (tabl. 3:13-18, 21, 23-24, 26-33; 4:16; 5:12-13; 6:20; 7:16; 8:11) oraz linia falista niska i łagodna (tabl. 5:2; 6:10, 14; 7:17-18; 11:5) oraz pochyla, pojedyncza lub wielokrotna ryta w dwóch rzędach, choć amplitudy ich przebiegu mogą być całkowicie rozbieżne i nieciągłe (tabl. 3:18, 20; 4:2; 6:15; 11:3; 12:6), nawzajem przecinające się (tabl. 4:3). Linia falista, czasem ryta nieregularnie, współwystępowała z przecinającymi ją odcinkami prostymi i ukośnymi (tabl. 6:16). Żłobki dookolne były ryte rylcem, bądź to wąskim i ostro zakończonym (tabl. 3:17, 23, 31), bądź też szerokim narzędziem o płaskiej końcówce (tabl. 3:15-16, 21, 26, 28-30), przeważnie w regularnych odstępach, nawet w przypadkach bardzo drobnych żłobień w bliskich od siebie odległościach (tabl. 3:33; 5:12-13), choć zauważać także można naczynia o wyraźnie nieregularnych żłobieniach dookolnych (tabl. 4:4; 6:20). Rzadziej wystąpiły fragmenty naczyń z bardzo szerokimi żłobieniami o szerokości około 0,5-0,6 cm (tabl. 11:6). Obserwacja części przydennych wskazuje na tendencję zwiększenia odległości pomiędzy żłobieniami w coraz niższych partiach naczynia (tabl. 3:32; 7:18; 8:11). Na części zachowanych brzusów widoczny jest ornament nakłuć wykonany ostrym rylcem (tabl. 4:5; 7:11-15; 9:5).

Dna naczyń wczesnośredniowiecznych są wklęsłe, z wydzielającym się wałkiem od strony spodniej i zagładzaną powierzchnią na podsypce. Zaznaczające się wałki dookolne są płaskie i szerokie lub dość wąskie, ale zawsze są widoczne na obrzeżach. Powierzchnie den zawierają liczne odciski negatywów po ziarnach i zdźblach organicznych (tabl. 4:6, 8-10, 13; 6:26-27; 8:10). Średnice den wynoszą między 7 a 10 cm i noszą ślady obtaczania. Przykładem jednego ze sposobów formowania części przydennych i doklejania wałków gliny od zewnątrz jest znaleziona w materiale wczesnośredniowiecznym część przydenna grubościennego, dużego naczynia, gdzie widoczny jest na ściance wklęsły pas po odklejonym paśmie gliny, które

¹⁴ Ł. Okulicz 1970:251; tabl. 20:5-11; 25; 26.

wzmacniało sklejenie dna ze ścianą boczną (tabl. 4:11, 15).

W materiale ceramicznym z wczesnego średniowiecza w jednostce stratygraficznej 10 z Fazy 2B oraz w jednostce stratygraficznej 54 z Fazy 2E znaleziono większe, środkowe części brzuśca naczyń z ornamentem pasm, rytych linii krzyżujących się pod kątem prostym, tworzących dużą kratkę (tabl. 6:17; 9:8). Tego rodzaju ozdabianie ceramiki charakterystyczne jest dla ceramiki typu Menkendorf-Szczecin. Ornament wiązany z tego rodzaju ceramiką widoczny jest także na innych fragmentach brzuściów i wylewów z różnych jednostek stratygraficznych grodziska w Łodygowie, st. 2. Są to linia zygzakowata wraz z rytymi liniami poziomymi oraz pojedyncza linia falista przecinana odcinkami linii ukośnych, charakterystyczne są też złobienia pasm wąskich linii po kilka oraz linie ukośne (tabl. 6:16; 7:1; 11:1). Jest to często spotykany motyw ornamentacyjny ceramiki typu Menkendorf-Szczecin w regionie Pomorza. W jednostkach stratygraficznych 41 i 43 znaleziono lekko wkleśle dna z częściami przydennymi, na których wyryto ornament pasm krzyżujących się, tworzący motyw tzw. płotka (tabl. 4:13; 7:1), także charakterystyczny dla ceramiki typu Menkendorf-Szczecin.

Dwa naczynia, o podobnie ukształtowanej formie, z prostą krótką szyjką i lekko wydzielającym się wylewem, profilowanym (tabl. 6:16) i pozbawionym wgłębień (tabl. 12:6), znalezione na terenie grodziska można porównywać do form typu Menkendorf-Szczecin ze względu na silnie uwydawniony brzusiec, z ostrym załomem na dwóch trzecich wysokości, który przechodzi w część przydenną, szorstką, nierówną z wgłębieniami po palcach, a także ze względu na specyficzny ornament i szorstką fakturę powierzchni. W górnej części, pomiędzy wylewem a brzuścem, naczynia te zostały ozdobione wielokrotną linią falistą. Wzory ornamentu wykonano zamaszyście i niedbale narzędziem wielozębny. Naczynia barwy jasnobrązowo-ceglastej mają powierzchnię szorstką, słabo zagładzaną jedynie pod wylewem przed wykonaniem ornamentu, na co wskazują wysokie brzegi po wykonaniu złobień ornamentu ostro zakończonym rylcem. Te smukłe garnki wykazują ślady obtaczania jedynie przykrawędnego. Na słabe opracowanie wskazuje mało zwarty przełam, grubość ciennosć i szorstkość, spowodowana wystającymi ziarnami na i pod powierzchnią. Zachowana część większego naczynia ma liczne nierówności w części przydennej. Ma ono ślady nadpalenia od strony wewnętrznej. Domieszka wraz z miką występuje bardzo licznie pod postacią ziaren o zróżnicowanej granulacji. Naczynia z Łodygowa, st. 2, choć nie mają typowego dla ceramiki Menkendorf-Szczecin ornamentu pasm krzyżujących się, to jednak formą i rodzajem masy ceramicznej, a także charakterystycznym traktowaniem powierzchni zewnętrznej w części powyżej i poniżej załomu brzuśca, nawiązują wyraźnie do tej grupy naczyń. Forma naczyń zbliżona

do dwustożkowej oraz ornament naczynia mniejszego to cechy wskazujące na nawiązania do typu Menkendorf-Szczecin szeroko rozpowszechnionego w okresie od X do XI wieku na dużym obszarze. Podobne do naczyń z ze słabo wydzielonym wylewem z Łodygowa, st. 2 są naczynia odkryte w materiale ze stanowisk z Chełmży, st. 20, pow. toruński, Jaguszewic, st. 1, gm. Jabłonowo Pomorskie, pow. brodnicki, w warstwie datowanej na 2. połowę X – początek XI wieku, czy Napolą, st. 1, gm. Kowalewo Pomorskie, pow. golubsko-dobrzyński¹⁵. Stylistycznie podobny ornament w postaci linii falistej przecinanej ukośnymi liniami znany jest np. z szerokootworowego naczynia dwustożkowego pochodzącego z jamy 10 z Sopotu, st. 1, czy z naczynia dwustożkowego odkrytego w czasie badań sondażowych w 1958 roku w Kamieniu Pomorskim¹⁶. Wzór krzyżujących się linii pod kątem prostym, nazwany „plotkiem” czy „kratką”, jest bardzo często spotykany na naczyniach typu Menkendorf-Szczecin na wielu stanowiskach osadniczych, między innymi także w Sopocie, st. 1 jama 10, gdzie jednocześnie jego forma i kształt wylewu jest niemal identyczny do naczynia z Łodygowa (tabl. 4:3), w Lubiszewie Tczewskim, st. 1a, gm. Tczew, pow. tczewski, w Łukocinie, st. 20, gm. Tczew, pow. tczewski, czy w Janowie Pomorskim, st. 1, gm. Elbląg, pow. elbląski.¹⁷

Naczynia tego typu rozprzestrzenione były we wczesnym średniowieczu na rozległym obszarze: od nasady Półwyspu Jutlandzkiego i Pustaci Luneburskiej na północnym-zachodzie, po północne przedgórza gór Harzu na południowym-zachodzie, na południe po Górnego Łużyce w Niemczech i dolinę Odry i Równinę Wrocławską na terenie Polski i dalej z wyraźną linią graniczną na północny-wschód przez Równinę Oleśnicką, Kotlinę Milicką i Wysoczyznę Kaliską, a następnie zachodni skraj Pojezierza Kujawskiego po Dolinę Drwęcy na wschodzie, i dalej na północ ponownie bardziej ku zachodowi, nie przekraczając zasadniczo linii dolnej Wisły. Od tak opisanej granicy na wschód wysunięte były dotąd jedynie znaleziska naczyń typu Menkendorf-Szczecin w Janowie Pomorskim, gm. Elbląg (czyli historycznym Truso). Łącznie obszar występowania naczyń typu Menkendorf-Szczecin rozciąga się na ok. 600 km po linii wschód-zachód i na ponad 400 km po linii północ-południe.

¹⁵ Chudziakowa (red.) 1994: ryc. 21:d; 63:g, h; 117:b.

¹⁶ Niepublikowane materiały analizowane w ramach projektu badawczego NCN „Determinanty ekologiczne i etniczno-kulturowe wczesnośredniowiecznego garncarstwa: receptury i technologie wytwarzania ceramiki u Słowian Zachodnich (na przykładzie naczyń interregionalnego typu Menkendorf-Szczecin)”.

¹⁷ Niepublikowane materiały analizowane w ramach projektu badawczego NCN „Determinanty ekologiczne i etniczno-kulturowe wczesnośredniowiecznego garncarstwa: receptury i technologie wytwarzania ceramiki u Słowian Zachodnich (na przykładzie naczyń interregionalnego typu Menkendorf-Szczecin)”.

Analiza rozprzestrzenienia ceramiki typu Menkendorf-Szczecin wykazuje obecność pewnych skupisk miejsc jej intensywniejszego występowania w obrębie zakreślonego wyżej pełnego zasięgu geograficznego. Wyraźne zagęszczenie występuje na terytorium Polski pomiędzy rzekami Drwęcą i Osą na Ziemi Chełmińskiej, u ujścia Wisły, wokoło sześciu mniejszych skupiskach na Pomorzu Środkowym i Zachodnim oraz na rozległym obszarze od Ziemi Lubuskiej do Wielkopolski i Kujaw. Z kolei na terenie Niemiec wyraźne regiony koncentracji stanowisk archeologicznych z ceramiką typu Menkendorf-Szczecin występują na terenie krajów geograficznych takich, jak: Pomorze Przednie (*Vorpommern*), Pojezierze Meklemburskie (*Mecklenburgische Seenplatte*) w Meklemburgii-Pomorzu Przednim, Stara Marchia (*Altmark*) i *Magdeburger Börde* w Saksonii-Anhalt, czy Marchia Wkrzańska (*Uckermark*) i *Havelland* w Brandenburgii¹⁸.

Zespoły ceramiki typu Menkendorf-Szczecin z obszaru Polski i Niemiec datowane są na okres od 2. połowy VIII wieku do połowy lub niekiedy schyłku XI wieku, z dominacją tych form naczyń od 2. połowy IX wieku po 1. połowę X w.¹⁹

Najbliższe terytorialnie analogie do naczyń typu Menkendorf-Szczecin pochodzą z datowanych na IX-X w. grodzisk i osad nad środkową i dolną Drwęcą oraz nad dolną Wisłą, między innymi z Jaguszewic, gm. Jabłonowo Pomorskie, pow. brodnicki, Bobrowa, pow. brodnicki, Lubicza, pow. toruński, Jedwabna, gm. Lubicz, pow. toruński, Małna, gm. Gruta, pow. grudziądzki, Rzeczkowa, gm. Zławieś Wielka, pow. toruński, Wabcza, gm. Stolno, pow. chemiński, Waćmierka, gm. Tczew, pow. tczewski datowaną na IX-X w., czy Tarczyn, gm. Lidzbark, pow. działdowski²⁰. Ceramikę z ornamentem pasm krzyżujących się typu Menkendorf-Szczecin znaleziono także podczas badań grodziska w Zajączkach, st. 1²¹.

Ceramika z okresu późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności

Na terenie grodziska w Łodygowie, st. 2 w dziesięciu jednostkach stratygraficznych znaleziono 51 fragmentów ceramiki datowanej na okres późnego średniowiecza, w tym 14 z zachowaną górną częścią z wylewem, co stanowi odpowiednik 104% SEN. Są to naczynia ze śladami silnego obtaczania na całej powierzchni, o średnicy wylewu wynoszącej od 13

do 19 cm. Na zachowanych fragmentach z wylewem ornament nie zachował się. Jedynie na największej wydłużności brzuśca występują szerokie, płytke żlobienia. Są to naczynia o cienkościennych brzuścach, głównie dzbany ceramiki „siwej”. Brzegi tych naczyń są pogrubione, o zaokrąglonej powierzchni zewnętrznej, najczęściej z mocnym wgłębieniem na pokrywę, a dna płaskie, odcinane (tabl. 9:22; 10:7-13). Podobną formę ceramiki o cienkościennym baniastym brzuścu i wywiniętym, pogrubionym wylewem znaleziono np. w Poganowie, st. 4, gm. Kętrzyn, pow. kętrzyński²². Jedyny fragment cienkościennego, małego naczynka o średnicy wylewu wynoszącej 9 cm, znaleziono w jednostce stratygraficznej 26. Jest to naczynie pokryte brązową glazurą od wewnętrznej na całej zachowanej przestrzeni oraz do poziomu zagięcia szyjki od zewnętrznej. W górnej części brzuśca naczynie zostało ozdobione odciśniętymi motywami geometrycznymi w paśmie pomiędzy poziomymi żlobieniami (tabl. 9:24). Analogiczny ornament odciskanych trójkątów znajdujemy na powierzchni naczyń obtaczanych z miejscowości Czarna Wielka, st. 1, gm. Grodzisk, pow. siemiatycki²³.

Zabytki wydzielone Przedmioty z gliny

Przęslinki

Przęslinki (tabl. 13:1) z jednostki stratygraficznej 29 jest zachowany w całości, wykonany z gliny barwy czerwonawo-żółtej (7,5YR 7/6), pylastej, o lekko łuszcżącej się powierzchni. Średnica całkowita przęslinka wynosi 3,3 cm, wysokość - 1,9 cm, a średnica otworu wynosi 0,6 cm. Waga przęslinka wynosi 18,02 g. Przedmiot jest dobrze wykonany, regularny i proporcjonalny, z otworem w części środkowej. Jego kształt można określić jako niski stożkowaty. Stożek z obu stron jest spłaszczony, lecz z jednej strony wypłaszczenie przebiega szerszym pasem wokół otworu.

Przęslinki (tabl. 13:2) znaleziony w 70 jednostce stratygraficznej jest zachowany w całości. Wykonany został z gliny jasnobrązowej (10YR 8/3). Średnica zewnętrzna całkowita wahana się między 3,8 cm a 4 cm, przęslinki ma wysokość 2,1 cm, a średnica otworu wynosi 0,8 cm. Waga tego dużego przęslinka wynosi 33,13 g. Przedmiot jest dobrze wykonany, masywny, ciężki, o powierzchni zagładzanej, matowej, lecz miejscami nierównej, o nieregularnym obwodzie i decentralnie wywierconym dużym otworze. Jego kształt można określić jako płasko-kulisty ze względu na mocno uwypuklony bok na obwodzie oraz szerokie wypłaszczenie wokół otworu wewnętrznego. Przęslinki podobny znaleziono na stanowisku w Jeziorku, gm. Ryn, pow.

¹⁸ Kobylińska 2014.

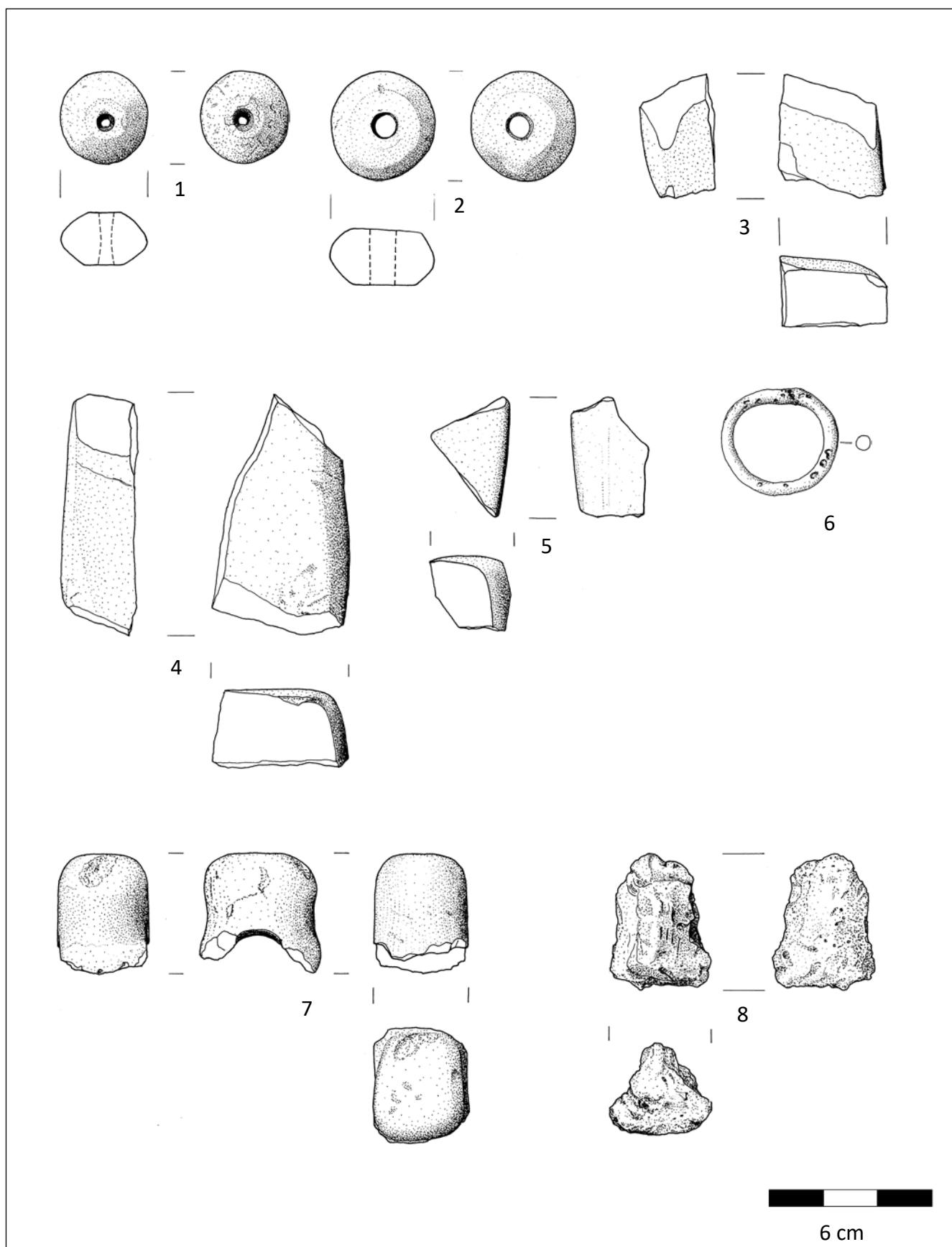
¹⁹ Kobylińska i Kobyliński 2016.

²⁰ Chudziak 1991: 75-83; Chudziakowa (red.) 1994: ryc. 16, 63, 72-73, 101, 166, 196; Grążawski 2002: 47-48; 2013: ryc. 32:1; Haftka 1988: 188.

²¹ Por. opracowanie wyników badań tego grodziska, w niniejszej publikacji.

²² Wyczółkowski et al. 2013: ryc. 5:2.3.

²³ Chilmon 1981: tabl. 1:8, 10.

Tablica 13. Łodygowo, st. 2. Zabytki wydzielone (rys. P. Potocka i D. Wach)

giżycki²⁴. Nieco podobny, masywny pękaty prześlik znaleziono na osiedlu obronnym w miejscowości Łęcze, gm. Tolkmicko, pow. elbląski²⁵. Nieregularny płasko-kulisty prześlik pochodzi też z północno-zachodniej części Pojezierza Helskiego z miejscowości Kątki, gm. Stary Targ, pow. sztumski²⁶. Prześliki gliniane, obok ceramiki naczyniowej, należą do najczęściej spotykanych artefaktów na stanowiskach archeologicznych w różnych okresach chronologicznych i świadczą o działalności tkackiej mieszkańców. Prześliki zapobiegały zsunięciu się nici z wrzeciona i wspomagały jego obrót w czasie przedzenia.

Prażnica (tabl. 16)

We wschodniej części grodziska znaleziono rozbityą prażnicę, zachowaną niemal w całości. Rekonstrukcja obiektu doprowadziła do odtworzenia kompletnej prostokątnej formy prażnicy o wymiarach 77 x 90 cm, o masywnych, dość regularnych ściankach, dochodzących do wysokości ok. 15 cm w najwyższym miejscu. Od powierzchni dna wysokość ścianek prażnicy wynosi ok. 11 cm, a grubość dna oraz ścianek bocznych waha się od 2 do 3 cm. Widoczna część dna, całkowicie zachowana ściana krótsza i częściowo zachowane boczne dwie ściany dłuższe mają barwę jasnoceglasto-żółtą z szarym przełamem, licznymi odciskami żdżbeł traw o szerokości do 0,4 cm i niewielkimi (0,02 cm) otworami po wypalonych ziarnach organicznych.

Prażnice to duże, a często bardzo duże, płytkie, grubościennne, zazwyczaj prostokątne, a rzadziej kwadratowe²⁷ w kształcie pojemniki. Wykonywane były z tłuistej gliny z zawartością domieszki organicznej w postaci dużych kawałków trawy, słomy, a także niewielkiej ilości ziaren piasku, czy - jak dowodzą badania analogicznych okazów prażnic - tłucznia kwarcowo-skaleniowego²⁸. Znaleziska takie nazywane były także glinianymi wanienkami lub nieckami. Fragmenty prażnic należą do dość częstych odkryć z obszaru wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny. Ze względu na częste odkrywanie co najmniej fragmentów tych przedmiotów, wydaje się uzasadnione przekonanie, że posługiwanie się prażnicami miało charakter powszechny i było ważnym elementem przetwarzania produktów spożywczych, a przez to i wyraźną dysynktywną cechą kultury słowiańskiej. Ze względu na znaczy stopień rozdrobnienia tych form z powodu słabości wypału i co za tym idzie kruchości materiału, prażnice stanowią materiał archeologiczny trudny do opracowania i rekonstrukcji. Bywa on traktowany w opracowaniach marginesowo bez dokładnego opisu wielkości, grubości czy kształtu ścianek i ich brzegów.

²⁴ Ł. Okulicz 1970: tabl. 28:28.

²⁵ J. Okulicz 1973: ryc. 124:f.

²⁶ Hoffmann 1999: tabl. 157:6.

²⁷ Gruszka 2011: ryc. 54.

²⁸ Gruszka 2012: 80.

Należy więc podkreślić znaczenie tych opracowań dotyczących problemów związanych z rekonstrukcją formy, funkcją, chronologią i zasięgiem występowania czy kontekstem znalezienia²⁹. Omawiana kategoria zabytku intrygowała swą wielkością i ciężarem bardziej docieśliwych archeologów i szczegółowo omawiano prażnice znajdywane na eksplorowanych stanowiskach³⁰. Podejmowano dyskusje na temat możliwych funkcji prażnic, np. sugerowano używanie ich w procesach metalurgicznych przy wytopie rud żelaza³¹. Opublikowanie wyników obserwacji etnograficznych Kazimierza Moszyńskiego na terenach byłe Jugosławii³² sprawiło, że głównie przyjęto pogląd o używaniu dużych wannowatych form w gospodarstwie do czyszczenia i prażenia zboża, a nawet pieczenia chleba. Charakterystyczny bardzo duży rozmiar i ciężar każdego ze znanych egzemplarzy prażnic może świadczyć, że nie przenoszono tych przedmiotów z miejsca na miejsce, szczególnie na większe odległości. Były one wykonywane i użytkowane aż do zniszczenia na tym samym miejscu. Wobec powyższych cech można sugerować, iż był to przedmiot wykorzystywany przez większą grupę osób: być może wspólnie przez wszystkich mieszkańców grodu.

Podobne w kształcie i wielkości prażnice zachowane we fragmentach lub zrekonstruowane znaleziono na wielu stanowiskach wczesnośredniowiecznych osadniczych, z okresu głównie IX-XI w., ale sporadycznie także i z wieków VII-VIII³³ i z wieków XII-XIII. Warto zauważyć, że niejednokrotnie prażnice wystąpiły także w zespołach z ceramiką typu Menkendorf-Szczecin, np. w Gorzędzieju, st. 1, gm. Subkowy, pow. tczewski³⁴, Nowicu, st. 2, gm. Lubsko, pow. żarski³⁵, Starosiedlu, st. 3, gm. Gubin, pow. krośnieński³⁶, czy w Rosenhof, Kr. Stendhal w Saksonii-Anhalt³⁷.

Przedmioty z kamienia

Trzy osełki odkryto w nawarstwieniach wczesnośredniowiecznych z Fazy 2A (tabl. 13:3-5). Wszystkie zachowane fragmenty osełek są podobne, o analogicznej fakturze, barwie i rodzaju wygładzenia ścianek. Fragment jednej osełki (tabl. 13:3) ma tylko dwie za-

²⁹ Malinowski 1953, 1955, 1959; Andel 1959; Skrużny 1964; Beranová 1979; Kudrnač 1981; Mařík 1997; Škojec 2003; Pokora i Rzeźnik 1998; Baron i Rzeźnik 1999; Paternoga 2003; Paternoga i Rzeźnik 2007.

³⁰ Gruszka 2012: 79-81.

³¹ Szafranowski 1961: 51; Zoll-Adamikowa 1979: przyp. 101; Hensel 1987: przyp. 558; Brzostowicz 2002: 127; Pawlak i Pawlak 2008: 230; Gruszka 2012: 80.

³² Moszyński 1929: 252n., ryc. 223; 1967:265n., ryc. 223.

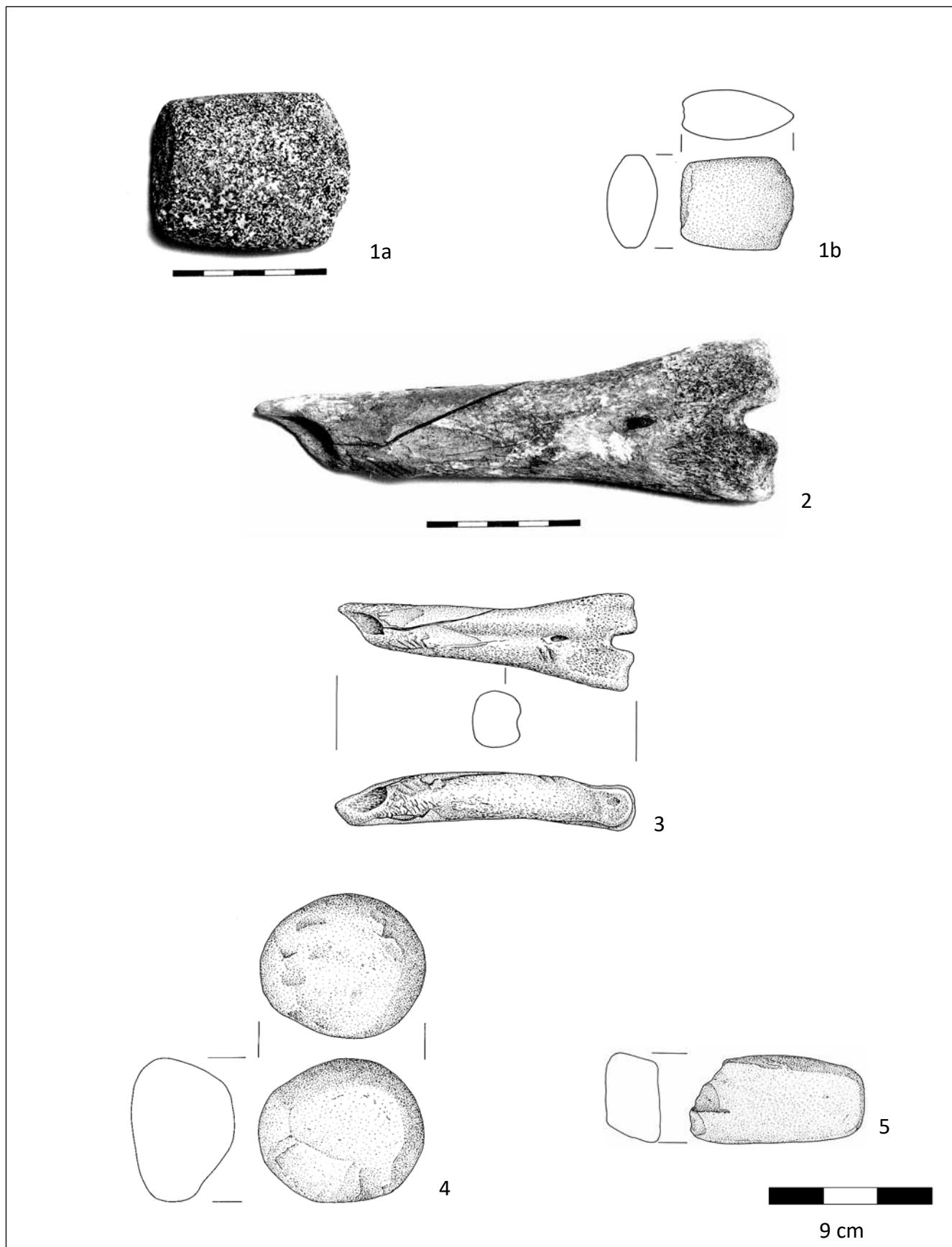
³³ Łosiński 1963: ryc. 1, s. 181.

³⁴ Kuszecka 1961: ryc. 25.

³⁵ Gruszka 2012: 79-81.

³⁶ Kobylińska 2014: 614-616

³⁷ Kobyliński 2012.

Tablica 14. Łodygowo, st. 2. Zabytki wydzielone (rys. B. Karch, fot. M. Dąbski)

Tablica 15. Łodygowo, st. 2. Sfosylizowane drewno (fot. M. Dąbski)

102 Łodygowo, st. 2

Tablica 16. Łodygowo, st. 2. Prażnica gliniana (rekonstrukcja i fot. P. Potocka)

chowane bardzo gładkie powierzchnie, pozostałe mają ślady odłupania, nierówne i szorstkie. Wymiary zachmentego fragmentu wynoszą 4,5 x 4 x 2,6 cm. Dwie pozostałe osełki także mają liczne ślady odłupania i jedynie po dwie bardzo gładkie powierzchnie ścianek. Wymiary zachowanych części wynoszą: większej 8,1 x 5 x 2,6 cm (tabl. 13: 4), a mniejszej 4 x 3,2 x 2,6 cm (tabl. 13:5). W czasie badań w roku 1985 w drugiej warstwie mechanicznej w Wykopie 3 (tabl. 14:4) znaleziono kamienną osełkę z jedną wzdłużną powierzchnią pracującą, silnie wyścieconą o zaoblonych bokach. Pozostałe ścianki są gładkie, matowe, lekko nierówne. Całość ma wymiary 9,4 x 4,3 x 2,9 cm.

Toporek kamienny (tabl. 13:7) jest fragmentarnie zachowany, jedynie od strony obucha. Jest to obuch mocno uwydatniony ze względu na wyraźne przegiębienia boczne, o obłych brzegach i ze spłaszczoną ścianką zewnętrzną. Szerokość obucha wynosi 4,1 cm, grubość - 3,4 cm, a długość - 3,1 cm. Otwór wewnętrzny ma około 2 cm średnicy. Został on nawiązany po części z obu stron, na co wskazują kręgi wewnętrzne z mocno uwypuklonym łukiem w połowie szerokości. Zewnętrzna powierzchnia na zachowanej części jest gładka matowa, barwy bladobrązowej (10YR 6/3). Odkryty w Łodygowie, st. 2 fragment toporka kamiennego wpisuje się jako forma w zestaw znalezisk narzędzi ludności z wczesnej epoki żelaza. Ze względu na fragmentarność zachowania trudno określić precyzyjnie typ tego narzędzia. Z powodu charakterystycznego kształtu obucha toporek ten wydaje się podobny do form z grupy IVa, bądź grupy VI wydzielonych przez M. Kostrzewską³⁸.

W czasie badań w 1985 r. w Wykopie 2 znaleziono fragment kamiennej siekierki (tabl. 14:1a, b) o wyholderowanej powierzchni z częściowo zachowanym ostrzem, wielkości 5 x 2,7 x 6,3 cm, a w Wykopie 3 znaleziono kamienny rozcieracz (tabl. 14:3) o średnicy 8,5 cm i grubości 5,5 cm, w kształcie okrągły, z dwiema wypłaszczonymi powierzchniami pracującymi, o nieco nierównych ściankach i miejscowych odłupaniach, i generalnie gładkiej powierzchni.

Zabytki z żelaza

W jednostce stratygraficznej 35 znaleziono żelazne kółko (tabl. 13:6) o nieregularnym owalu. Kółko ma średnicę ok. 3,8 x 4,2 m, wykonane jest z okrągłego, miejscami spłaszczonego drutu o średnicy ok. 0,5 cm.

Inne zabytki

W jednostce stratygraficznej 11 z Fazy 2A znaleziono fragment przedmiotu zżułzonego (tabl. 13:8). Jest to silnie przepalone, porowata, lekka, bezkształtna bryłka o wymiarach 5 x 3 x 3,5 cm, barwy czarnej, która może świadczyć o pracach kowalskich na grodzisku.

W 1985 r. znaleziono również fragment dużej kości długiej ze śladami obróbki (tabl. 14:2a, b). Ścianki są wypłaszczone, równe. Powierzchnia przedmiotu była starannie wypolerowana, wnętrze wydłużane, a jedna kośćcowa zastrzona. Całość zachowała się na długości 16,4 cm, o grubości 2,5 cm. Jest to fragmentarnie zachowany kościenny nakluwacz.

W trakcie badań wykopaliskowych w 1985 roku, w północnej części wyspy na wale znaleziono prostokątne w kształcie, różnych rozmiarów płytki (tabl. 15). Są to skamieniały fragmenty drewna z zachowaną strukturą wewnętrzną drzewa. Sfossilizowanie nastąpiło w okresach ostatnich zlodowaceń, być może na przełomie późnego karbonu i wczesnego permu. Badacz ówczesny tego stanowiska, Jan Michalski, skłaniał się do koncepcji, że znaleziony skamieniały pień drzewa ustawiono na wale i ze względu na specyficzny wygląd być może pełnił on funkcje kultowe. Na skutek działania czynników atmosferycznych, jednolity pień z czasem rozpadł się. Rozwarstwione części skamieniałości składają się ze sobą. Kilkadziesiąt mniejszych i większych, płaskich odcinków skamieniałego drewna zalegało w czarnej ziemi zawierającej też żółtą glinę i dużą ilość polepy. Mineralizacja drzew przebiegała w środowisku wodnym, a źródłem roztworów krzemionkowych, wysycającym tkanki roślinne, był proces laterytyzacji. W procesie tym często zachowane zostają wszelkie szczegóły budowy drewna i jego struktura.

MATERIAŁY KRZEMIENNE

JANUSZ BUDZISZEWSKI

Badania wykopaliskowe grodziska na stanowisku 2 w Łodygowie przyniosły odkrycie ubogiego – liczącego 12 zabytków – inwentarza krzemieniowego. Chociaż wszystkie składające się nań zabytki znajdowały się na złożu wtórnym, to jednak wydają się na tyle interesujące, że warto poświęcić im nieco uwagi.

Połowę zbioru stanowią okazy odkryte w najwyższej partii wschodniej części stanowiska, w wykopie 8 i przylegającym doń fragmencie wykopu 6. Na powierzchni ca 1,5 ara odkryto:

1. przypiętkowy fragment wiórka z krzemienia narzutowego bałtyckiego;
2. fragment amorficznego odłupka z krzemienia narzutowego bałtyckiego;
3. trapez z wiórka z bokami zaretesowanymi wklesło z krzemienia pomorskiego, jeden z boków formuje nietypowy retusz zarówno z góry, jak i od spodu okazu (ryc. 23:3);
4. fragment małej łyżyczki z krzemienia pomorskiego;
5. amorficzny “masywny” skrobacz/przekluwacz z niekształtnego odłupka pierwszej serii z krzemienia narzutowego bałtyckiego (ryc. 23:4);
6. przypiętkowy fragment wiórka z krzemienia narzutowego bałtyckiego.

³⁸ Kostrzewska 1953: 243-247, ryc. 11; 14.

Za najważniejsze cechy tego inwentarza można uznać dominację okazów wykonanych z krzemienia narzutowego bałtyckiego, a pod względem technologii zdecydowaną przewagę materiałów łupanych standaryзовymi technikami wiórowymi i odłupkowymi. Zarówno pokrój drobnych wiórków uzyskanych z rdzeni jednopiętrowych, jak i oba znalezione tu narzędzia – trapez i amorficzny skrobacz/przekluwacz – sugerują, że zbiór ten jest świadectwem osadnictwa z czasów środkowej epoki kamienia.

Kolejną grupę zabytków krzemiennych odkryto nieco niżej i dalej na wschód, w połowie wykopu 6. Były to:

7. fragment przetrąconego narzędzia retuszowanego zwrotnie z łuszczyki z krzemienia pomorskiego (ryc. 23:1);

8. amorficzna łuszczyka niszcząca płaski łuszczeń z krzemienia pomorskiego;

9. okruch z łuszczyńca lub rdzenia wiórowego eksplotowanego z surowej pięty z krzemienia pomorskiego (ryc. 23:5);

10. Fragment łuszczyki odbitej wzduż węższego boku łuszczyńca z krzemienia pomorskiego.

Ta grupa zabytków zdecydowanie różni się od poprzedniej. Wszystkie okazy wykonano tym razem z krzemienia pomorskiego przy pomocy techniki łuszczeniowej. Formy takie nieodparcie nasuwają skojarzenia z materiałami tzw. zespołów typu Ząbie-Szestno³⁹. Są to ciągle nieprecyzyjnie zdefiniowane inwentarze ze schyłku neolitu i wczesnej epoki brązu odkrywane na wyspach jezior Pojezierza Mazurskiego. Spośród stanowisk tego typu najbliższe Łodygowa są st. 7 w Pluskach i st. 10 w Ząbiu, oba w pobliżu Olsztynka, a więc kilkadziesiąt kilometrów na wschód. Związek opisywanych krzemieni z osadnictwem schyłkowoneolitycznym wzmacnia odkrycie w tym samym rejonie stanowiska w Łodygowie pojedynczej skorupy zdobionej ornamentem sznurowym.

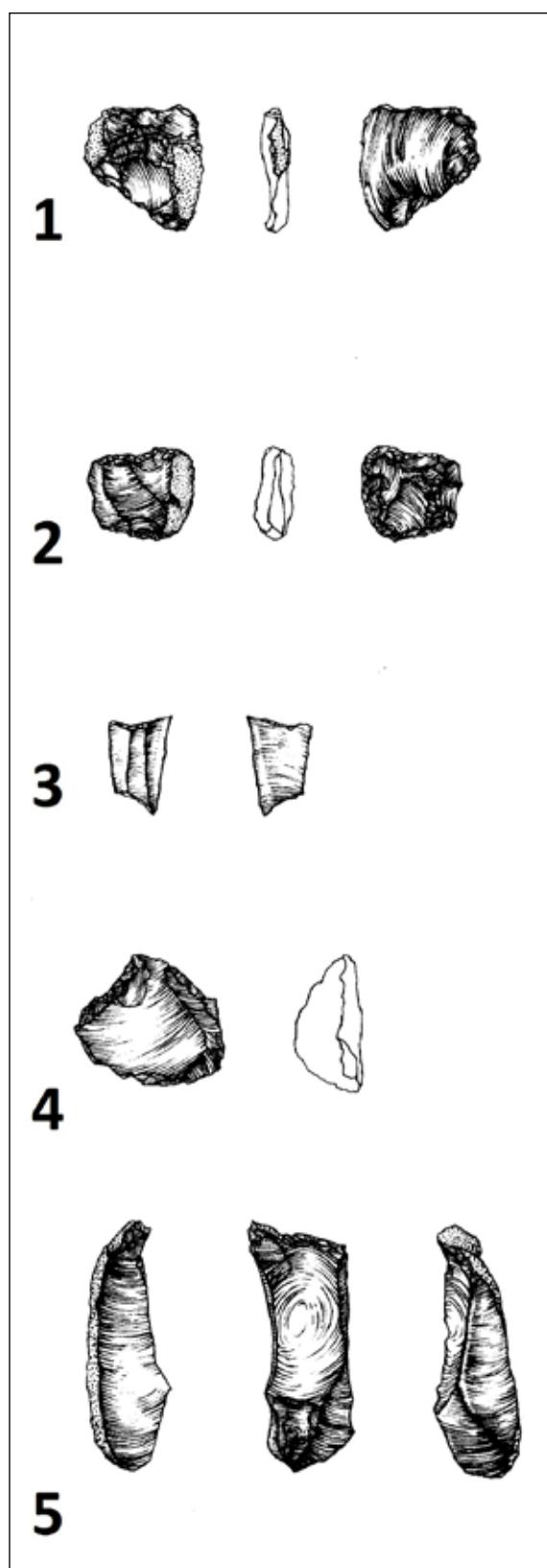
Ostatnie dwa zabytki krzemienne odkryto w wykopie 7, na północno-zachodnim krańcu stanowiska. Były to:

11. mały, płaski, szczątkowy łuszczeń czterobiegunowy z krzemienia pomorskiego (ryc. 23:2);

12. Fragment amorficznej łuszczyki z mikroretuszami z krzemienia narzutowego bałtyckiego.

Ze względu na zastosowaną do ich wykonania technikę łuszczeniową zabytki te zdają się być bliższe zapewne schyłkowoneolitycznym okazom z przeciwnego krańca stanowiska.

W sumie zaprezentowany wyżej, krańcowo ubogi inwentarz ze st. 2 w Łodygowie poświadczyc co najmniej dwukrotne osadnictwo społeczności epoki kamienia na Dużej Wyspie. Niestety pozostałości je dokumentujące zostały nieomal doszczętnie zniszczone przez późniejsze przekształcenia terenu.

Ryc. 23. Łodygowo, st. 2. Zabytki krzemienne z grodziska (rys. M. Pelc)

³⁹ Manasterski 2009.

KOŚCI ZWIERZĘCE

ANNA GRĘZAK

Materiał osteologiczny pozyskany na terenie grodziska składał się z 128 szczątków zwierzęcych, z czego pod względem gatunkowym i anatomicznym udało się określić 116 sztuk (90,61%). Zespół szczątków charakteryzował się dobrym stanem zachowany, mimo że część kości została rozdrobniona podczas zabiegów związanych z podziałem tuszy zwierząt i przygotowaniem dań mięsnych. Ponadto na sześciu kościach zaobserwowały ślady nadpalenia lub różnych stadiów przepalenia (na biało, szaro i na czarno), a na innej ślady ogryzania przez gryzonie.

W grupie opracowanych szczątków znalazły się 3 kości ptaków i 113 kości ssaków. Wśród szczątków ssaków przeważały elementy szkieletów zwierząt domowych (głównych gatunków hodowlanych), a 21 fragmentów kostnych (18,58%) pochodziło od zwierząt lownych: łosia, sarny i bobra. Do tej kategorii zaliczono także kilka kości zwierząt z rodzaju *Sus* o dużych gabarytach, które należały do osobników wolno żyjących, ewentualnie rosłych sztuk będących krzyżówkami osobników udomowionych z dzikimi.

Wśród szczątków ssaków udomowionych przeważały fragmenty kości i zębów bydła, które stanowiły ponad połowę tego zbioru (53 sztuki, tab. 4), drugie miejsce pod względem liczbeności zajmowały szczątki świnie (21 sztuk), których było dwukrotnie więcej niż pozostałości kostnych owcy i kozy. Ponadto zarejestrowano 7 fragmentów kostnych należących do konia.

Większość kości bydła należała do zwierząt dojrzałych morfologicznie, a tylko pięć pochodziło od

osobników młodych. Dwa z nich w chwili śmierci nie ukończyły 4-6 miesięcy życia. Także w przypadku małych przejuwaczy odnotowano przewagę pozostałości kostnych zwierząt dojrzałych, o ukończonym procesie rozwoju kości. Jedynie jedna kość ramienna należała do osobnika bardzo młodego, poddanego ubojowi w wieku poniżej 3 miesiąca życia. W przypadku świni $\frac{1}{4}$ szczątków należała do osobników niedojrzałych morfologicznie, a dwa z nie ukończyły 3 miesiąca życia. Znaleziony w materiale żąb konia również świadczy o młodym wieku zwierzęcia, przeżyło ono około 2,5-3,5 lat. Nieliczne dane odnoszą się do płci zwierząt. Wśród resztek kostnych świni oznaczono jeden fragment należący do samicy, a świń lub dzika do samca. Jeszcze skromniejsze dane przyniosła analiza morfologii zwierząt. Pozyskano wymiary trzech członów palcowych (owcy, świń i sarny) oraz szerokość końca dalszego kości ramiennej sarny, które nie dają podstaw do rekonstrukcji rozmiarów osobników, do których należały.

Ocena tafonomiczna materiału wskazuje na jego pokonsumpcyjny charakter, aczkolwiek tylko 8 fragmentów nosi ewidentne ślady obróbki rzeźnej (wyłącznie ślady rąbania). Dotyczą one łopatek i kości długich bydła, owcy lub kozy, sarny oraz łosia. W opisywanym zbiorze znaleziono jeden fragment poroża sarny, zrzutek, mogący stanowić surowiec do wytwórczości rogowiarskiej, ale nie zarejestrowano na nim żadnych śladów, mogących mieć z nią związek.

Podsumowując można zasugerować, że podstawą diety mieszkańców grodziska w Łodygowie, st. 2, była – zarówno we wczesnej epoce żelaza, jak i we wczesnym średniowieczu – wołowina i wieprzowina. Mniej spożywano mięsa pochodzącego od małych przejuwaczy

Tabela 4. Szczątki kostne z grodziska w Łodygowie, st. 2 (oprac. A. Gręzak)

Identyfikacja zoologiczna	Wczesna epoka żelaza	Wczesne średniowiecze	Współczesność	Suma
Ptaki <i>Aves</i>	0	2	1	3
Bydło <i>Bos primigenius f. taurus</i>	12	37	4	53
Owca/koza <i>Ovis ammon f. aries/ Capra aegagrus f. hircus</i>	2	8	1	11
Świnia <i>Sus scrofa f. domestica</i>	4	11	6	21
Koń <i>Equus ferus f. caballus</i>	1	6	0	7
Ssaki udomowione	19	62	11	92
Łoś <i>Alces alces</i>	0	1	0	1
Sarna <i>Capreolus capreolus</i>	3	2	4	9
Sus (dzik lub świnia) <i>Sus scrofa</i>	8	0	0	8
Bóbr <i>Castor fiber</i>	0	3	0	3
Ssaki dzikie	11	6	4	21
Nie rozpoznane	3	8	1	12
Suma	33	78	17	128

(dotychczas poświadczono jedynie hodowlę owiec), a w niewielkim stopniu jadłospis był uzupełniany mięsem zwierząt dzikich oraz ptaków. Zestaw odnotowanych gatunków zwierząt wolno żyjących wskazuje na penetrowanie w celach łowieckich różnych środowisk, zarówno terenów porośniętych i podmokłych, jak i obszarów otwartych, położonych w sąsiedztwie lasów.

CHRONOLOGIA STANOWISKA

URSZULA KOBYLIŃSKA

Badania wykopaliskowe na terenie grodziska w Łodygowie, st. 2 wykazały, że wyspa, na której znajduje się grodzisko, była użytkowana w różnych okresach chronologicznych. Najstarsze ślady osadnictwa, w postaci zabytków krzemiennych, pochodzą ze środkowej epoki kamienia. Następnie wyspa była miejscem pobytu ludności schyłkowoneolitycznej z kręgu kultur sznurowych, reprezentującej najprawdopodobniej tzw. zespoły typu Ząbie-Szestno. Po kolejnej przerwie osadniczej wyspa stała się miejscem intensywnego osadnictwa obronnego ludności kultury kurhanów zachodniobałtyjskich z II fazy tej kultury, czyli ze schyłku okresu halsztackiego i z okresu lateńskiego. Po długiej przerwie niezbyt intensywnie użytkowanie wyspy miało miejsce w starszych fazach wczesnego średniowiecza, zapewne w VIII-IX w., a następnie wzniesienie fortyfikacji na wyspie i jej dłuższe użytkowanie miało miejsce w XI-XIII w. Taka chronologia, sugerowana datowaniem materiału ceramicznego, potwierdzona została datowaniem termoluminesencyjnym polepy z konstrukcji wału, które dało datę 0,858(65)ka, czyli przedział chronologii 1027-1157 AD.

Wreszcie, ostatnim etapem historycznego użytkowania wyspy musiały być czasy późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności, poświadczone nielicznymi znaleziskami ceramiki „siwej” i polewanej.

DZIEJE GRODZISKA W ŁODYGOWIE, ST. 2

DARIUSZ WACH

Położona blisko lądu, a równocześnie oblana wodami jeziora, z natury obronna wyspa w Łodygowie, st. 2 była atrakcyjnym miejscem zamieszkania w różnych okresach historycznych. Osadnictwo, które miało tu miejsce w epoce kamienia, nie pozostawiło – poza nielicznymi znaleziskami zabytków krzemiennych i pojedynczych fragmentów ceramiki – żadnych trwałych śladów w stratyfikacji stanowiska archeologicznego, wskutek późniejszych przekształceń tego terenu. Działalność człowieka we wczesnej epoce żelaza, poświadczona licznymi znaleziskami ceramiki, zostawiła ślady terenowe głównie we wschodniej części grodziska - częściowo w obrębie majdanu, strefy przykrawędziowej, a przede wszystkim wschodniego stoku. Nawarstwienia z tego

okresu wskazują na kilkuetapowość ówczesnego użytkowania grodu. W etapie pierwszym jego wschodnie, stosunkowo łagodne, zbocze nie miało charakteru obronnego i łagodnie przechodziło w obszar majdanu. Miejsce to użytkowane było raczej dość długo (o czym świadczy grubość warstw rozciągłych) lecz niezbyt intensywnie. Na etapie kolejnym przekształcono (zasypując i niwelując niższe poziomy) obszar krawędzi i częściowo stoku. Na stropie tak uformowanej powierzchni stała ściana drewniana, która uległa spaleniu, o czym świadczy pas ziemi wysyconej popiołami. Po gwałtownym pożarze, który zniszczyłową strukturę, i częściowym zniwelowaniu pożarowiska, na stoku grodu powstały dwie kolejne liniowe konstrukcje drewniane (ściany lub płoty), wzmacniające zapewne w istotny sposób obronność łatwo dostępnego w tym miejscu grodu. Także one zostały zniszczone wskutek pożaru (jego reliktami były dwa pasy popiołów), który położył kres aktywności ludzkiej na wzgórzu grodowym w okresie starożytnym.

Ponownie zaczęło ono być użytkowane (także kilkuetapowo) dopiero w okresie wczesnego średniowiecza. Początkowo zapewne osadnictwo w starszych fazach wczesnego średniowiecza miało tu charakter otwarty. Później, zapewne w XI w., dokonano gruntownych modyfikacji morfologii wyspy, naruszając w istotny sposób starsze nawarstwienia z wczesnej epoki żelaza, w celu nadania wyspie charakteru obronnego. W zsuwowej lub niwelacyjnej, grubej warstwie ziemnej, w obrębie końca wschodniego stoku dokonano jego obcięcia - ustromienia. W tym samym zapewne czasie wykopano, po wewnętrznej stronie krawędzi zbocza, w zachodnich i północnych częściach wzgórza grodowego, U-kształtną fosę wewnętrzną. Następnie we wschodniej części krawędzi północnej grodu została zbudowana konstrukcja (prawdopodobnie masywna ściana drewniana), której pozostałością stał się rozległy obszar polepy z odciskami elementów drewnianych. W narożniku NW grodu wybudowano – jak się wydaje - małą, kolistą wieżę (z której pozostał ślad w postaci obszaru pokrytego polepą). U podnóża wschodniego stoku grodu, zapewne w celu podniesienia walorów obronnych, został także wykopany rów lub niezbyt głęboka fosa zewnętrzna. W tym czasie obszar wschodniego końca majdanu musiał być wykorzystywano gospodarczo - w celowo wykonanym zagłębieniu gruntu umieszczono na podporach kamiennych dużą prażnicę glinianą.

Kres tej intensywnej działalności położył gwałtowny pożar, który zniszczył wspomniane wcześniej ściany drewniane na krawędzi północnej grodu, jak też zostawił wyraźne ślady w fosie wewnętrznej. Obiekty zagłębione w obrębie grodziska zostały częściowo, a w miarę upływu czasu niemal całkowicie, zapełnione warstwami podestrukcyjnymi.

Okres późnośredniowieczny i nowożytny zostawił po sobie jedynie pojedyncze (nieliczne fragmenty ceramiki) ślady bytności człowieka w obrębie grodziska.